

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

**VENÄJÄN HENKILÖTIEDUSTELU STRATEGISTEN INTRESSIEN
EDISTÄMISEN KEINONA BALTIASSA 2010-LUVULLA**

Pro gradu -tutkielma

Yliluutnantti
Otso Saarinen

Sotatieteiden maisterikurssi 11
Merisotalinja

Maaliskuu 2023

Kurssi Sotatieteiden maisterikurssi 11	Linja Merivoimien koulutusohjelma
Tekijä Yliluutnantti Otso Saarinen	
Opinnäytetyön nimi Venäjän henkilötiedustelu strategisten intressien edistämisen keinona Baltiassa 2010-luvulla	
Oppiaine, johon työ liittyy Strategia	Säilytyspaikka Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto
Aika Maaliskuu 2023	Tekstisivuja 74 Liitesivuja 10
<p>TIIVISTELMÄ</p> <p>Tässä tutkimuksessa tarkastellaan, miten Venäjä on edistänyt strategisia intressejään Baltiassa 2010-luvulla henkilötiedustelun keinoin. Tutkimustehtävään vastataan kolmen kokonaisuuden kautta, jotka ovat henkilötiedustelu, tiedonkeräyksen aihealueet ja henkilötiedustelulla tavoitellut pyrkimykset. Tutkimuksen tavoitteena oli tuottaa käsitys Venäjän toteuttaman henkilötiedustelun roolista osana Venäjän strategisten intressien edistämistä.</p> <p>Tutkimus on laadullinen poikittaistutkimus, jossa tutkimusmenetelmänä käytettiin teoriaohjaavaa sisällönanalyysiä ja analyysimenetelmänä abduktiivista päättelyä. Tutkimuksen primääriaineistona käytettiin 2010-luvulla julkaistuja Baltian maiden tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden vuosiraportteja. Tutkimuksen teoreettisessa viitekehyksessä on sovellettu adaptiivisen realismin teoriaa, joka yhdistää tiedustelun kansainväliseen politiikkaan ja strategiseen päätöksentekoon. Lisäksi teoreettisessa viitekehyksessä on käytetty henkilötiedustelua käsittelevää tutkimuskirjallisuutta.</p> <p>Venäjän henkilötiedustelu Baltiassa koostuu kahdesta päätoiminnasta, jotka ovat salattu henkilötiedustelu ja tiedustelu alueelta -toiminta. Venäjä rekrytoi henkilölähteitä tiedustelu- ja vaikuttamistarkoituksiin. Henkilötiedustelun toteutukseen käytetään Venäjän omia alueita, kohdemaita sekä kolmansia maita, kuten Itsenäisten valtioiden yhteisön maita. Merkittävin henkilötiedustelussa hyödynnettävä kokonaisuus on Baltian ja Venäjän välillä oleva historiallinen yhteys. Venäjän henkilötiedustelulla kerätty tiedustelutieto painottuu poliittisiin ja sotilaallisiin suuntauksiin, joissa tärkeimpinä aihealueina ovat ulko- ja sisäpolitiikka sekä Nato ja kansallinen puolustus. Lisäksi tiedonkeräys on kohdistunut Baltian yhteiskuntien strategisiin osa-alueisiin, joita ovat strateginen infrastruktuuri, sosiaaliset kokonaisuudet, tiede, talous, energia sekä valtiolliset valtarakenteet. Henkilötiedustelulla toteutetun tiedonkeräyksen ja vaikuttamisen avulla Venäjä pyrkii tukemaan valtion ylimmän johdon poliittista, sotilaallista ja taloudellista suunnittelua, päätöksentekoa ja toimeenpanoa.</p> <p>Tutkimuksen perusteella Venäjä pyrkii henkilötiedustelulla saavuttamaan päätöksenteon edun suhteessa vastustajiin. Lisäksi sillä pyritään muodostamaan Venäjän ylimmän johdon suunnittelulle, päätöksenteolle ja toimeenpanemiselle suotuisat olosuhteet sekä toteuttamaan toimeenpantujen päätösten osakokonaisuuksia. Baltia on Venäjälle sekä kohde että väline, jonka kautta se pyrkii henkilötiedustelulla edistämään strategisia intressejään. Baltiaan kohdistuneen henkilötiedustelun perusteella Venäjä pyrkii edistämään omasta näkökulmastaan ensisijaisesti strategisen vakauden ja tasa-arvoisen strategisen kumppanuuden sekä maanpuolustuksen prioriteetteja. Lisäksi Venäjä pyrkii edistämään talouskasvun sekä tieteen, teknologian ja koulutuksen prioriteetteja. Venäjän strategisten prioriteettien edistäminen liittyy Venäjän globaaleihin intresseihin, joissa kiinnostus kohdistuu Natoa ja EU:ta kohtaan. Tutkimuksen perusteella on mahdollista arvioida Venäjän henkilötiedustelun toteutukseen, tiedonkeräyskohteisiin sekä henkilötiedusteluun liittyvien pyrkimysten kokonaisuuksia. Tutkimus ei kuitenkaan kerro toteutetun henkilötiedustelun todellisesta onnistumisesta tai tehokkuudesta.</p>	
<p>AVAINSANAT Baltia, henkilötiedustelu, intressit, strategia, tiedustelututkimus, Venäjä, 2010-luku</p>	

SISÄLLYSLUETTELO

1.	JOHDANTO	1
1.1	Aihepiirin esittely ja aikaisempi tutkimus.....	2
1.2	Tutkimuksen tavoite ja tutkimusongelma	5
1.3	Näkökulma, rajaukset ja käsitteet	7
1.4	Tutkimusasetelma ja -menetelmät	10
1.5	Lähdemateriaali ja lähdekritiikki	14
2.	TEORIA – VENÄJÄN INTRESSIT JA STRATEGINEN HENKILÖTIEDUSTELU	17
2.1	Venäjän strategiset intressit	18
2.2	Strateginen tiedustelu.....	19
2.3	Adaptiivinen realismi – tiedustelun kytkös kansainväliseen politiikkaan.....	21
2.4	Henkilötiedustelu	26
2.4.1	Avoimen henkilötiedustelun rajapinta salattuun henkilötiedusteluun.....	28
2.4.2	Salattu henkilötiedustelu	29
2.5	Venäjän ulkomaantiedustelu	31
2.5.1	Venäjän tiedustelun erityispiirteet	33
3.	VENÄJÄN HENKILÖTIEDUSTELU BALTIASSA	38
3.1	Salattu henkilötiedustelu Baltiassa.....	39
3.2	Tiedustelu alueelta -toiminta Baltiassa	43
3.3	Baltian henkilötiedustelemiseen hyödynnettävät alueet.....	46
3.4	Baltian henkilötiedustelemiseen hyödynnetyt olosuhteet Baltiassa	47
3.5	Johtopäätökset Venäjän henkilötiedustelusta Baltiassa	49
4.	VENÄJÄN HENKILÖTIEDUSTELUN TIEDONKERÄYKSEN AIHEALUEET BALTIASSA	52
4.1	Poliittisen päätöksenteon suuntaus.....	53
4.2	Sotilaallisen maanpuolustuksen suuntaus	55
4.3	Yhteiskunnallisten kohteiden suuntaus	57
4.4	Johtopäätökset Venäjän henkilötiedustelun tiedonkeräyksen aihealueista Baltiassa	59
5.	VENÄJÄN HENKILÖTIEDUSTELUN PYRKIMYKSET BALTIASSA	61
5.1	Henkilötiedustelun pyrkimykset Baltiassa.....	61
5.2	Henkilötiedustelun ja keräyskohteiden osoittamat pyrkimykset.....	64
5.3	Arvio Venäjän henkilötiedustelun pyrkimyksistä Baltiassa.....	66
6.	JOHTOPÄÄTÖKSET.....	69
6.1	Johtopäätökset ja pohdinta	69
6.2	Tutkimuksen luotettavuuden arviointi ja jatkotutkimusmahdollisuudet	73
	LÄHTEET.....	75
	LIITTEET	81

VENÄJÄN HENKILÖTIEDUSTELU STRATEGISTEN INTRESSIEN EDISTÄMISEN KEINONA BALTIASSA 2010-LUVULLA

1. JOHDANTO

Useat eurooppalaiset tiedustelupalvelut arvioivat Venäjän toteuttaman tiedustelun olleen 2010-luvulla kylmän sodan tasolla¹. Viimeisen 15 vuoden aikana Baltian maissa on tullut esille useita kymmeniä vakoilutapauksia, joiden takana ovat olleet Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalvelut². Nimekkäimpiä Venäjän agentteina toimineita henkilöitä ovat olleet Viron puolustusministeriön entinen virkamies Herman Simm ja Viron puolustusvoimien upseeri Deniss Metsavas, jotka molemmat saivat yli kymmenen vuoden vankeustuomion maanpetoksesta. Tällainen toiminta Venäjän näkökulmasta on henkilötiedustelua, joka on yksi valtioiden tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden käyttämisestä tiedon keräyslajeista. Venäjällä henkilötiedustelu on aina ollut erityisasemassa³.

Kaikkien valtioiden perustavoite on turvallisuus, jonka saavuttamiseen käytetään yhtenä keinona tiedustelua⁴. Venäjän ulkomaantiedustelulaissa on esitetty tiedustelun tavoitteina päätöksenteon tukeminen tiedustelutiedoilla sekä osallistuminen valtion toteuttamien toimenpiteiden täytäntöönpanoon⁵. Venäjän tiedustelun kohdealueena Baltia voidaan nähdä eräänlaisena porttina, jossa länsi ja Venäjä kohtaavat. Baltian valtioita itsessään ei voida arvioida pelkkinä

¹ Kuczyński, Grzegorz: *Estonia Spy Hunters*. Warsaw institute, 2018. [<https://warsawinstitute.org/estonian-spy-hunters/>], luettu 17.5.2022; Norton-Taylor, Richard: *Russian spies in UK 'at cold war levels' says MI5*. The Guardian, 2010. [<https://www.theguardian.com/world/2010/jun/29/russian-spies-cold-war-levels>], luettu 17.5.2022; Schauman, Satu: *Supon päällikkö: Tämän takia Venäjän vakoilusta ei kerrota enempää*. Verkkouutiset, 2022. [<https://www.verkkouutiset.fi/a/supon-paallikko-taman-takia-venajan-vakoilusta-ei-kerrota-enempaa/#075489e8>], luettu 17.5.2022.

² RE: Baltica: *Baltic spy cases*. 2018. [<https://en.rebaltica.lv/2018/12/baltic-spy-cases/>], luettu 12.1.2023.

³ Anderson, Julie: The HUMINT Offensive from Putin's Chekist State, *International Journal of Intelligence and Counter Intelligence*, 20:2, 2007, s. 258.

⁴ Taylor, Stan: The Role of Intelligence in National Security, *Contemporary Security studies*. Oxford university press, New York 2010, s. 300.

⁵ *Федеральный закон "О внешней разведке" от 10.01.1996 N 5-ФЗ*, глава I, статья 2. [<https://base.garant.ru/10135745/741609f9002bd54a24e5c49cb5af953b/>], luettu 12.1.2023.

maantieteellisesti pieninä rajavaltioina Venäjälle, vaan alueina, joiden kautta Venäjä pyrkii vaikuttamaan Natoon, Euroopan unioniin (EU), Yhdysvaltoihin, Pohjoismaihin ja jopa Valko-Venäjään⁶.

Tiedusteluaiheisen tutkimuksen toteuttamisessa on haasteena tiedustelun korkea salausaste. 2010-luvulla Baltiassa esille tulleet tapaukset kuitenkin mahdollistavat Venäjän toteuttaman henkilötiedustelun tarkastelun. Neuvostoliiton turvallisuuspalvelu KGB:n (Комитет государственной безопасности, КГБ, Komitet gosudarstvennoi bezopasnosti) ulkomaantiedustelun käsitteistössä tiedustelulla tarkoitetaan poliittisen taistelun salaista muotoa, jossa hankitaan salaista tietoa salaisia menetelmillä sekä vaikutetaan aktiivisilla toimenpiteillä vastustajaan⁷. Tällä tavalla määriteltynä tiedustelu on suoraan yhteydessä valtion strategisten intressien edistämiseen. Toisin sanottuna tarkastelemalla Venäjän ulkomaantiedustelun henkilötiedustelua päästään lähemmäksi myös sen strategisia intressejä.

1.1 Aihepiirin esittely ja aikaisempi tutkimus

Tutkimus jakautuu kahteen aihepiiriin, jotka ovat tiedustelu- ja strategian tutkimus. Aihepiirit ovat toisiaan tukevia, sillä tiedustelu on yksi olennaisista valtioiden toiminnoista ja strateginen taso on olennainen osa tiedustelua. Kolmanneksi aihepiiriksi tutkimukseen voidaan liittää Venäjä-tutkimus. Tämä aihepiiri yhdistää tiedustelun ja strategian aihepiirit, sillä molemmissa aloissa yhtenä mielenkiinnon kohteena on Venäjä. Tutkimuksen keskiössä on strateginen tiedustelu. Tiedustelua tapahtuu jatkuvasti valtioiden välillä, minkä seurauksena se on aina ajan-kohtainen aihe tarkasteltaessa valtion turvallisuutta tai sen intressejä.

Tässä alaluvussa avataan aihepiiriin liittyvää aikaisempaa tutkimusta ja kirjallisuutta tämän tutkimuksen näkökulmasta sekä arvioidaan niiden käytettävyyttä tutkimuksen lähteinä. Käsiteltävä aineisto jakautuu länsimaiseen ja venäläiseen materiaaliin. Olemassa oleva länsimainen materiaali on huomattavasti monipuolisempaa kuin venäläinen materiaali.

Länsimaisen materiaalin osalta suuren kokonaisuuden muodostavat tiedustelututkimukseen liitettävissä oleva kirjallisuus ja artikkelit, joista suurin osa on julkaistu Yhdysvalloissa ja Isossa-Britanniassa. Venäjän tiedustelua tai henkilötiedustelua koskevat julkiset tutkimukset

⁶ Galeotti, Mark: *The Baltic States as Target and Levers: The Role of the Region in Russian Strategy*. George C. Marshall European Center of Security studies, 2017. [<https://www.marshallcenter.org/en/publications/security-insights/baltic-states-targets-and-levers-role-region-russian-strategy-0>], luettu 17.5.2022.

⁷ Mitrokhin, Vasiliy: *KGB LEXICON: The Soviet Intelligence Officer's Handbook*. FRANK CASS, Great Britain 2002. s. 111.

ovat usein yleisluontoisia ja niissä tarkastellaan kokonaisuutta historian tai oman valtion tiedustelujärjestelmän kautta. Tähän suurin vaikuttava tekijä on tiedustelun korkea salausaste, jonka vuoksi tietoa on saatavilla rajoitetusti julkisista lähteistä.

Yhdysvalloissa ja Isossa-Britanniassa kirjoitettu strategista tiedustelua käsittelevä kirjallisuus ja tutkimus tarkastelee usein tiedustelua omien maiden tiedusteluyhteisöjen kautta tavoitteenaan kehittää niitä. Merkittäviä tutkijoita Yhdysvalloissa ovat Mark M. Lowenthal ja Robert M. Clark, joilla molemmilla on usean vuosikymmen kokemus Yhdysvaltojen tiedustelussa työskentelystä ja tiedustelututkimuksesta. Lowenthalin teos *Intelligence – From Secrets to Policy*, Clarkin *Intelligence Collection* sekä heidän yhteinen kirjansa *The 5 Disciplines of Intelligence Collection* muodostavat kattavan kokonaisuuden, jossa käsitellään strategista tiedustelua käytännön tasolta aina päätöksenteon tukeen ja politiikkaan asti. Näitä kirjoja hyödynnetään tutkimuksen teorian muodostamisessa.

Muita mainittavia strategiseen tiedusteluun liittyviä teoksia ovat Don McDowelin *Strategic Intelligence* sekä Roger Z. Georgen ja James B. Brucen *Analyzing Intelligence*. Teoksissa käsitellään strategista tiedustelua, tiedustelun suhdetta sen asiakkaisiin ja syitä tiedustelun epäonnistumisille. Teokset ovat hyödynnettävissä tarkasteltaessa yleistä tiedusteluteoretisointia sekä tiedustelun luonnetta osana kansainvälistä järjestelmää ja tutkimuskohdetta.

Suuri osa Venäjän henkilötiedustelua käsittelevistä artikkeleista käsittelee kylmän sodan aikaista toimintaa tai kertoo julki tulleista tapahtumista. Tyypillinen Venäjän tiedustelua käsittelevä akateeminen artikkeli on 15–30 sivun pituinen ja se on julkaistu kansainvälisessä tieteellisessä julkaisussa⁸. Kansainvälisiä tieteellisiä tiedustelulehtiä ovat *International Journal of Intelligence and Counterintelligence* ja *Intelligence and National Security*. Näissä julkaistuja henkilötiedustelua tai Venäjää käsitteleviä artikkeleita ovat muun muassa Kevin Riehlen *Russia's intelligence illegals program: an enduring asset*, Joseph Wipplin *The Qualities That Make a Great Case Officer* ja Julie Anderssonin *The Humint Offensive from Putin's Chekist State*. Tällaiset artikkelit antava tutkimukseen hyödyllistä tietoa siitä, kuinka Venäjän tiedustelua on jo tutkittu ja millaisia tuloksia ja näkemyksiä sen perusteella on saatu.

Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluita tutkineista asiantuntijoista yksi merkittävimmistä on Mark Galeotti, joka on muun muassa Venäjän historiaan ja sen turvallisuuskysymyksiin erikoistunut tutkija. Hän on esimerkiksi kirjoittanut European Council on Foreign Policylle

⁸ Lauha, Matti: *Tiedustelu ja Venäjän intressit*. Suojelupoliisi, tutkimusraportti 2, 2008, s. 47.

raportteja⁹, jotka käsittelevät Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden toimintaa. Raportit tarkastelevat Venäjän toteuttamaa tiedustelua, niiden tehtäviä ja johtosuhteita valtion ja politiikan näkökulmasta. Raportit ovat hyödynnettävissä tähän tutkimukseen arvioitaessa Venäjän tiedustelun roolia osana Venäjän strategisten intressien edistämistä.

Suomalaisesta tiedustelututkimuksesta ja henkilötiedustelua käsittelevistä julkaisusta on mainittava Vladimir Panschinin työpäpaperi *Menneisyydestä nykyisyyteen: teoreettinen tarkastelu Suomen maanpuolustukseen kohdistuvasta henkilötiedustelusta* sekä Tommi Koivulan toimittamassa teoksessa *Suomalaisen tiedustelukulttuurin jäljillä* julkaistu Olli-Matti Mikkolan artikkeli *Henkilötiedustelu: diplomatian arjesta sotavankien kuulustelukoppeihin*. Teokset ovat hyödynnettävissä henkilötiedustelun teorian muodostamisessa.

Henkilötiedustelua käsittelevien opinnäytetöiden kenttä on avonainen. Siihen voidaan kuitenkin laskea Matti Lauhan 2008 Helsingin yliopistolle tekemä pro gradu -tutkielma *Tiedustelu ja Venäjän intressit*. Tutkielma pyrkii tarkastelemaan Venäjän intressejä sen tiedustelutoiminnan kautta. Tutkimus on hyödynnettävissä tarkastelemalla tutkimuksen metodologiaa, tuloksia tai lähdeaineistoa.

Tutkimusaiheesta löytyy yksittäisiä erillisraportteja. Tällaisesta esimerkki on Viron kansainvälisen puolustus- ja turvallisuuskeskuksen (International Center for Defence and Security, ICDS) laatima analyysi *Russia's espionage in Estonia: A Quantitative Analysis of Convictions*, joka on määrällinen tarkastelu Venäjän vakoilutoiminnasta Virossa. Toinen esimerkki on Swedish Defence Research Agency:n julkaisu *Espionage by Europeans 2010–2021 A Preliminary Review of Court Cases*, jossa tarkastellaan henkilötiedustelua oikeustuomioiden kautta. Tämän kaltaiset raportit ovat hyödyllisiä tutkimuksen analysoinnin tukena.

Venäläinen aihepiiriin liittyvä kirjallisuus koostuu pääsääntöisesti historiaan liittyvistä kokonaisuuksista. Käytännössä venäläiset lähteet ovat arkistoja, hakuteoksia, historiikkeja tai länteen loikanneiden tiedustelu-upseerien kirjoja. Venäläisen aineiston yhteydessä on käytetty translitterointistandardia SFS 4900.

Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen KGB:n toimipisteiden arkistoja jäi joiltakin osin kohdemaihin, mikä on mahdollistanut salaisten arkistojen tarkastelun kylmän sodan ajalta. Esimerkiksi The Genocide and Resistance Research Centre of Lithuania pitää yllä sivustoa

⁹ Esim. Galeotti, Mark: *Putin's Hydra: Inside Russia's Intelligence Services ja Controlling Chaos: How Russia Manages its Political War on Europe*. European Council on Foreign Policy, 2016.

<https://www.kgbdocuments.eu/>, jossa julkaistaan KGB:n dokumentteja Baltiasta. Vaikka henkilötiedustelun perusteet eivät ole muuttuneet ja Venäjän nykyiset tiedustelu- ja turvallisuuspalvelut ovat periytyneet Neuvostoliitosta, ovat tiedot kuitenkin vähintään 30 vuotta vanhoja. Mielenkiintoinen KGB:n oppikirja tämän tutkimuksen kannalta on *Poliittinen tiedustelu Neuvostoliiton alueelta* (Политическая разведка с территории СССР, Polititšeskaja razvedka s territorii SSSR).

KGB:n dokumentteihin liittyy myös Vasiliy Mitrokhinin hakuteos *KGB LEXICON: The Soviet Intelligence Officer's Handbook*, joka sisältää laajan kokoelman käytettyä henkilötiedustelukäsitteistöä. Mitrokhin työskenteli KGB:n ulkomaantiedustelupalvelun arkistossa ja loikkasi länteen kopioitujen asiakirjojen kanssa Neuvostoliiton romahdettua. Sanakirjoista muodostettava käsitteistö on hyödynnettävissä tutkimuksen analyysivaiheessa sekä haettaessa venäläistä näkökulmaa henkilötiedustelun toteutukseen.

Tutkimuksen yhteydessä on hyvä nostaa esille Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluista loikanneista tiedustelu-upseereista tehdyt kirjat. Tällaisia ovat esimerkiksi GU-upseeri Viktor Suvorovin¹⁰ kirja *Akvaario* tai KGB- ja SVR-upseeri Sergei Tretjakovista kertova teos *Comrade J*. Kirjat eivät suoraan palvele aihepiirin tutkimista, mutta ne saattavat nostaa esiin mielenkiintoisia yksityiskohtia esimerkiksi käsitteiden tai toimintatapojen suhteen.

Tiedustelututkimuksen lisääntyessä on myös henkilötiedusteluun liittyvän tutkimuksen määrä lisääntynyt. Venäjän ulkomaantiedustelua koskevat artikkelit ja tutkimukset eivät useinkaan erottele keräyslajeja vaan puhuvat yleisesti poliittisesta tiedustelusta tai pelkästään tiedustelusta. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan Venäjän Baltiassa 2010-luvulla toteuttamaa henkilötiedustelua ja sen liittymistä Venäjän strategisten intressien edistämiseen. Vastaavanlaista henkilötiedustelukeskistä lähestymistapaa käyttävää tutkimusta ei tutkimuskentällä vaikuta olevan.

1.2 Tutkimuksen tavoite ja tutkimusongelma

Tämä tutkielma asemoituu strategian tutkimuksen ja tiedustelututkimuksen yhteiseen tutkimuskenttään. Strategian tutkimuksella on pidemmät perinteet kuin tiedustelututkimuksella, mutta tieteenaloilla on yhteisiä piirteitä. Tiedustelututkimukselle tyypillistä on monitieteellisyys, useat eri tieteenaloista poikkeavat traditiot, metodologinen monitieteisyys sekä usein

¹⁰ Oikealta nimeltään Vladimir Rezun.

monitieteisyydestä johtuva tieteenfilosofisten lähtökohtien määrittelemättömyys¹¹. Strategian tutkimus on puolestaan eräänlainen sotatieteiden kenttään sitoutuva näkökulma, minkä vuoksi omien teorioiden ja menetelmien sijasta tukeutumispisteinä käytetään muun muassa kansainvälistä politiikkaa, valtio-oppia, historian tutkimusta ja poliittista taloustiedettä sekä sotatieteistä lähinnä sotahistoriaa ja operaatiotaitoa¹². Tieteenalojen yhteneväisyytenä voidaan pitää poikkitieteellisyttä sekä eri lähtökohtien ja metodien soveltamista.

Toinen yhdistävä tekijä on tieteenalojen kiinnostuksen- ja tutkimuskohteiden moninaisuus ja laajuus, mikä osin johtuu muuttuvasta ympäristöstä. Tämän tutkimuksen kannalta merkittävä yhdistävä tekijä on molempien tieteenalojen kiinnostus Venäjän toimintaa sekä sen toteuttama tiedustelua kohtaan osana kansainvälistä järjestelmää. Tutkimuksessa painottuu näistä kahdesta tieteenalasta tiedustelututkimus.

Tutkimuksen tavoitteena on tuottaa käsitys Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden toteuttaman henkilötiedustelun roolista osana Venäjän strategisten intressien edistämistä. Julkisen tiedon perusteella käsitellään kolme osa-aluetta, jotka ovat strategisen henkilötiedustelun toteutus, sen keräyskohteiden aihealueet sekä sillä tavoitellut pyrkimykset. Tutkimuksen sivutavoitteena on tarkastella empiiriseen henkilötiedustelututkimukseen liittyviä piirteitä.

Tutkittavasta ilmiöstä muodostettiin yksi päätutkimuskysymys ja kolme alatutkimuskysymystä. Päätutkimuskysymyksenä tarkastellaan, *miten Venäjä on pyrkinyt edistämään strategiaa intressejään henkilötiedustelulla Baltiassa 2010-luvulla?* Päätutkimuskysymykseen vastauksiksi muodostetut alatutkimuskysymykset ovat:

1. *Millainen kuva on muodostettavissa Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden toteuttamasta henkilötiedustelusta Baltiassa 2010-luvulla?*
2. *Mistä aihealueista Venäjä on kerännyt tietoa henkilötiedustelulla Baltiassa 2010-luvulla?*
3. *Mihin Venäjä on pyrkinyt 2010-luvulla Baltiassa toteutetulla henkilötiedustelulla?*

Tutkimuksen tuottama tieto on merkityksellistä etenkin kahdesta näkökulmasta. Tutkimus tuottaa tietoa Baltian maihin kohdistuvasta henkilötiedustelun luomasta turvallisuushasta sekä sen roolista strategisten intressien edistämisessä. Tällainen tieto on hyödyksi pyrkimyksissä paljastaa ja estää vieraan valtion laitton tiedustelu sekä sen strategisten tavoitteiden arvi-

¹¹ Makkonen, Niko: *Akateemisen tiedustelututkimuksen tieteenalaidentiteetti*. Yleisesikuntaupseerikurssi 59:n diplomityö, Maanpuolustuskorkeakoulu 2019, s. 123.

¹² Sipilä, Joonas & Tommi Koivula: *Kuinka strategiaa tutkitaan*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Strategian laitos, Julkaisusarja 2: Tutkimuslustoista No 52, Juves Print Oy, Helsinki 2014, s. 19.

oinnissa. 2010-luvulla tapahtuneesta henkilötiedustelusta Baltian alueelta ei ole tehty kattavaa koostetta, joka tarkastelisi kokonaisuutta henkilötiedustelun näkökulmasta strategisessa viitekehyksessä.

Toisena näkökulmana tutkimuksen merkityksellisyyteen on tieteellinen tutkimus. Venäjä ei itse julkaise tieteellistä tutkimusta tiedustelustaan tai muita siihen liittyviä kirjoituksia. Tämä tutkimus tuottaa Venäjän henkilötiedustelusta julkista tietoa, joka on hyödyllistä asian kanssa työskenteleville henkilöille sekä ilmiötä tutkiville yhteisöille. Lisäksi tutkimus tuottaa tietoa henkilötiedustelun tutkimiseen liittyvistä mahdollisuuksista ja rajoitteista.

Tutkimuksen kansallista ja kansainvälistä arvoa tarkasteltaessa voidaan todeta tutkimuksen olevan kiinnostava ja merkityksellinen, sillä länsimaiset tiedustelupalvelut seuraavat aktiivisesti Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden toimintaa. Tutkimuksen tuottamalla tiedolla voidaan arvioida sitä, miten Venäjä mahdollisesti toteuttaa ja kohdistaa henkilötiedustelua muihinkin kuin Baltian valtioihin. Suurin käytettävyys tutkimuksen tuloksilla on saman turvallisuusympäristön valtioille, jotka tässä tapauksessa ovat Itämeren turvallisuusympäristön valtiot, mukaan lukien Suomi. Tällaisessa jatkotarkastelussa on kuitenkin huomioitava valtiokohtaiset erityispiirteet kuten historia, kulttuuri, väestörakenne ja vastatiedustelu.

1.3 Näkökulma, rajaukset ja käsitteet

Tätä tutkimusta parhaiten palveleva näkökulma olisi venäläislähtöinen, mutta olemassa oleva lähdeaineisto rajoittaa tämän näkökulman käyttöä. Tämän takia tutkimuksessa lähestytään ilmiötä länsimaisesta näkökulmasta, mikä tarkoittaa länsimaisen primääriaineiston ja tutkimuskirjallisuuden käyttämistä. Näkökulman tuomaan objektiivisuuden haasteeseen vastataan tutkimusmenetelmällä, joka mahdollistaa näkökulman ulkopuolisten havaintojen tekemisen.

Tutkimusta on rajattu ajallisesti, maantieteellisesti ja tiedustelun keräyslajien osalta. Rajaaminen on jätetty tarkoituksellisesti vähälle, sillä liika rajaaminen voi tässä aihepiirissä johtaa jonkin kiinnostavan asian jäämiseen tutkimuksen ulkopuolelle. Aihepiirin lisäksi myös lähdemateriaali rajaa itsessään tutkimusta.

Tutkimus on ajallisesti rajattu 2010-lukuun, joka perustuu lähdemateriaalin saatavuuteen. Baltian tiedustelu- ja turvallisuuspalvelut ovat julkaisseet tietoja heidän alueilleen kohdistuneesta vieraiden valtioiden harjoittamasta tiedustelusta kyseisellä ajanjaksolla. Tutkimuksessa ajalli-

nen painopiste muodostuu 2010-luvun loppupuolelle primääriaineiston julkaisuajankohtien vuoksi.

Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden toiminta on rajattu kohdemaiden osalta Baltiaan. Tällä rajauksella tarkoitetaan Baltiaan kohdistunutta tiedustelua, mikä ei kuitenkaan rajaa itse tiedonkeruun tapahtumapaikkaa. Aluerajauksen perustana on sen mielenkiintoisuus strategian oppiaineen kannalta. Ajallisesti 2010-luvulle ajoittuvat Venäjän hyökkäykset Ukrainaan, joiden seurauksena on perusteltua tarkastella minkälaista uhkaa Venäjä aiheuttaa lähi-alueillaan. Kuten johdannossa mainitaan, on Baltia mielenkiintoinen alue Venäjä-historiansa, geopoliittisen asemansa sekä länsi-integraationsa takia.

Tutkimuksessa Venäjän toteuttama tiedustelu on rajattu keräyslajeista henkilötiedusteluun. Tämä on perusteltua Venäjän viitekehyksessä sillä olevan erityisaseman takia sekä sen yleisellä merkityksellisyydellä ulkomaantiedustelulle. Tarkemmin henkilötiedustelu on rajattu käsittelemään salattua henkilötiedustelua jättäen avoimen henkilötiedustelun tutkimuksen ulkopuolelle. Rajaus¹³ perustuu lähdemateriaalista saatavissa olevaan tietoon. Yleisesti henkilötiedustelun tarkka rajaaminen on haasteellista, eikä se myöskään ole tarkoituksenmukaista tutkimuksen tavoitteiden kannalta.

Käsitteistö on lähdemateriaalin myötä länsimaista. Länsimaisen käsitteistön vaikutusta tutkimukseen vähennetään sitomalla analyysin havainnot venäläisiin henkilötiedustelukäsitteisiin. Käytännössä tämä tarkoittaa sisällönanalyysin kokonaisuuksien muodostamista tukeutuen mahdollisuuksien mukaan venäläisiin henkilötiedustelukäsitteisiin. Tutkimuksen liitteeksi¹⁴ ja osin analyysityökaluksi on laadittu Vasiliy Mitrokhinin käsikirjasta käsitekartta, jonka tarkoituksena on avata venäläisiä henkilötiedusteluun liittyviä käsitteitä ja samalla myös venäläistä ajattelua henkilötiedustelusta.

Tutkimuksen ydinkäsitteet ovat seuraavat:

Aktiivitoimet: aktiivitoimilla tarkoitetaan tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden toimenpiteitä, joilla vaikutetaan kohdemaan politiikkaan ja kansainväliseen järjestelmään sekä vastustajan toimintaan, asemaan, suunnitelmiin ja tavoitteiden saavuttamiseen¹⁵.

¹³ Rajaus on tehty teoriaohjaavan sisällönanalyysin jälkeen. Avoimeen henkilötiedusteluun mahdollisesti liittyviä ajatuskokonaisuuksia oli vain muutamia, jonka seurauksena niistä ei muodostettua ylä- tai alaluokkia.

¹⁴ Liite 2 KGB:n henkilötiedustelukäsitteistöä.

¹⁵ Mukailen KGB:n määritelmää. Mitrokhin (2002), s. 13.

Baltia: Baltialla tarkoitetaan Viron, Latvian ja Liettuan valtioita.

Henkilötiedustelu: Henkilötiedustelulla tarkoitetaan tiedustelun keräyslajia, jossa tiedustelutieto kerätään ihmislähteiltä¹⁶. Verrattuna muihin keräyslajeihin keskeisenä erona on se, että henkilötiedustelussa ihminen toimii subjektina ja objektina¹⁷. Venäläinen vastine käsitteelle on agenttitiedustelu (агентурная разведка, agenturnaja razvedka), joka jakautuu strategiseen agenttitiedusteluun (стратегическая агентурная разведка, strategičeskaja agenturnaja razvedka) ja operatiiviseen agenttitiedusteluun (оперативная агентурная разведка, operativnaja agenturnaja razvedka)¹⁸.

Keräyslaji: Keräyslajilla tarkoitetaan tiedusteluun liittyvän tiedonkeräyksen toteutustapaa. Tutkimuksessa lähtökohtaoletuksena tiedon keräyslajeja on viisi erilaista, jotka ovat avointen lähteiden tiedustelu, henkilötiedustelu, signaalitiedustelu, paikka- ja olosuhdetiedustelu sekä ominaispiirre- ja tunnusmerkkítiedustelu¹⁹.

Lähiulkomaat: lähiulkomailla (ближнее зарубежье, bližneje zarubežje) tarkoitetaan Neuvostoliiton hajoamisessa syntyneitä itsenäisiä valtioita.

Strategiset intressit: Strategisilla intresseillä tarkoitetaan Venäjän kansallisessa turvallisuusstrategiassa määriteltyjä kansallisia painopisteitä, joiden kautta Venäjä ajattelee turvaavansa kansalliset etunsa. Kansalliset strategiset painopisteet ovat maanpuolustus, valtion ja yhteiskunnan turvallisuus, kansalaisten elämänlaadun parantaminen, talouskasvu, tiede, teknologia ja koulutus, terveydenhuolto, elävän järjestelmän ekologia ja järkevä luonnonhoito sekä strateginen vakaus ja tasa-arvoinen strateginen kumppanuus²⁰.

Tiedustelu: Tiedustelulla tarkoitetaan prosessia, tuotetta tai organisaatiota. Prosessilla tarkoitetaan ohjauksen mukaista tiedon keräämistä, analysoimista ja jakelemista tai aktiivitoimien suorittamista. Tuotteella tarkoitetaan tiedustelutietoa, jonka tiedusteluprosessi tuottaa. Organi-

¹⁶ Clark, Robert: *Intelligence Collection*. CQ Press. The United States 2014, s. 45.

¹⁷ Panschin, Vladimir: Menneisyydestä nykyisyyteen: teoreettinen tarkastelu Suomen maanpuolustukseen kohdistuvasta Venäjän toteuttamasta henkilötiedustelusta. Maanpuolustuskorkeakoulu, Sotataidon laitos, Julkaisusarja 3: Työpapereita nro 19, Helsinki 2020, s. 1.

¹⁸ *Välisluureamet International Security and Estonia 2022*, s. 15.

¹⁹ Lowenthal, Mark: *The 5 Discipline of Intelligence Collection*. CQ Press, The United States 2016, s. 1.

²⁰ Указ Президента РФ от 31.12.2015 N 683 "О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации", глава IV. [https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_191669/ec97029645278dce9d199b14ea6bbf6c09ee93aa/], luettu 12.1.2023.

saatiolla tarkoitetaan tiedustelu- ja turvallisuuspalvelua, joka suorittaa tiedusteluprosessin mukaista toimintaa.²¹

Tiedustelu- ja turvallisuuspalvelut: Tiedustelu- ja turvallisuuspalveluilla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa Venäjän ulkomaantiedustelupalvelua (Служба внешней разведки, Služba vnešnei razvedki, SVR), Venäjän federaation turvallisuuspalvelua (Федеральная служба безопасности, Federalnaja služba bezopasnosti, FSB) sekä Venäjän asevoimien yleisesikunnan Päähallintoa (Главное управление Генерального штаба Вооружённых сил Российской Федерации, Glavnoje upravlenije Generalnogo štaba vooružonnyh sil Rossijskoi Federatsii, GU). Tiedustelu- ja turvallisuuspalvelut voivat kuitenkin pitää sisällään myös muiden Venäjän toimijoiden toteuttamaa henkilötiedustelua.

Tutkimuksessa käytetään tutkimuskysymyksiin vastattaessa käsitettä tiedustelu- ja turvallisuuspalvelut, joka on eri organisaatioiden toiminnasta muodostettu synteesi²². Tämä käsitteellinen rajausta perustuu siihen, että usein ei ole täyttä varmuutta siitä, mikä organisaatio on ollut henkilötiedustelun takana. Lisäksi asia ei ole niinkään merkityksellistä verrattuna toimintatapoihin, kohteisiin ja tarkoituksiin.

Vakoilu: Vakoilulla tarkoitetaan kohdemaan näkökulmasta katsottuna maassa tapahtuvaa laitonta tiedustelua. Laitonta tiedustelua ovat kansainvälisiä sopimuksia ja/tai kohdemaan lainsäädäntöä²³ rikkova tiedustelu.

1.4 Tutkimusasetelma ja -menetelmät

Tutkimus on laadullinen poikittaistutkimus, jossa käytetään tutkimusmenetelmänä teoriaohjaavaa sisällönanalyysiä ja analyysimenetelmänä abduktiivista päättelyä. Vaikka tutkimus voidaan nähdä sekä poikittaisena että pitkittäisenä tutkimuksena, on tutkimus tavoitteenasettelun näkökulmasta poikittainen. Poikittaistutkimuksessa ollaan kiinnostuneita tilanteista ja samantapaisten ilmiöiden ilmenemismuodoista tarkasteltavalla ajanjaksolla²⁴. Tutkimuksessa ei tarkastella millaista henkilötiedustelua on ollut eniten tai miten toiminta on muuttunut, vaan pyritään löytämään syvällisempi toimintatapa. Näkökulmaa tukee henkilötiedustelun pitkäjän-

²¹ Lowenthal, Mark: *Intelligence: From Secrets to Policy*. CQ Press, The United States 2020, s. 9.

²² Tutkimuksessa tuodaan muutamassa kappaleessa esille eri tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden toimintaa, koska lähdeaineisto nostaa esille yksittäisiä palveluita käsitteleviä ajatuskokonaisuuksia.

²³ Esim. Suomessa rikoslaki määrittää sitä, mikä on vakoilu. Rikoslaki luku 12 § 5 & 6. [<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001#L12>], luettu 26.1.2023.

²⁴ Jyväskylän yliopisto: *Koppa: poikittaistutkimus*. [<https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tutkimusstrategiat/poikittaistutkimus>], luettu 2.6.2022.

teisyys, jonka seurauksena merkittävää muutosta ei todennäköisesti ole havaittavissa tarkastelujaksolla. Poikittaisuus näkyy myös tutkimusongelman holistisessa asettelussa, joka on ohjannut tutkimuksen laadulliseen lähestymiseen.

Tutkimuksen taustalla on aina tiedostettuja tai tiedostamattomia ontologisia ja epistemologisia oletuksia. Nämä tieteenfilosofiset oletukset toimivat eräänlaisina näkökulmina, jotka kertovat kuinka tutkija katsoo maailmaa²⁵. Panu Raatikainen jakaa kirjassa *Ihmistieteet ja filosofia* tieteenfilosofisen keskustelun kolmeen pääsuuntaan, jotka ovat positivismi, relativismi sekä realismi²⁶. Näistä kolmesta tämän tutkimuksen taustaoletuksiin liittyy tieteellinen realismi.

Ontologiassa on kysymys siitä, minkälaiseksi tutkimuskohde käsitetään²⁷. Tieteellisen realismin mukaan tiede pyrkii kuvaamaan todellisuutta tutkijasta riippumattomana kokonaisuutena, joka voi koostua havaittavista ja havaitsemattomista kokonaisuuksista²⁸. Samanlaisella ajattelulla tarkastellaan tämän tutkimuksen tutkimuskohdetta. Henkilötiedustelusta on olemassa tutkijasta riippumaton todellisuus, josta osa on tutkijan havaittavissa ja osa havaitsemattomissa.

Epistemologiassa tarkastellaan tiedostamisen ja tiedonsaannin ongelmia²⁹. Tieteellisen realismin mukaan ilmiötä havainnoimalla on mahdollista päästä lähemmäksi tutkijasta, näkökulmasta ja ympäristöstä riippumatonta totuutta ja tietoa³⁰. Tässä tutkimuksessa tämän kaltainen asettelu tarkoittaa uskomusta siitä, että henkilötiedustelun tarkastelu valituilla menetelmillä ja lähteillä mahdollistaa pääsemisen lähemmäksi tutkijasta riippumatonta tietoa. Tutkimuksessa kuitenkin tunnustetaan, että kyseisestä ilmiöstä on saatavissa myös muilla tavoilla tietoa. Tutkimuksessa ei myöskään poissuljeta erilaisia ilmiöön liittyviä selitystapoja, vaan pyritään parhaaseen mahdolliseen saatavissa olevaan selitykseen.

Tutkimuksen menetelmänä käytetään laadullisen ongelmanasettelun vuoksi teoriaohjaavaa sisällönanalyysiä. Sisällönanalyysissä aineisto pilkotaan pieniin kokonaisuuksiin, käsitellään ne ja lopulta muodostetaan niistä kokonaisuus³¹. Tällaisen kolmivaiheisen sisällönanalyysin

²⁵ Sipilä & Koivula (2014), s. 15.

²⁶ Raatikainen, Panu: *Ihmistieteet ja filosofia*. Gaudeamus, Tampere 2004. s. 15.

²⁷ Hirsjärvi, Sirkka; Pirkko Remes & Paula Sajavaara: *Tutki ja kirjoita*. Tammi, Porvoo, 2016, s. 130.

²⁸ Raatikainen (2004), s. 71.

²⁹ Hirsjärvi ym. (2016), s. 130.

³⁰ Jyväskylän yliopisto: *Koppa: Realismi* [<https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/metelmapolkuja/metelmapolku/tieteenfilosofiset-suuntaukset/realismi>], luettu 2.2.2023.

³¹ Rantapelkonen, Jari & Lotta Koistinen: *Pohdintoja sotatieteellisistä käsitteistä*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Sotataidon laitos, Julkaisusarja 2: Tutkimuslustoja nro 1, Helsinki 2016, s. 104.

vaiheita kutsutaan redusoinniksi, klusteroinniksi ja abstrahoinniksi. Redusointi on pelkistämistä, klusterointi ryhmittelyä ja abstrahointi käsitteellistämistä³². Tässä tutkimuksessa Baltian tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden julkaisemista asiakirjoista pilkotaan pieniin kokonaisuuksiin Venäjän henkilötiedustelua, keräyskohteita sekä pyrkimyksiä, minkä jälkeen niitä ryhmitellään käsitteellistämistä varten.

Sisällönanalyysi voidaan jakaa kolmeen erilaiseen lähtökohtaan, jotka ovat aineistolähtöinen, teorialähtöinen ja teoriaohjaava³³. Erona näissä kolmessa tavassa on teorian rooli analysoitavaa aineistoa lähestyttäessä. Tässä tutkimuksessa käytetään teoriaohjaavaa sisällönanalyysia. Teoriaohjaavassa sisällönanalyysissä tutkijaa ohjaavat vuoroin teoria ja vuoroin aineisto³⁴. Tutkimuksessa aineiston ja teorian suhdetta toisiinsa on vaikea arvioida etukäteen, minkä vuoksi on tarkoituksenmukaista käyttää teoriaohjaavaa sisällönanalyysia. Etuna tässä lähestymistavassa on sen luoma mahdollisuus nostaa aineistosta esiin ennalta määrittelemättömiä kokonaisuuksia.

Tutkimuksessa toteutetun teoriaohjaavan sisällönanalyysin ensimmäisessä vaiheessa primääriaineistosta kerättiin ajatuskokonaisuuksia³⁵. Seuraavassa vaiheessa ajatuskokonaisuuksista muodostettiin pelkistetyt ilmaisut, jotka kuvaavat sisältöä tutkimuskysymysten kannalta olennaisella tarkkuudella. Nämä kaksi vaihetta muodostivat redusoinnin kokonaisuuden. Seuraavassa vaiheessa tietoa ryhmiteltiin eri luokkiin³⁶, josta muodostui klusteroinnin kokonaisuus. Yhdistävä luokka ja pääluokat muodostuivat tutkittavan ilmiön ja tutkimuskysymysten perusteella. Yhdistävänä luokkana käytettiin henkilötiedustelua ja pääluokkina henkilötiedustelu-toimintaa, tiedon keräyskohteita ja Venäjän pyrkimyksiä. Abstrahointivaiheessa muodostettiin ylä- ja alaluokat. Ylä- ja alaluokat muodostavat vastauksen kuhunkin tutkimuskysymykseen.

Tutkimuksessa analyysimenetelmänä käytetään abduktiivista päättelyä, joka on todistusaineiston valossa tehtävää valistunutta johtopäätösten arvaamista³⁷. Abduktiivinen päättely pyrkii selittämään ongelmaa parhaalla mahdollisella tavalla ja sitä ohjaa usein johtoajatus³⁸. Abduktiivinen päättely on empirialähtöistä, mutta teoriaa voidaan kuitenkin käyttää ajattelun tausta-

³² Rantapelkonen & Koistinen (2016), s. 104.

³³ Leinonen, Rita: *sisällönanalyysi*, Spoken, 2018. [<https://spoken.fi/sisallonanalyysi/>], luettu 19.5.2022.

³⁴ Sama.

³⁵ Ajatuskokonaisuudella tarkoitetaan yhtä tai useampaa lausetta, joista tutkijan näkökulmasta muodostuu tutkimuskysymyksiä käsittelevä kokonaisuus.

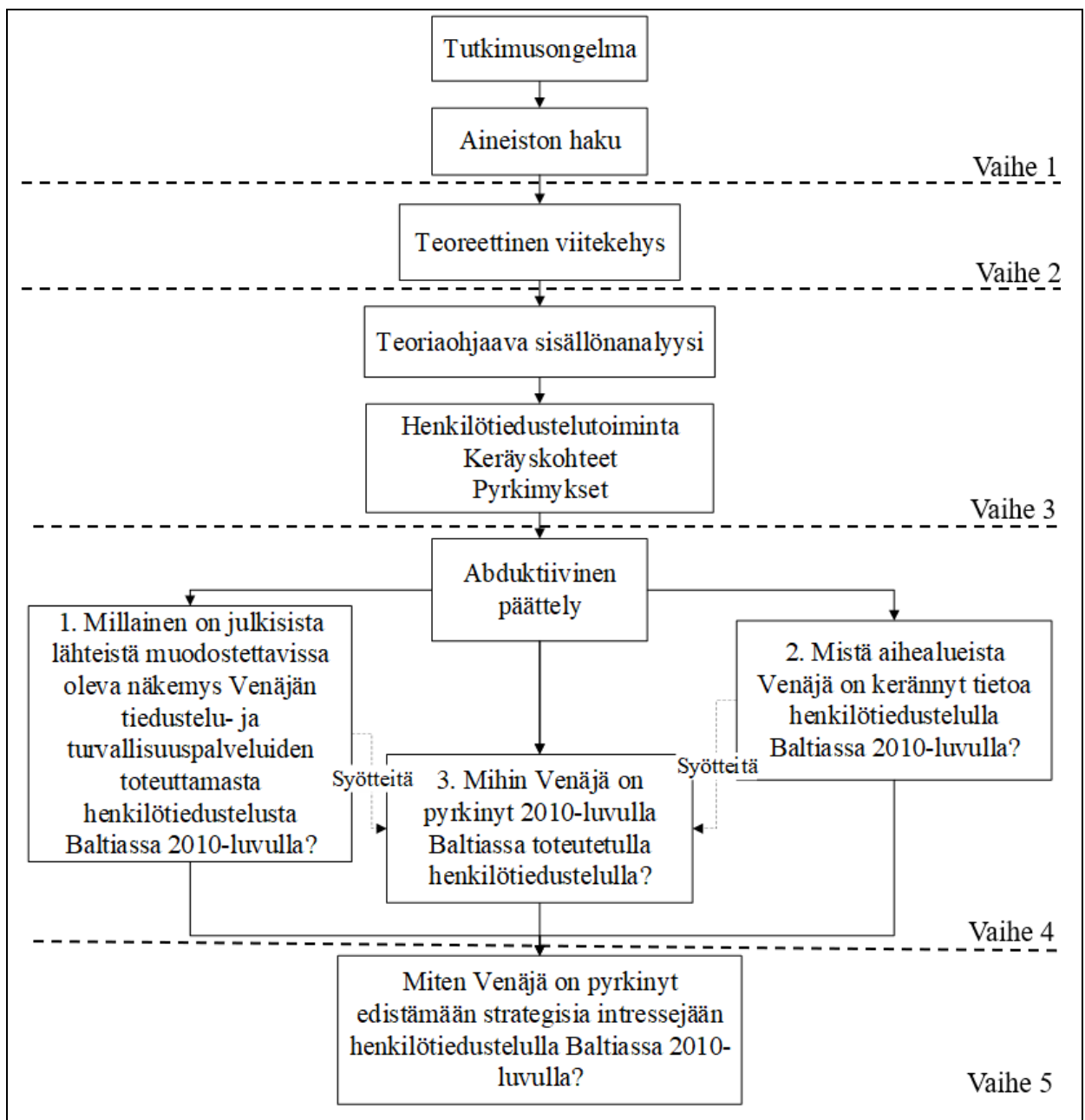
³⁶ Luokat suurimmasta pienimpään: yhdistävä, pää-, ylä- ja alaluokka. Tuomi, Jouni & Anneli Sarajarvi: *Laadullinen sisällönanalyysi*. Tammi, Helsinki, 2009.

³⁷ Rantapelkonen & Koistinen (2016), s. 1.

³⁸ Sama.

na ja tukena³⁹. Tutkimuksen johtoajatukseksi toimii se, että suurvallat toteuttavat strategista henkilötiedustelua samalla tavalla tavoitteenaan edistää strategisia intressejään. Tällainen johtoajatus mahdollistaa tutkimuksen teorian hyödyntämisen analyysissä.

Abduktiivinen päättely sopii tutkimukseen aihepiirin luonteen vuoksi. Aiheesta on saatavissa hyvä paras mahdollinen selitys, mutta se ei ole täydellinen ilman pääsyä yksittäisten organisaatioiden salaisiin arkistoihin. Abduktiivisella päättelyllä muodostetaan teoriaohjaavan sisällönanalyysin tuloksista vastaukset tutkimuskysymyksiin. Tutkimuskysymysten kautta abduktiivista päättelyä hyödyntäen vastataan tutkimusongelmaan.

Kuva 1: Tutkimusasetelma

³⁹ Sama.

Tutkimus toteutettiin viidessä vaiheessa. Ensimmäisessä vaiheessa muodostettiin tutkimusasetelma sekä toteutettiin aineiston kerääminen. Toisessa vaiheessa muodostettiin teoreettinen viitekehys tutkimuskirjallisuudesta. Kolmannessa vaiheessa toteutettiin teoriaohjaava sisällyönanalyysi primäärilähdeaineistoon. Neljännessä vaiheessa analysoitiin teoriaohjaavan sisällyönanalyysin tulokset ja abduktiivisen päättelyn avulla vastattiin tutkimuskysymyksiin. Viidennessä vaiheessa muodostettiin johtopäätökset ja vastattiin tutkimusongelmaan. Tutkimusasetelma on esitetty kuvassa 1.

1.5 Lähdemateriaali ja lähdekritiikki

Tutkimuksen lähdeaineisto muodostuu kirjallisuudesta, artikkeleista, uutisista sekä tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden julkaisuista. Lähdeaineistolle yhteisiä piirteitä ovat sen länsimaisuus sekä julkinen turvallisuustaso. Lähdemateriaali on jaettu primääriaineistoon, tukevaan aineistoon sekä tutkimuskirjallisuuteen. Primääriaineisto koostuu Baltian tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden vuosittaisista julkaisuista. Tukeva aineisto on Venäjän henkilötiedustelua käsittelevää kirjallisuutta, artikkeleita, uutisia ja raportteja. Tutkimuskirjallisuus on anglosaksiseen tiedustelututkimukseen pohjautuvia perusteoksia ja artikkeleita.

Tutkimuksen primääriaineiston kerääminen on toteutettu hakemalla Baltian tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden virallisia vuosittaisia raportteja tutkimuksen ajanjaksolta. Aineisto koostuu Viron suojelupoliisin (Kaitsepolitsei amet), Viron ulkomaantiedustelupalvelun (Välisluure amet), Latvian valtion turvallisuuspalvelun (Valsts drošības dienests, VDD), Latvian Perustuslain suojeluviraston (Satversmes aizsardzības birojs, SAB) ja Liettuan turvallisuusosaston (Valstybės saugumo departamentas, VSD) asiakirjoista. Suurin osa tiedustelu- ja turvallisuuspalveluista on tuottanut julkaisuja vasta vuosista 2013–2015 alkaen. Viron suojelupoliisi on ainoa näistä viidestä, joka on julkaissut raportteja vuodesta 2010 lähtien. Tämän takia aineistossa painottuvat määrällisesti Viron julkaisut.

Baltian tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden julkaisut ovat lähteinä hyviä ja luotettavia, mutta on tunnistettava niiden tarkoituksperiä. Tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden tehtävä on suojella omaa valtiota laittomilta toimilta, ja tämän takia julkaisut ovat myös omanlaista vaikuttamista tämän tavoitteen eteen. Riippuu näkökulmasta kertovatko raportit enemmän Venäjän henkilötiedustelusta vai Baltian viestinnästä. Määrällisesti Baltian maiden tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden julkaisut muodostavat noin 40 julkaisun kokoelman. Julkaisut sisältävät tyypillisesti 1–5 sivua tietoa Venäjän toiminnasta. Asiakirjat ovat jokaisen saatavilla, sillä ne ovat julkaistu Baltian tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden internetsivuilla.

Primääriaineiston tueksi on kerätty muiden Euroopan tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden julkaisuja, uutisia, artikkeleita ja internetlähteitä. Tukevan materiaalin kerääminen suoritettiin kahdella tavalla. Ensimmäinen keräys tapahtui kartoitettaessa aihealueesta tehtyä aiempaa tutkimusta. Toinen keräys tapahtui primääriaineistossa tulleiden löytöjen perusteella. Tällä tavalla suoritettua tutkimusta tukevan lähdeaineiston keräyksen tarkoitus oli syventää tutkijan osaamista ja parantaa primääriaineistosta tehtävää analyysiä. Tukeva lähdeaineisto ei näin ollen edusta homogeenistä kokoelmaa toissijaisista lähteistä.

Uutiset ja internetlähteet ovat hyviä saatavuudeltaan ja määrältään, mutta niiden luotettavuus on hyvin vaihtelevaa. Tämän vuoksi ne on arvioitava tapauskohtaisesti käytettäessä niitä tutkielman lähdeaineistona. Uutisten lukeminen tematiikan ympäriltä vaatii myös lukutaitoa ja aiheen teoreettista osaamista. Esimerkiksi uutisissa saatetaan käyttää virheellistä käsitteistöä. Tämän vuoksi erilaisia uutis- ja internetlähteitä käytetään vain analyysiä tukevassa roolissa.

Tutkimuskirjallisuus perustuu anglosaksisen maailman tiedusteluteoretisointiin. Tutkimuksessa käytetään Jennifer Simsin adaptiivisen realismin teoriaa, joka pohjautuu hänen kirjoittamiinsa kahdelle tieteelliselle artikkelille ja yhdelle kirjalle. Toisen tärkeän kokonaisuuden tutkimuskirjallisuudessa muodostavat Mark Lowenthalin *Intelligence – From Secrets to Policy*, Robert M. Clarkin *Intelligence Collection* ja heidän yhteinen *The Five Discipline of Intelligence Collection* teoksesta, joihin pohjautuu strategisen henkilötiedustelun teoria. Tutkimuskirjallisuus on laadukasta tarkasteltuna aihepiiriin näkökulmasta, mutta se on suuntautunut länsimaisen tiedustelun tarkasteluun.

Tutkimuskirjallisuutena on käytetty myös artikkeleita ja erillisraportteja. Kokonaisvaltaista Venäjän henkilötiedustelun tarkastelua ne eivät pidä sisällään, mutta useassa artikkelissa käsitellään jotakin Venäjän tiedustelun osa-aluetta. Tämä aineisto on suurimmaksi osaksi kirjoitettu länsimaisesta näkökulmasta. Suurin osa henkilötiedustelua käsittelevistä artikkeleista on julkaistu Iso-Britannialaisissa *Intelligence Journal of Intelligence and Counterintelligence* ja *Intelligence and National Security* nimisissä lehdissä. Lähteet ovat laadukkaita, sillä ne perustuvat tieteellisiin julkaisukantoihin.

Lähdekritiikki on aina tärkeässä roolissa tieteellisessä tutkimuksessa, mutta tässä tutkimuksessa sen tärkeyttä ei voi liikaa korostaa. Siinä missä lähdemateriaalin luonne eräänlaisena vaikuttamisen keinoa on jo nostettu esille, on toinen tärkeä ulottuvuus tiedustelun luonne. Tiedustelumaaailmassa merkittävässä asemassa ovat salaaminen ja harhauttaminen. Tämän vuoksi analysoitavana oleva tieto voi olla vain murto-osa olemassa olevasta tiedosta tai tar-

koituksellisesti vuodettua väärää tietoa. Lisäksi yksittäisen tiedustelutekniikan paljastuminen johtaa todennäköisesti sen käytön päättymiseen. Tämän seurauksena täydellistä käsitystä henkilötiedustelusta on mahdotonta saada. Mitä paremmin lähdemateriaaliin vaikuttavat asiat tunnustetaan, sitä läpinäkyvämpää ja objektiivisempää tietoa siitä pystytään tuottamaan.

Eräs määritelmä salaamiselle ja harhauttamiselle on James B. Bruce ja Michael Bennetin tekemä määrittely. Siinä salaamiseksi ja harhauttamiseksi määritellään mikä tahansa valtiollisen tai ei valtiollisen vastustajan toiminto, jonka tarkoitus on vaikuttaa heikentämällä keräyksen tehokkuutta tai manipuloimalla informaatiota päätöksentekoon ja tiedusteluun tai jollakin muulla tavalla yrittää hallita tiedustelun tai asiakkaiden käsityksiä⁴⁰. Näistä kahdesta salaamisella tarkoitetaan toimenpiteitä, jotka on suunniteltu eliminoimaan, heikentämään, alentamaan ja/tai neutraloimaan tiedustelutiedon keräyksen tehokkuutta jokaisella tiedustelukeräyslajin osa-alueella⁴¹. Harhauttamisella puolestaan tarkoitetaan tiedustelutiedon keräyksen, analysoinnin tai julkisen mielipiteen manipulointia käyttämällä väärää, harhaanjohtavaa tai räätälöityä tietoa tiedustelukanavilla tarkoituksena vaikuttaa tiedustelun toteuttajien ja asiakkaiden päätöksentekoon⁴². Salaamisen ja harhauttamisen takia on vaikeaa olla varma siitä, mikä julkisissa lähteissä olevasta tiedosta on niin sanotun oikean tiedon keräystä ja siitä, mikä oikean tiedon keräyksen mahdollistavaa harhauttamista.

Tutkimuksen kannalta etenkin harhauttamisen vaikutus on olennainen, sillä se voi johtaa myös tutkimustuloksia harhaan. Vaikutuksen minimointiin voidaan hyödyntää tiedusteluanalyytikon neljää vastaharhautusperiaatetta, jotka ovat tunne itsesi, tunne vastustajasi, tunne tilanteesi ja tunne kanavasi⁴³. Tämän tutkimuksen kannalta nämä tarkoittavat sitä, että on tunnustettava omia ajatusrakenteita ja ajatusvinoumia, oltava substanssi- ja aiheosaamista tutkimuskohteesta sekä tiedettävä tutkimusasetelma ja tunnettava lähteet.

Tutkimuksen lähdemateriaalia voidaan pitää yksipuolisena sen länsimaisuuden vuoksi, mutta se pitää sisällään erilaisia lähdekategorioita erilaisilta kirjoittajilta. Jotta tutkimus tuottaisi mahdollisimman läpinäkyvää tietoa, tuodaan sen aikana avonaisesti esiin se, mitä tiedetään, mitä ei tiedetä ja mitä oletetaan sekä se, miksi tutkija ajattelee niin kuin ajattelee. Tällöin saavutetaan kokonaisuus, joka kestää tarkastelun lähdekritiikin näkökulmasta.

⁴⁰ Bruce, James & Michael Bennet: Foreign Denial and Deception: Analytical Imperatives, *Analyzing intelligence: origins, obstacles and innovations*. Georgetown University Press, Washington D. C. 2008 s. 122.

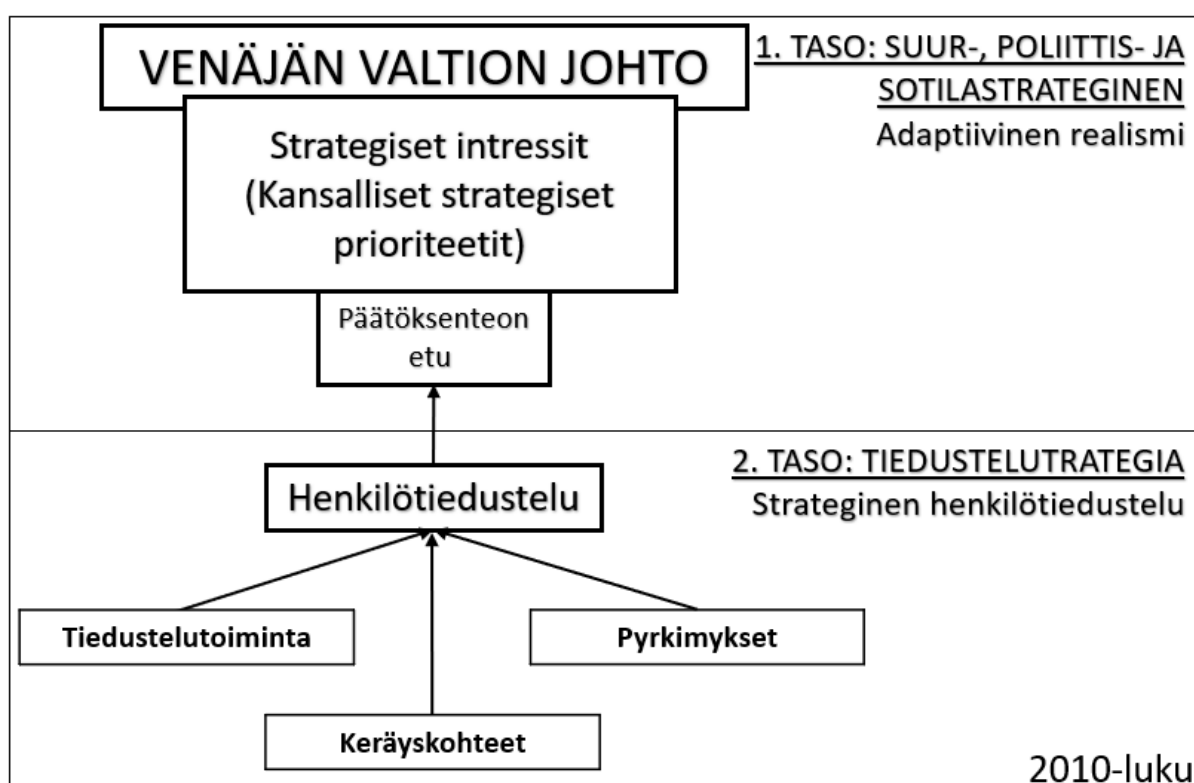
⁴¹ Sama, s. 123.

⁴² Sama.

⁴³ Sama, s. 130.

2. TEORIA – VENÄJÄN INTRESSIT JA STRATEGINEN HENKILÖTIEDUSTELU

Tässä luvussa käsitellään tutkimuksen teoreettista viitekehystä, joka muodostuu kahden eritasoisien teorian kautta. Ylemmän tason teoria on adaptiivisen realismin teoria, joka selittää tiedustelun vaikutusta kansainvälisessä politiikassa. Alemman tason teoria muodostuu länsimaisesta strategisesta henkilötiedustelun teoretisoinnista, joka selittää valtioiden ulkomailla toteuttamaa henkilötiedustelua. Teoriat nivoutuvat yhteen Venäjän valtion ja sen intressien viitekehässä. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys on esitetty kuvassa 2.

Kuva 2: Tutkimuksen teoreettinen viitekehys.

Teorian ylempi taso kytkee strategisen henkilötiedustelun suur-, poliittis- ja sotilasstrategiseen päätöksenteon tasoon sekä antaa perusteita tutkimuksen maailmankuvalle. Teorian avulla voidaan arvioida Venäjän henkilötiedustelua osana kansainvälistä järjestelmää sekä tulkita sen osien mahdollista vaikutusta. Tutkimuksen ongelmanasettelu on luotu tarkastelemaan Venäjän henkilötiedustelua ja sen käyttämistä eräänlaisena välineenä. Adaptiivinen realismi antaa kehyksen lähteiden sisällön analysoimiseen Venäjän strategisten intressien ja henkilötiedustelun osalta.

Teorian alempi taso muodostuu strategisesta henkilötiedustelusta, jonka päätarkoituksena on antaa työkalut ongelmanasettelun tutkimuskysymyksiin vastaamiseen. Strategisen henkilötiedustelun teoria koostuu pääosin salatusta henkilötiedustelusta ja Venäjän erityispiirteistä. Kaikkea henkilötiedustelua ei voida näin yksinkertaisesti kuitenkaan luokitella. Selkeämmän ajatuksen strategisesta henkilötiedustelusta antaa ajatus eri tavalla eri tarkoitukseen muodostettavista verkostoista, jotka ovat osin limittäin. Tässä tutkimuksessa ongelmanasettelu pyrkii tarkastelemaan tällaisen verkoston osien toimintaa, sen kohteita ja strategisen tason pyrkimyksiä.

2.1 Venäjän strategiset intressit

Venäjän strategisia intressejä voidaan tarkastella tiedustelun tavoin kahdesta eri näkökulmasta. On havaittavissa olevia todisteita intresseistä sekä turvaluokiteltuja salattuja todisteita. Tässä tutkimuksessa Venäjän intresseillä tarkoitetaan julkisesti havaittavissa olevia kansallisessa turvallisuusstrategiassa Venäjän ilmoittamia strategisia kansallisen prioriteettien alueita. Tutkimuksessa toisin sanoen tarkastellaan, miten Venäjän henkilötiedustelu auttaa saavuttamaan päätöksenteon edun näiden prioriteettien alueilla. Aukotonta vastausta tähän ei voida saada, mutta näin määriteltynä Venäjän strategiset intressit mahdollistavat henkilötiedustelun roolin tarkastelun.

Venäjän federaation kansallinen turvallisuusstrategia on perusdokumentti, jossa määritellään Venäjän kansalliset intressit ja strategiset kansalliset prioriteetit, ulko- ja sisäpolitiikan tavoitteet ja tehtävät sekä toimenpiteet, joiden tavoitteena on vahvistaa Venäjän federaation kansallista turvallisuutta ja varmistaa maan kehitys pitkällä aikavälillä⁴⁴. Kansallinen turvallisuusstrategia julkaistaan kerran kuudessa vuodessa. Tutkimuksen tarkastelujaksolle ajoittuu vuonna 2015 julkaistu asiakirja. Tätä ennen voimassa on ollut vuonna 2009 julkaistu Kansallinen turvallisuusstrategia. Siinä ei ole nimetty käsitteellisesti kansallisia strategisia prioriteetteja, mutta asiakirjasta löytyy kohta *IV Kansallisen turvallisuuden turvaaminen*, joka pitää sisällään vastaavat kokonaisuudet⁴⁵.

Kansallisessa turvallisuusstrategiassa määritellään yhdeksän kansallista strategista prioriteettia, joita toteuttamalla kansalliset edut turvataan. Nämä yhdeksän kansallista strategista priori-

⁴⁴ Указ Президента РФ от 31.12.2015 N 683 "О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации", глава I, статья 1. [https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_191669/cb0c5bc1eaf4bd94d8e78f233af494e8e9dcde2b/], luettu 12.1.2023.

⁴⁵ Указ Президента РФ от 12.05.2009 г. N 537 "О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года", глава IV. [<https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/95521/>], luettu 27.2.2023.

teettä ovat maanpuolustus, valtion ja yhteiskunnan turvallisuus, kansalaisten elämänlaadun parantaminen, talouskasvu, tiede, teknologia ja koulutus, terveyshuolto, kulttuuri, ekologia ja kestävä luonnonhoito sekä strateginen vakaus ja tasa-arvoinen strateginen kumppanuus⁴⁶.

Tutkimuksen tavoitteiden takia Venäjän strategisten intressien tarkastelu jätetään tarkoituksellisesti ohueksi. Venäjän kansallisen turvallisuusstrategian esittämät kansalliset strategiset prioriteetit antavat riittävän käsityksen painopistealueista ja ajattelutavasta, joiden kautta Venäjä edistää strategisia intressejään.

2.2 Strateginen tiedustelu

Strategisen tiedustelun ymmärtämiseksi on määriteltävä tiedustelun ja strategian suhdetta sekä sitä, mitä tiedustelulla voidaan tarkoittaa. Tiedustelulla yleisesti tarkoitetaan joko informaatiota, prosessia, valtioiden lähetystöjä ulkomailla tai organisaatiota⁴⁷. Tämän tutkimuksen kannalta tärkeimmät näkökulmat ovat tiedusteluorganisaatio sekä -prosessi. Näitä kahta kokonaisuutta voidaan suhteuttaa strategian kolmeen tasoon, joilla tarkoitetaan Petteri Kajanmaan kirjassa *Sotilasstrategia* esitettyjä sotilas-, poliittis- ja suurstrategisia tasoa⁴⁸. Näin ollen strateginen tiedustelu voi pitää sisällään erilaisia vivahteita riippuen siitä, mitä tiedustelulla tarkoitetaan ja millä strategian tasolla liikutaan.

Tiedustelu jaetaan yleisesti strategiseen, operatiiviseen ja taktiseen tasoon⁴⁹. Tasoilla viitataan tuettavan päätöksenteon tasoon ja tuotetun tiedustelutiedon luonteeseen. Strategiseksi tiedusteluksi kutsutaan sellaista tiedustelua, joka on kehitetty ylimmän valtio- ja sotilasjohdon käyttöön ja käsittelee tehtävien kokonaisvaltaisia kysymyksiä, tavoitteita, päämääriä, ohjelmia ja resurssien suunnittelua⁵⁰. Skaalan toisessa päässä on taktinen tai operatiivinen tiedustelu, jotka palvelevat työnjohdon ja linjajohtajien päivittäisiä tarpeita ja keskittyvät organisaation päivittäiseen, välittömään, rutiininomaiseen ja jatkuvaan toimintaan⁵¹. Strategisen tason tiedustelutieto voi olla esimerkiksi maanpuolustuksen alalla tiedon keräämistä kansalaisten maanpuo-

⁴⁶ Указ Президента РФ от 31.12.2015 N 683 "О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации, глава III, статья 31. [https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_191669/68b84fad7ba19e838299886834d575d4b0348533/], luettu 12.1.2023.

⁴⁷ Johnson, Loch: National security intelligence, *The Oxford Handbook of National Security Intelligence*. Oxford university press, New York 2010, s. 5–6.

⁴⁸ Kajanmaa, Petteri: *Sotilastrategia: yksinkertainen, vaikea sota*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Sotataidon laitos, Julkaisusarja 2: Tutkimuslustoista nro 12, PunaMusta Oy, Helsinki 2021, s. 16. Strategian tasot ja johtosuhteet korkeimmasta matalimpaan: suurstrateginen, poliittisstrateginen, sotilasstrateginen, operaatiotaito, taktiikka, taistelutekniikka.

⁴⁹ McDowell, Don: *Strategic Intelligence*. The Scarecrow press, inc., the United States 2009, s. 12–24.

⁵⁰ Sama, s. 13.

⁵¹ Sama.

lustustahdosta, kansalaismielipiteestä sotilaspoliittisesta liittoutumisesta, kansainvälisestä yhteistyöstä, puolustusteollisuudesta, varautumisesta ja huoltovarmuudesta, turvallisuuspoliittisesta suuntautumisesta sekä päätöksenteosta⁵². Operatiivisella ja taktisella tasolla tiedonkeräyskohteita ovat esimerkiksi infrastruktuuri, organisaatiot ja ryhmytykset, harjoitustoiminta ja ammattisotilaiden taidot⁵³.

Päätöksenteon tasojen kautta tarkasteltuna valtion strategisia tiedustelupalveluita tai strategista tiedustelua ovat valtion sotilas-, poliittis- tai suurstrategisen tason johdon päätöksentekoa tukeva toiminta. Valtion strategisten tiedustelupalveluiden toiminnasta voisi puhua tiedustelustrategiana ja määritellä se lainaten Maanpuolustuskorkeakoulun Strategian laitoksen⁵⁴ määritelmää sotilasstrategiasta. Tällöin tiedustelustrategialla tarkoitettaisiin sitä tapaa, jolla tiedustelupalveluja käytetään valtion tai liittoutuman poliittisen johdon määrittämien päämäärien saavuttamiseksi⁵⁵.

Tiedusteluprosessia kuvataan usein ympyränä, josta esimerkkinä voidaan mainita Yhdysvaltojen keskustiedustelupalvelun (Central Intelligence Agency, CIA) viisivaiheinen tiedusteluprosessi. Prosessin vaiheet ovat suunnittelu ja ohjaus, keräys, prosessointi, analysointi ja tuotteistaminen sekä jakaminen⁵⁶. Prosessissa päätöksentekijä antaa tiedustelupalvelulle tietotarpeen, minkä jälkeen tiedustelupalvelu vaihe kerrallaan kerää tarvittavat tiedot keräyslajeilla, prosessoi ja analysoi ne, laatii tiedusteluraportin ja toimittaa tiedustelutiedon päätöksentekijälle. Strateginen tiedusteluprosessi on sotilas-, poliittis- tai suurstrategisen tason päätöksentekijän suoraan tai välillisesti käynnistämä ja sitä tukevan tiedustelupalvelun toteuttama prosessi.

Suurvaltojen tiedustelupalvelut ovat itsenäisiä organisaatioita, jotka tuottavat tietoa valtiojohdon ja asevoimien päätöksenteon tueksi sekä toteuttavat usein myös vaikuttamistehtäviä. Nämä ominaisuudet tekevät tiedustelu- ja turvallisuuspalveluista strategisesti merkittäviä laaja-alaisia turvallisuustoimijoita monella yhteiskunnan osa-alueella valtion rajojen sisä- ja ulkopuolella.

⁵² Panschin (2020), s. 18.

⁵³ Sama.

⁵⁴ Strategian laitos lakkautettiin vuonna 2014. 1.1.2015 Strategian laitos yhdistettiin Taktiikan ja Sotahistorian laitosten kanssa muodostaen Sotataidon laitoksen.

⁵⁵ Strategian laitoksen määritelmä sotilasstrategiasta: ”Strategia on tieteenala ja toimintalinja, joka kohdentuu valtion tai valtioiden muodostaman yhteisön turvallisuuspäämäärien tavoitteluun. Tässä tavoittelussa käytettävät keinot ovat ensisijaisesti poliittisia, sotilaallisia tai taloudellisia. Strategian erityisenä osa-alueena on sotilasstrategia. Sillä tarkoitetaan sitä tapaa, jolla asevoimia käytetään valtion tai liittoutuman poliittisen johdon määrittämien päämäärien saavuttamiseksi.” Sivonen, Pekka: *Suomalaisia näkökulmia Strategian tutkimukseen*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Strategian laitos, Julkaisusarja 1, Strategian tutkimuksia No 33, Juvenes Print, Tampere 2013, s. 1.

⁵⁶ Lowenthal (2020), s. 79.

2.3 Adaptiivinen realismi – tiedustelun kytkös kansainväliseen politiikkaan

Yritykset teoretisoida tiedustelun vaikuttavuutta kansainvälisessä järjestelmässä ovat olleet vähäisiä, vaikka tiedustelun vaikuttavuudesta ollaan suhteellisen yksimielisiä. Sen sijaan useat tiedustelua koskevat teoriat ovat keskittyneet pyrkimykseen ymmärtää tiedustelun epäonnistumisen syitä⁵⁷. Tällaisella tavoitteella tehdyt teoriat asemoituvat usein tiedustelututkimuksen kenttään, eivätkä selitä tiedustelun vaikutusta kansainvälisessä politiikassa. Huolimatta tiedustelun merkittävyydestä kilpailutilanteiden⁵⁸ lopputuloksiin, tutkijat eivät ole onnistuneet kehittämään analyyttisiä keinoja tiedustelun merkittävyyden arvioimiseen osana kansainvälistä politiikkaa⁵⁹. Tähän ongelmanasetteluun Jennifer Sims on luonut adaptiiviseksi realismiksi nimeämänsä teorian. Teorian perusajatus on se, että tiedustelu tuottaa päätöksenteon edun kansainvälisen politiikan toimijoiden kilpailutilanteisiin. Teoria sidottuna tähän tutkimukseen tarkoittaa sitä, että Venäjän henkilötiedustelu onnistuessaan tuottaa päätöksenteon edun Venäjän strategisten intressien osalta Baltian suunnalla ja luo edellytykset Venäjälle edulliseen toimintaan.

Teorian taustalla on viisi oletusta. Ensimmäinen oletus on se, että tiedustelun tehtävä on auttaa tuotettavaa osapuolta osoittamalla määrätietoisella oppimisella voittomahdollisuudet kilpailutilanteessa. Tämän oletuksen seurauksena menestys tai epäonnistuminen on vuorovaikutuksessa muiden kilpailijoiden toimintaan. Toinen oletus sijoittaa tiedustelun kansainvälisen politiikan kontekstiin, jolle ominaisia piirteitä ovat konfliktit, anarkia ja voiman merkityksellisyys. Tällaisessa maailmassa erilaisten keinojen käyttö riippuu siitä, mitä osapuolet tietävät toisistaan. Kolmannen oletuksen mukaan yhteistyötä voidaan tehdä vain, jos kilpailijat tietävät siitä seuraavat hyödyt. Muussa tapauksessa tilanne johtaa asevarusteluun, joka tunnetaan valtiotieteissä turvallisuusdilemmana. Neljännen oletuksen mukaan hyvien tiedustelukäytäntöjen ja historian perusteella pystytään määrittelemäänärkevä tiedusteluteoria. Viides oletus väittää kilpailullisen kehittymisen tapahtuvan luonnostaan, koska ihmisluonto on utelias. Näistä oletuksista etenkin toinen oletus, oletus maailman ja kansainvälisen järjestelmän luonteesta, määrittelee tämän tutkimuksen taustoja.⁶⁰

⁵⁷ Sims, Jennifer: Defending adaptive realism: Intelligence theory comes of age, *Intelligence Theory: Key questions and database*. Routledge, London 2009a, s. 152.

⁵⁸ Kilpailutilanne voi muodostua erilaisissa ympäristöissä, kuten taistelukentällä, informaatioympäristössä tai yritysten toiminnassa.

⁵⁹ Sims, Jennifer: A Theory of Intelligence and International Politics, *National Intelligence Systems: Current Research and Future Prospects*. Cambridge University press, New York, 2009b, s. 58–59.

⁶⁰ Sims, Jennifer: *Decision Advantage: Intelligence in International Politics from the Spanish Armada to Cyberwar*. Oxford university press, New York, 2022, s. 4–5.

Teoria määrittelee tiedustelun olevan tiedon keräystä, analysointia ja jakamista kilpailullisessa tilanteessa toimivalle päätöksentekijälle, minkä tarkoitus on saada päätöksenteon etu suhteessa kilpailijoihin. Keskiössä oleva menestystekijä ei ole totuudenmukainen tieto vaan sen suhteellinen paremmuus kilpailijaan nähden. Tiedustelun menestystä ei arvioida oikeassa ja väärässä olemisen näkökulmasta. Teorian mukaan päätöksenteon etu voidaan saavuttaa joko antamalla suhteellisesti parempaa tietoa omalle päätöksentekijälle tai tarkoituksellisesti heikentämällä vastustajan päätöksentekijän saamaa tietoa.⁶¹

Adaptiivisessa realismissa tiedustelu jaetaan neljään osa-alueeseen, jotka optimoimalla on todennäköisempää saada päätöksenteon etu suhteessa kilpailijaan⁶². Näiden osa-alueiden kautta tiedustelu on mitattavissa oleva voima⁶³. Nämä osa-alueet ovat ensiluokkainen keräysjärjestelmä (keräys), riittävän itsenäinen keräys politiikasta ja tunnetuista uhkista (ennakointi), kyky välittää tietoa tiedustelun ja päätöksentekijöiden välillä (välittäminen) ja kyky valikoivaan salassapitioon⁶⁴. Näistä neljästä kokonaisuudesta keräys on eräänlainen perusosa-alue, josta muut kokonaisuudet ovat riippuvaisia⁶⁵. Keräys on myös helpoiten mitattavissa ja arvioitavissa ja parhaiten hyödynnettävissä oleva osa-alue arvioitaessa valtion tiedustelua⁶⁶.

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan Venäjän henkilötiedustelua strategisena keräysjärjestelmänä, sitä millaista tietoa se tuottaa ja mihin sillä on pyritty. Simsin teorian perusteella tämä keräyskeskeinen tarkastelu on olennainen näkökulma. Muita Simsin teorian osa-alueita on Venäjän tiedustelujärjestelmän osalta haastavaa tarkastella julkisista lähteistä.

Keräyksellä tarkoitetaan tiedon keräämistä kilpailijoista ja kilpailun rakenteellisesta ympäristöstä⁶⁷. Keräysjärjestelmä tarvitsee ainakin viisi elementtiä, jotka ovat johtaminen (tapa saada päätöksentekijän vaatimukset järjestelmään), alustat, sensorit, prosessointi ja hyödyntäminen sekä tietojen suodattaminen (kuinka kerätty tieto saadaan järjestelmään)⁶⁸. Simsin tarkastelemien historiallisten tapausten perusteella kilpailija saavuttaa suhteellisen etulyöntiaseman, jos hänellä on määrällisesti enemmän keräysjärjestelmiä, joissa on hyvin integroidut osat, suu-

⁶¹ Sims (2009a), s. 154.

⁶² Sama.

⁶³ Sims (2022), s. 405–406.

⁶⁴ Sama, s. 406. Vrt. Sims (2009b), s. 154. Sims on nimennyt neljä kategoriaa keräykseksi, ennakoinniksi, välittämiseksi ja vastatiedusteluksi. Suurin ero näissä on neljännen kategorian osalta, mutta taustalla oleva ajatus on samanlainen. Ajatuksena on se, että kontrolloimalla oman valtion salaista tai kriittistä tietoa, voidaan vaikuttaa kilpailutilanteeseen. Tärkeänä toimijana tässä kokonaisuudessa on vastatiedustelua tekevät palvelut.

⁶⁵ Sama. Simsin tekemä tapaustutkimus nostaa esille kuitenkin tapauksia, joiden perusteella mikä tahansa osa-alue voi nousta muita merkityksellisemmäksi suhteellisen edun saamiseksi.

⁶⁶ Sims (2022), s. 413.

⁶⁷ Sims (2009b), s. 67–68.

⁶⁸ Sims (2022), s. 414.

remppi kattavuus ja parempi hallittavuus kuin vastustajalla⁶⁹. Eri kilpailutilanteissa keskiössä on kyky optimoida keräysjärjestelmien elementit vallitseviin kilpailutilanteisiin⁷⁰.

Strategisen henkilötiedustelun näkökulmasta johtamisessa on kyse siitä, kuinka tuettavan strategisen johdon tietotarpeet saadaan henkilötiedustelua toteuttavalle tiedustelu- ja turvallisuuspalvelulle. Venäjällä tämä on järjestetty lähes välittömällä ja suoralla yhteydellä⁷¹. Alustoilla puolestaan voidaan tarkoittaa esimerkiksi ulkomailla olevia asemapaikkoja tai erilaisia peiteyhteyksiä. Sensorit ovat henkilötiedustelussa ihmisiä, jotka ovat esimerkiksi värvättyjä agenteja ja erilaisia kontakteja. Prosessointi ja hyödyntäminen on henkilötiedustelussa yksinkertaista, sillä se tuottaa useimmiten raporttien muodossa olevaa tekstimuotoista tietoa. Tiedon suodattamiseen puolestaan liittyy tietojärjestelmien käyttäminen.

Toisena osa-alueena on kyky ennakoida. Ennakoinnilla tarkoitetaan varautumista tuleviin kilpailuihin. Se pitää sisällään olennaisten uhkien ja mahdollisuuksien ennalta havaitsemisen sekä uusien tärkeiden päätöksentekijöiden tunnistamisen⁷². Simsin teoriassa ennakointi vaatii keräysjärjestelmän, joka on riippumaton päätöksentekijästä sekä kyvykäs varoittamaan odottamattomista vastustajista ja uusista kilpailutilanteista⁷³. Käytännössä tämä tarkoittaa myös sellaisen tiedon keräämistä, jota päätöksentekijät eivät usko tarvitsevansa⁷⁴. Ennakoinnin arviointi tapahtuu Simsin mukaan neljällä eri mittarilla, jotka ovat kyky kerätä tietoa vastustajasta, keräyksen säännöllisyys ja tarkkuus, keräyksen toteutuksesta riippumaton budjettivara ja tiedustelun parlamentaarisen valvonnan vahvuus⁷⁵.

Tähän perustuen Venäjän strategisen henkilötiedustelun ilmi tulevat keräyskohteet saattavat olla varautumista yllättäviin kokonaisuuksiin, eikä suoranaisesti päätöksenteon edun tavoittelua halutussa viitekehyksessä. Tällainen keräys olisi varautumista strategisiin intresseihin, joita ei vielä nähdä tärkeiksi suunnittelussa, päätöksenteossa ja toimeenpanossa.

Kolmantena mitattavana osa-alueena on tiedustelutiedon välittäminen. Välittämisellä tarkoitetaan tiedustelujärjestelmän ja päätöksentekijöiden välistä yhteyttä, jolla tiedustelutieto saadaan toiminnan tueksi. Hyviksi välittämisen indikaattoreiksi on lueteltu keräyksen kartoittamisesta ja yhdistämisestä päätöksentekoon vastuussa oleva virkamies, päätöksentekijän ja

⁶⁹ Sims (2022), s. 414.

⁷⁰ Sims (2009b), s. 68–69.

⁷¹ Ks. alaluku 2.5. Käytännössä presidentillä on suora yhteys tiedustelu- ja turvallisuuspalveluihin.

⁷² Sims (2009b), s. 71.

⁷³ Sims (2009a), s. 156.

⁷⁴ Sims (2022), s. 423.

⁷⁵ Sims (2022), s. 424.

tiedustelupalvelun vastinparin vertailukelpoinen asiantuntemus, kyky ja halu jakaa arkaluontoisia tietoja (esim. lähteitä, menetelmiä, strategiaa, taktiikoita) sekä reagoiva kerääminen, jota mitataan tiedustelutuotteiden arvioilla ja tietovuotojen vähyydellä⁷⁶.

Välittämisen tarkastelu julkisista lähteistä nykyaikaan sijoittuvassa tutkimuksessa on äärimmäisen vaikeaa, ellei mahdotonta. Teoreettisesti kuitenkin se, miten Venäjän strateginen henkilötiedustelu onnistuu välittämään tiedustelutietonsa Venäjän ylimmälle johdolle, ratkaisee viime kädessä tiedustelun hyödyllisyyden strategisten intressien edistämiseksi. Tiedon välittäminen heijastuu myös keräyskohteisiin. Jos Venäjän henkilötiedustelu kohdistetaan strategisen johdon seuraavien suunnitelmien kannalta merkittäviin kokonaisuuksiin, paljastaa henkilötiedustelun tarkastelu Venäjän tulevia strategisia toimia.

Neljäntenä osa-alueena on valikoiva salassapito. Käytössä olevat keinot siihen ovat hyökkäyksellinen sekä puolustuksellinen vastatiedustelu ja toimintoa voidaan mitata salausjärjestelmän sujuvuudella ja ketteryydellä⁷⁷. Teorian mukaan päätöksenteon edun voi saada keräämällä parempaa tietoa kuin vastustaja tai laskemalla kilpailijan tiedustelukykyä samalla, kun suojellaan omaa tiedustelukykyä. Vastatiedustelu osa-alueena kuuluu näistä jälkimmäiseen⁷⁸.

Hyviksi indikaattoreiksi onnistuneelle valikoivalle salassapidolle on lueteltu saadut hyödyt oikein ajoitetusta yllätyksestä, joustavuus liittoumien rakentamisessa ja salaisessa diplomatiassa, onnistuneet kaksoisagenttiohjelmat, (luvattomien) tietovuotojen puuttuminen, tiedustelun yhteys siviili- ja sotilaspäätöksentekoon, kokemusten hyödyntäminen, hyvin säädelty turvaluokitusjärjestelmä ja tiedusteluviranomaisten ja päättäjien nopea pääsy ja poistuminen tiedustelujärjestelmään⁷⁹. Toisaalta heikon valikoivan salassapidon indikaattoreita ovat tietovuodot, hidat päätöksenteko kansallisen turvallisuuden viitekehyksessä, tiedustelutietojen jakamista koskevien protokollien puute, tiedusteluhenkilöstön hidat rekrytoiminen ja irtisanominen, toistuvat häviöt diplomaattisten ja sotilaallisten yllätysten vuoksi, toistuvat vastatiedustelun epäonnistumiset ja yllättävät keräysjärjestelmien menetykset⁸⁰.

Sims on tunnistanut saamaansa kritiikkiä esittämäänsä teoriaa kohtaan erityisesti kolmella alueella. Teoriaa on argumentoitu liian laajaksi tai suppeaksi, kyseenalaistettu tiedustelun mitattavuus sekä keskusteltu tiedustelun luonteesta osana kansainvälistä politiikkaa. Teorian

⁷⁶ Sims (2022), s. 430.

⁷⁷ Sama, s. 566.

⁷⁸ Sims (2009a), s. 157.

⁷⁹ Sims (2022), s. 438.

⁸⁰ Sama, s. 438.

suppeuden kyseenalaistus perustuu aktiivitoimien puuttumiseen teoriasta. Puolestaan teorian laajuuden kritiikki argumentoi tiedustelun käsitteen menevän liian pitkälle, koska se ottaa huomioon erilaisia kaupallisia ja yksityisiä toimijoita. Lisäksi tiedustelun määritelmä ei pidä sisällään tiedustelun salaisuutta, jonka monet tutkijat ovat nähneet tiedustelun ilmeisenä ominaisuutena. Tiedustelun mitattavuuden kyseenalaistaminen perustuu sellaisten kansainvälisten suhteiden teoreetikoiden näkemyksiin, jotka olettavat, että aikomuksia ei voida tietää eikä myöskään tiedustelua mitata. Tiedustelun luonteen arvioinnissa on kiistelty siitä, onko tiedustelu ennustamista vai jotakin muuta.⁸¹

Saadusta kritiikistä merkittävin liityntäpinta tähän tutkimukseen liittyy aktiivitoimiin. Sims luokittelee aktiivitoimet salaisen politiikan tekemiseksi, eikä siksi sisällytä niitä tiedustelun määritelmään. Tiedustelu voi tuottaa päätöksenteon edun tällaisen salaisen politiikan tekemiseen kuten diplomatiaan tai sodankäyntiin. Adaptiivisen realismin tarkoitus ei kuitenkaan ole määritellä sitä, mitä tiedustelupalvelut saavat tai eivät saa tehdä, vaan pikemminkin selittää suunnatun tiedonhankinnan vaikutusta kilpailujen lopputuloksiin erityisesti kansallisen turvallisuuden kontekstissa.⁸²

Adaptiivisen realismin teoriassa esitetään, että jos valtiot optimoivat tiedustelujärjestelmänsä, niillä on taipumus pystyä tehokkaammin optimoimaan myös muuta toimintaansa⁸³. Tämän seurauksena kansainvälinen järjestelmä siirtyy kohti dynaamista vakautta, koska läpinäkyvyys auttaa valtioita mukautumaan seurauksiin⁸⁴. Tällöin etenkin sotia eivät aloita ne, jotka eivät niitä voi voittaa⁸⁵. Tiedustelutieto on eräänlainen voiman moninkertaistaja, jonka avulla valtiot voivat valita strategioitaan tehokkaammin, tasapainottaa toimintaansa vastustajia vastaan ja liittoutua oikeiden valtioiden kanssa oikeaan aikaan⁸⁶. Tiedustelu on yksi instrumentti, jota voidaan käyttää päätöksenteon ja toimeenpanemisen tehostamiseen.

Teorian nojalla Venäjä pyrkii saavuttamaan päätöksenteon edun strategisten intressiensä osalta suhteessa kilpailijoihinsa. Optimoimalla henkilötiedustelun keräysjärjestelmän käyttönsä se pystyy saavuttamaan suhteellisen edun päätöksentekoonsa ja monikertaistamaan päätöksensä tehokkuuden määrittelemillään intressialueillaan. Edun hyöty on sidoksissa päätöksentekijän toimintaan. Strateginen henkilötiedustelu on kuitenkin vain yksi strategisten intressien edistämisen väline. Tämän seurauksena Venäjä voi pystyä edistämään intressejään huolimatta

⁸¹ Sims (2009a), s. 159–162.

⁸² Sama, s. 159–160.

⁸³ Sims (2022), s. 407.

⁸⁴ Sama.

⁸⁵ Sama.

⁸⁶ Sims (2009a), s. 158.

strategisen henkilötiedustelun onnistumisesta tai epäonnistumisesta. Teorian kautta tarkasteltuna tutkimuksen johtopäätökset kertovat siitä, miten Venäjän strateginen johto käyttää tiedustelu- ja turvallisuuspalveluita henkilötiedustelun osalta saavuttaakseen etua suhteessa kilpailijoihin.

2.4 Henkilötiedustelu

Henkilötiedustelu on historian yleisin keräyslaji, joka on säilyttänyt asemansa huolimatta uusien teknisten keräyslajien kehittymisestä vaihtoehtoisiksi tiedonkeräyksen ratkaisuiksi⁸⁷. Tämä johtuu henkilötiedustelun kyvystä saada tietoa strategisista suunnitelmista ja aikomuksista muita keräyslajeja paremmin. Etenkin ulkomaantiedustelussa nämä asiat ovat mielenkiinnon kohteena. Henkilötiedustelu on yksi jokaisen valtion käyttämästä keräyslajista kotimai- tai ulkomaantiedustelussa.

Tällaisessa tiedustelulajissa kerättävät signaalit voivat olla suullisia tai keholla tehtyjä⁸⁸. Henkilötiedustelu jaetaan yleisesti kahteen kategoriaan, jotka ovat avoin (overt) ja salattu (clandestine)⁸⁹. Toinen yleinen jako on kotimaan ja ulkomaan välillä⁹⁰. Keräyslajina tarkasteltuna henkilötiedustelu voidaan määritellä kirjalliseksi⁹¹ ja massakerättäväksi⁹² perustuen sen tuottamaan ihmiskommunikaation muodossa olevaan tietoon sekä sen määrään⁹³. Näistä jaotteluista tärkein henkilötiedustelun tarkastelun kannalta on jako avoimen ja salatun välillä. Näiden erona on se, että avoimessa henkilötiedustelussa tiedonhankkija toimii avoimesti virka-asemassaan tiedon intressin ollessa avoin, kun taas salattu henkilötiedustelu pidetään tarkoituksellisesti salassa⁹⁴.

Rakenteellisesti valtioiden, etenkin suurvaltojen, henkilötiedustelua toteuttavat tiedustelupalvelut on jaettu kolmella peruserätyksellä, jotka ovat jako avoimen ja salatun, ulkomaan ja kotimaan sekä sotilaallisen ja siviilitoiminnan välillä⁹⁵. Tämän jaottelun mukaiset palvelut voidaan joko keskittää tai hajauttaa eri organisaatioihin. Käytännössä useat hyvän tiedustelukyvyn omaavat valtiot ovat jakaneet tiedustelupalvelunsa vähintään ulkomaan-, kotimaan-,

⁸⁷ Porvari, Mikko: *Tiedustelun näkymätön historia*. Atena Kustannus Oy, EU 2018. s. 13.

⁸⁸ Clark (2014), s. 48.

⁸⁹ Sama, s. 51.

⁹⁰ Sama, s. 45.

⁹¹ Kirjallinen ja ei kirjallinen (Literal ja non literal).

⁹² Kohdistettukeräys ja massakeräys (Mass collection ja targeted collection).

⁹³ Clark (2014), s. 1–5.

⁹⁴ Mikkola, Olli-Matti: Henkilötiedustelu: diplomatian arjesta sotavankien kuulustelukoppeihin, *Suomalaisen tiedustelukulttuurin jäljillä*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Sotataidonlaitos, Julkaisusarja 2: Tutkimuslauseita nro 7, Punamusta OY, Tampere 2020, s. 152–153.

⁹⁵ Clark (2014), s. 75.

signaali- ja sotilastiedustelupalveluun⁹⁶. Todellisuudessa eri tiedustelupalveluiden toiminta on useasti limittäistä, mutta tällainen jaottelu auttaa tarkastelemaan henkilötiedustelun toteutusta.

Tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoisimpia jaottelun kautta havaittavia eroavaisuuksia ovat erot salatun ja avoimen sekä kotimaan ja ulkomaan välillä. Salattu henkilötiedustelu on usein tiukasti kontrolloitua yhden organisaation toimesta siinä, missä avointa henkilötiedustelua toteutetaan vapaammin⁹⁷. Toinen eroavaisuus liittyy tehtävien laajuuteen. Salatut henkilötiedustelupalvelut suorittavat usein muitakin tehtäviä kuin pelkkää henkilötiedustelua⁹⁸. Koti- ja ulkomaantiedustelun erottelu toisistaan johtuu tyypillisesti eettisistä ja laillisista syistä⁹⁹. Kotimaan henkilötiedustelu on oman lainsäädännön mahdollistamaa, kun taas ulkomaan henkilötiedustelu on osin kohdemaan lainsäädännön kieltämää toimintaa.

Henkilötiedustelun parhaita keräyskohteita ovat suunnitelmat ja aikomukset, terrorismi, asevalvonta, vastatiedustelu, sotatoimet, vieraan valtion sotilaallinen suorituskyky, kyberuhat, poliittinen epävakaus, uhat taloudelliselle vakaudelle, kehittyvä teknologia ja kansainvälinen rikollisuus¹⁰⁰. Näistä kohteista erityisesti esille on nostettava aikomukset ja suunnitelmat. Henkilötiedustelu on olennainen osa jokaisen valtion tiedustelua, koska se on usein ainoa keino saada tietoa tarkasti siitä, mitä tiedustelun kohteena oleva valtio aikoo tehdä¹⁰¹. Strategisen tiedustelun näkökulmasta tämän kaltainen tieto on erityisen kiinnostavaa.

Tiivistetysti ilmaistuna henkilötiedustelun etuina voidaan pitää sen suhteellista edullisuutta ja kykyä kerätä tietoa aikomuksista sekä suunnitelmista ja heikkouksina puolestaan sen korkeaa riskitasoa, hitautta ja erilaisten harhautusten mahdollisuutta¹⁰². Etenkin henkilötiedustelussa on syytä kiinnittää huomiota pitkäjänteisyyteen. Valtio tarvitsee sellaisia henkilötiedustelulähteitä, jotka pystyvät tuottamaan tarvittavan tiedon halutussa aikaikkunassa. Jos lähteitä ryhdytään rekrytoimaan vasta tietotarpeiden saamisen jälkeen, sisältää se mahdollisen riskin siitä, ettei lähdettä saada keräämään tietoa ajoissa tai ollenkaan. Onnistuessaan henkilötiedustelu tuottaa kuitenkin sellaista tietoa, mitä muuten ei pystytä keräämään.

⁹⁶ Taylor (2010), s. 302–303.

⁹⁷ Clark (2014), s. 76.

⁹⁸ Sama, s. 76. Niin sanotut muut kuin henkilötiedustelutehtävät ovat yleensä kuitenkin sellaisia, joita toteutetaan henkilötiedustelun keinoin. Näissäkin tehtävissä keskeisissä rooleissa ovat ihmiset ja luodut lähdeverkostot. On näkökulmasta kiinni, onko kysymys henkilötiedustelusta vai tiedustelu- ja turvallisuuspalvelun toteuttamasta esimerkiksi poliittisesta toiminnosta.

⁹⁹ Clark (2014), s. 76–77.

¹⁰⁰ Althoff, Michael: Human Intelligence, *The 5 disciplines of intelligence collection*. CQ Press, The United States 2016, s. 72–74.

¹⁰¹ Sama, s. 52.

¹⁰² Lowenthal (2020), s. 144.

2.4.1 Avoimen henkilötiedustelun rajapinta salattuun henkilötiedusteluun

Suurin osa strategisesta henkilötiedustelusta tapahtuu avoimesti¹⁰³. Tutkimuksen rajauksissa avoin henkilötiedustelu on rajattu pois, mutta sitä käsitellään siinä olevien salattuun henkilötiedusteluun liittyvien rajapintojen takia. Merkittävin rajapinta on avoimen henkilötiedustelun käyttäminen peitteenä. Tässä alaluvussa käsitellään yhteyshenkilötoimintaa ja diplomatiaa.

Kansalliset tiedustelupalvelut kokevat yleensä yhteistyötoiminnan toisen valtion tiedusteluhenkilöiden ja viranomaisten kanssa hyödylliseksi. Yhteyshenkilötoiminnan kulmakiviä ovat kahden organisaation välinen luottamus sekä asianmukainen suhtautuminen turvallisuuteen. Yhteyshenkilötoiminta yhdistetään usein kahden virallisen tason organisaation väliseen kommunikaatioon, mutta se voidaan ulottaa myös epävirallisten toimijoiden yhteistyökanavaksi. Vaikka yhteyshenkilötoiminta on luokiteltu avoimeksi henkilötiedusteluksi, on myös mahdollista pitää salaisia yhteyshenkilöitä, jolloin se voidaan lukea osaksi salattua henkilötiedustelua. Yhteyshenkilötoiminnan negatiivisina vaikutuksina on pidetty tiedon varmentumista analyttikolle, toisen palvelun lähteen luokittelun vaikeutta ja epätietoisuutta siitä, mitä toinen palvelu tekee tiedolla.¹⁰⁴

Diplomatian yhteys tiedusteluun ilmenee Wienin yleissopimuksen (1961) diplomaattisuhteita koskevasta artiklasta 3, jonka kohta d) määrittelee diplomaatin oikeuden tutustua kaikin laillisin keinoin vastaanottajavaltion oloihin ja tapahtumiin sekä tiedottaa niistä lähettäjävaltion hallitukselle. Muuta olennaista Wienin sopimuksen perusteella on se, että edustuston tilat ovat loukkaamattomia ja että sillä on oikeus suojattuun viestiyhteyteen, koodattujen salakielisten sanomien lähettämiseen ja vastaanottamiseen sekä diplomaattisen henkilön koskemattomuuteen.¹⁰⁵

Sotilaallisesta näkökulmasta avoimeen henkilötiedusteluun liittyvät puolustusasiamiehet, jotka toimivat lähetystön kautta ulkomailla. Puolustusasiamiehet, kuten diplomaatit, akkreditoidaan asemamaahan¹⁰⁶. Asemamaassa voi toimia puolustus-, laivasto-, tai ilmailuasiamiehiä¹⁰⁷. Pääsääntöisesti asevoimat luottavat asiamiesjärjestelmiinsä strategisessa henkilötiedustelussa.

¹⁰³ Clark (2014), s. 66.

¹⁰⁴ Sama, s. 69–71.

¹⁰⁵ Himanen, Hannu: *Diplomatia ja tiedustelu, Suomalaisen tiedustelukulttuurin jäljillä*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Sotataidonlaitos, Julkaisusarja 2: Tutkimuslustoja nro 7, Punamusta OY, Tampere 2020, s. 129–130.

¹⁰⁶ Heidi Ruotsalainen: *Salatun tiedon tuottajat: Suomen sotilasasiamiesjärjestelmän kehitys 1918–1939*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Julkaisusarja 1: Tutkimuksia nro 39, Punamusta OY, Tampere 2020, s. 2.

¹⁰⁷ Diplomaattisia suhteita koskeva WIENIN YLEISSOPIMUS: artikla 7. [<https://finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1970/19700004>], luettu 12.1.2023; Ruotsalainen (2020), s. 2.

sa¹⁰⁸. Puolustusasiamiehet toimivat diplomaattisen aseman turvin keräten tietoa avoimen henkilötiedustelun avulla.

Ulkomaantiedusteluun liittyvä merkittävin kokonaisuus on valtion diplomaatti- ja asiamiesjärjestelmän muodostama avoin ja laillinen henkilötiedusteluverkosto. Avoin henkilötiedustelu on laajempaa ja useampien toimijoiden toteuttamaa verrattaessa sitä salattuun henkilötiedusteluun.

2.4.2 Salattu henkilötiedustelu

Salattu henkilötiedustelu on hyvän tietolähteen rekrytoimista ja kehittämistä sekä sen käsittelemistä tehokkaasti. Tyypillisesti salattu henkilötiedustelu pitää sisällään tiedustelupalvelun työntekijän, tiedustelu-upseerin (case officer), joka suorittaa henkilötiedustelua rekrytoimalla ja käsittelemällä agenteja, jotka puolestaan eivät ole tiedustelupalvelun työntekijöitä. Yleensä agentit ovat sen kohdemaan kansalaisia, jossa he toteuttavat käytännön tiedonkeräystä. Tämän kaltainen tiedustelu on laitonta kaikissa valtioissa.¹⁰⁹

Salattu henkilötiedustelu on pitkäjänteistä. Hyvän agentin rekrytoimiseen ja kehittämiseen voi kulua aikaa useita vuosia. Näin ollen tiedustelua toteuttavalle valtiolle on tärkeää omata kattavat ja hyvät agenttiverkostot kohdemaassa, jolloin haluttuihin tiedustelukysymyksiin pystytään vastaamaan joustavasti. Jos agenttia värvätään vasta tietotarpeen ilmenemisen jälkeen, on riskinä vähintään tiedon myöhästymisen. Näin ollen kehityksessä olevat potentiaaliagentit eivät ole valtion strategisen johdon näkökulmasta erityisen kiinnostavia.

Salatussa henkilötiedustelussa tiedustelu-upseeri toimii rekrytointiprosessin mukaisesti värvätäkseen agenteja. Rekrytointiprosessissa on viisi vaihetta. Ensimmäinen vaihe on kohdentaminen, jossa tunnistetaan yksilöt, joilla on pääsy haluttuun kohteeseen. Toinen vaihe on arviointi, jonka tarkoituksena on saada kohteen luottamus ja arvioida mahdollisuuksia rekrytoinnille. Kolmas vaihe on rekrytointi, jossa tapahtuu itse kohdehenkilön rekrytoiminen. Neljäs vaihe on käsittely, joka tarkoittaa tiedonkeräämistä agentin avulla. Viides ja viimeinen vaihe on lopettaminen, jossa tiedonkeräyksen suhde loppuu joko suunnitellusti tai yllättäen.¹¹⁰

¹⁰⁸ Clark (2014), s. 78.

¹⁰⁹ Sama, s. 52.

¹¹⁰ Lowenthal (2020), s. 126.

Tiedustelu-upseerin rooli rekryointiprosessissa on merkittävä. Tiedustelu-upseerin tehtäviin kuuluu agenttiehdokkaiden tapaaminen ja arviointi, heidän kehittäminen värväämistä varten, värväämisen tekeminen, agentin käsittely tiedustelutiedon keräämistä varten, agentista huolehtiminen ja kerätyn tiedon eteenpäin välittäminen. Kaikki tiedustelu-upseerit eivät kykene tähän, vaan ovat hyviä kahdessa tai kolmessa kokonaisuudessa. Eräs avainominaisuus hyvälle tiedustelu-upseerille on tarvittavan substanssiosaamisen hallinta, kuten kielitaito. Nämä vaatimukset tosin muuttuvat ajan myötä tiedustelukysymysten ja -alueiden muuttuessa. Hyvän tiedustelu-upseerin ominaisuuksia ovat rehellisyys¹¹¹, energisyys, herkkyys, joustavuus, optimistisuus ja uskottavuus.¹¹²

Salattuun henkilötiedusteluun liittyy keskeisesti agentin motivaatio suorittaa vakoilua. Motivaatiosta on käytetty akronyymiä MICE, joka tulee sanoista raha (money), aate (ideology), pakottaminen (compromise/coercion) ja ego (ego/excitement)¹¹³. Lyhenne kuvaa neljää perusmotivaatiota. Näiden lisäksi on myös muita motiiveja, joista yksi esimerkki on halu kostaa. Jossakin yhteydessä lyhenteeseen MICE onkin lisätty R (kosto, revenge). Vaihtoehdoisen ajatuksen asiaan on esittänyt Randy Burkett, joka soveltaa Robert Cialdinin¹¹⁴ kuutta vuorovaikutuksen tekijää agentin rekrytoimiseen.¹¹⁵ Ajatukset eivät ole toisiaan pois sulkevia, vaan liittyvät rekryointiprosessin eri osa-alueisiin. Siinä missä akronyymi MICE kuvaa puhdasta motivaatiota, ovat vuorovaikutustekijät käytössä koko prosessin ajan.

Lynn Fischerin artikkelissa on tarkasteltu määrällisesti syitä ryhtyä vakoilemaan. Tilastojen perusteella yli puolet vakoilemaan ryhtyneistä henkilöistä ovat olleet vapaaehtoisia ja vain vähän alle neljännes ulkomaantiedustelupalveluiden rekrytoimia. Verrattaessa sotilaita ja siviilejä on selvästi nähtävissä sotilaiden kohdalla aikaisempi vakoilun aloittaminen. Lähes kaksi kolmasosaa vakoilleista sotilaista oli aloittanut tiedustelun ennen 30 vuoden ikää, kun taas siviileillä tulokset jakaantuivat tasaisemmin. Ylivoimaisesti suurimmaksi syyksi¹¹⁶ osoitautui raha, jonka noin 60 prosenttia vastanneista mainitsi pääasialliseksi syyksi. Toiseksi yleisin motiivi oli kosto, jonka mainitsi 18.1 prosenttia vastanneista.¹¹⁷

¹¹¹ Rehellisyys liittyy tiedustelu-upseerin toimintaan omaa organisaatiota kohtaan. Hyvä tiedustelu-upseeri raportoi tarkasti ja totuudenmukaisesti tapahtuneista asioista.

¹¹² Wippl, Joseph: The Quality That Make a Great Case Officer, *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*. 25:3, 2012, s. 595–596.

¹¹³ Petkus, Donald: Ethics of Human Intelligence operations: OF MICE and Men, *International Journal of Intelligence Ethics*. Col 1, No1 / Spring 2010, s. 99.

¹¹⁴ Cialdinin kuusi vuorovaikutuksen peruseriaatetta ovat vastavuoroisuus, auktoriteetti, niukkuus, johdonmukaisuus, pitäminen ja konsensus.

¹¹⁵ Burkett, Randy: An Alternative Framework for Agent Recruitment: From MICE to RASCLS. *Studies in Intelligence* vol. 57, NO 1.

¹¹⁶ Muut tutkimuksissa olleet motivaatiot: raha, ideologia, kosto, kiintymys, pakko ja jännitys.

¹¹⁷ Fischer, Lynn: *Espionage Why Does It Happen?* The Department of Defense, 2013. s. 2–4.

Salattuun henkilötiedusteluun liittyy erilaisten peitteiden käyttö, joiden tarkoituksena on pitää toiminta salassa. Peitteet voidaan jakaa kahteen ryhmään, jotka ovat virallinen peite (official cover) ja epävirallinen peite (non official cover)¹¹⁸. Virallisella peitteellä tarkoitetaan jotakin valtion virkatehtävää, joka on usein sijoitettu lähetystöön, kun taas epävirallisella peitteellä toimivat tiedustelu-upseerit välttävät kaikkia näkyviä yhteyksiä lähettäjävaltionsa kanssa¹¹⁹. Epäviralliseen peitteeseen kuuluu joukko erilaisilla toiminnallisuuksilla olevia tiedustelu-upseereita. Näille kaikille yhteistä on puuttuva näkyvä ja julkinen yhteys valtioon, mutta toimintaideologialtaan ne voivat olla hyvinkin erilaisia. Peitteiden käytössä yhdistyvät diplomatian luomat mahdollisuudet salattuun henkilötiedusteluun. Tiedustelu-upseerit voivat käyttää virallisena peitteenä diplomaatti- tai sotilasasiamiestehtäviä.

Salatun henkilötiedustelun toteutustavat selittävät sen, miksi se on kontrolloidumpaa kuin avoin henkilötiedustelu. Toiminnan salassapito vaatii tiukkoja järjestelyjä sekä paljon henkilötiedustelua tukevia organisaatiota. Salattu henkilötiedustelu kuitenkin antaa onnistuessaan pääsyn merkittävään strategiseen tiedustelutietoon.

2.5 Venäjän ulkomaantiedustelu

Venäjän nykyisin toteuttama tiedustelu on rakenteellisesti muodostunut Neuvostoliiton hajomisen jälkeen, mutta sen kulttuuri ja toimintatavat ovat periytyneet pidemmältä ajalta. Keräyslajeista henkilötiedustelulle on kehittynyt Venäjällä oma asema sekä omia erityispiirteitä. Tämä asema tekee henkilötiedustelun tarkastelusta Venäjän viitekehyksessä erityisen olennaista. Tässä alaluvussa tarkastellaan Venäjän ulkomaantiedustelulakia, Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluita sekä Venäjän tiedustelun erityispiirteitä.

Venäjän tiedustelujärjestelmän laillista järjestystä määrittää nykyään vuonna 1996 allekirjoitettu laki ulkomaantiedustelusta. Venäjän ulkomaantiedustelulakia voidaan kuvailla enemmän mahdollistavaksi kuin rajoittavaksi. Tähän tutkimukseen siitä on nostettu kolme tarkasteltavaa kokonaisuutta, jotka ovat ulkomaantiedustelun tavoitteet, sitä suorittavat organisaatiot sekä toiminnan johtaminen, ohjaus ja valvonta.

Ulkomaantiedustelulaissa Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluille annetaan kolmiosainen tehtävä. Ensimmäinen kokonaisuus on poliittisen, taloudellisen, puolustuksellisen, tieteellisen-tekni- sen ja ekologisen tiedustelutiedon takaaminen Venäjän ylimmän johdon päätöksente-

¹¹⁸ Lowenthal (2020), s. 127.

¹¹⁹ Sama, s. 127–128.

koa varten¹²⁰. Toinen kokonaisuus on Venäjän federaation politiikan täytäntöönpanoa edistävien olosuhteiden turvaaminen turvallisuuden alalla¹²¹. Kolmantena kokonaisuutena on taloudellisen kasvun, maan tieteellis-teknisen prosessin ja sotilasteknillisen turvallisuuden edistäminen¹²². Mielenkiintoisena yksityiskohtana laki antaa selvän vaatimuksen edesauttaa politiikan, talouden, tieteellis-teknisen ja sotilasteknisen turvallisuuden kehittymistä haluttuun suuntaan eli osallistua myös politiikan sekä muiden toimialojen toimeenpanoon. Verrattaessa lakia adaptiivisen realismin teoriaan Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalvelut osallistuvat myös päätösten toimeenpanoon, eivätkä pelkästään päätöksenteon edun järjestämiseen.

Ulkomaantiedustelu osallistuu tehtävien asettelun näkökulmasta suhteellisen laajasti kansallisten prioriteettien aihealueisiin. Verrattaessa ulkomaantiedustelun tavoitteita Venäjän kansallisiin prioriteetteihin suurin osa kyetään sijoittamaan johonkin edellä lueteltuun kolmeen kokonaisuuteen. Tehtävien ulkopuolelle näyttää jäävän elämänlaadun parantamisen, terveydenhuollon ja kulttuurin prioriteetit.

Ulkomaantiedustelulaissa määrätään kolme ulkomaantiedustelua toteuttavaa tiedustelu- ja turvallisuuspalvelua. Näistä kaksi tarkimmin määriteltyä ovat Venäjän ulkomaantiedustelu- palvelu SVR sekä sotilastiedustelupalvelu GU. SVR:n tehtäväksi on määritelty laajin kokonaisuus, joka pitää sisällään poliittisen, taloudellisen, sotilasstrategisen, tieteellis-teknisen, ekologisen ja viestinnän alan sekä ulkomailla olevien Venäjän laitosten ja kansalaisten turvallisuuden¹²³. Venäjän federaation puolustusministeriön ulkomaantiedusteluelin GU on puolestaan määrätty toimimaan sotilaallisella, sotilaspoliittisella, sotilasteknisellä, sotilastaloudellisella ja ekologisella alalla¹²⁴. Kolmas ulkomaantiedustelua toteuttava palvelu on Venäjän liittovaltion turvallisuuspalvelu FSB, jonka tiedustelu on määrätty toteutettavaksi yhteistoiminnassa SVR:n kanssa¹²⁵. Vaikka FSB:n asema Venäjän tiedustelussa ei vaikuta niin vahvalta ulkomaantiedustelulaissa, on sille määritelty laissa FSB:stä selvä tiedustelutehtävä¹²⁶.

Ulkomaantiedustelulaissa sen johtajaksi määritetään presidentti, joka antaa tiedustelulle tehtävät, valvoo ja koordinoi sen toimintaa, tekee päätökset tiedusteluun liittyvistä kysymyksistä ja

¹²⁰ *Федеральный закон "О внешней разведке" от 10.01.1996 N 5-ФЗ*, глава I, статья 5. [<https://base.garant.ru/10135745/5633a92d35b966c2ba2f1e859e7bdd69/>], luettu 12.1.2023.

¹²¹ Sama.

¹²² Sama.

¹²³ *Федеральный закон "О внешней разведке" от 10.01.1996 N 5-ФЗ*, глава II, статья 11. [<https://base.garant.ru/10135745/9d78f2e21a0e8d6e5a75ac4e4a939832/>], luettu 12.1.2023.

¹²⁴ Sama.

¹²⁵ Sama.

¹²⁶ *Федеральный закон "О федеральной службе безопасности" от 03.04.1995 N 40-ФЗ*, глава II статья 8. [https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_6300/707dcb13ea2256febeeb1a02973216de0a8359da/], luettu 12.1.2023.

nimittää Venäjän ulkomaantiedustelupalveluiden päälliköt ja johtajat¹²⁷. Venäjän presidentinhallinnosta onkin tullut tärkein elin, jonka kautta presidentti kommunikoi tiedustelun kanssa¹²⁸. Turvallisuusneuvosto on toinen tiedustelua ja presidenttiä yhdistävä elin, mutta se on enemmän konsultoiva foorumi kuin päätöksenteon osa¹²⁹. Suoran johtosuhteen lisäksi Venäjän tiedustelupalveluiden on arvioitu olevan vähiten parlamentaarisesti valvottujen joukossa¹³⁰. Yhdistettynä Venäjän yleiseen keskusjohtoisuuteen, tämä antaa Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluille merkittävän strategisen aseman verrattuna monen muun maan tiedustelupalveluihin.

2.5.1 Venäjän tiedustelun erityispiirteet

Tässä tutkimuksessa lasketaan Venäjän tiedustelun erityispiirteiksi kolme kokonaisuutta, jotka ovat henkilötiedustelun erityisasema, illegalitoiminta ja tiedustelu alueelta -menetelmä. Vaikka illegalitoiminta voidaan luokitella epävirallisella peitteellä tehtäväksi tiedusteluksi, erotellaan se sen taustalla olevan periaatteen vuoksi omaksi toiminnakseen. Neljäntenä erityispiirteenä voidaan pitää myös Venäjän henkilötiedusteluun liittyviä käsitteitä.

Venäjän henkilötiedustelussa käsitteet eroavat länsimaisista käsitteistä. Salatun ja avoimen henkilötiedustelun käsitteitä ei ole käytössä. Henkilötiedustelua jakavina käsitteinä toimivat sen sijaan tiedustelu laittomasta ja laillisesta asemasta. Molemmat ovat salattua toimintaa, mutta henkilön kohdemaassa oleva asema on erilainen. Toinen ero venäläisessä käsitteistössä on ulkomaille sijoitettujen asemapaikkojen kutsuminen residentuuriksi¹³¹. Kohdemaassa voi olla kahdenlaisia residentuuria, jotka jakautuvat lailliseen ja laittomaan¹³² tiedusteluhenkilöstön aseman perusteella. Laillinen residentuura muodostuu laillisesta asemasta työskentelevistä ja laitton residentuura laittomasta asemasta työskentelevistä tiedustelu-upseereista. Residentuurin johtajaa kutsutaan residentiksi.¹³³

¹²⁷ Федеральний закон "О внешней разведке" от 10.01.1996 N 5-ФЗ, глава III, статья 12. [<https://base.garant.ru/10135745/b6e02e45ca70d110df0019b9fe339c70/>], luettu 12.1.2023.

¹²⁸ Galeotti, Mark: *Putin's hydra: Inside Russian's intelligence*. European Council on Foreign Policy, Policy Brief, 2016, s. 11.

¹²⁹ Sama, s. 11.

¹³⁰ Taylor (2010), s. 302.

¹³¹ Venäläisessä kirjallisuudessa saatetaan käyttää myös termiä agentuura. Panschin (2020), s. 5.

¹³² Kahta erilaista residentuuraa voidaan myös kutsua lailliseksi ja salaiseksi. Panschin (2020), s. 5.

¹³³ Passim. Mitrokhin (2002). Kappale perustuu Vasiliy Mitrokhinin käsikirjasta tehtyyn käsitteiden vertailuun. Käytetyt käsitteet ovat tarkemmin avattuna liitteessä 1.

Venäjällä henkilötiedustelulla on oma painoarvonsa ja erikoisasemansa¹³⁴. Näkökulmaa erityisaseman muodostumiselle antaa Venäjän tiedustelun historia, jonka voidaan katsoa alkaneen 1500-luvulla Iivana Julman valtakaudella. Venäjän ensimmäinen tiedustelu- ja turvallisuuspalvelu oli Iivanan Julman Opritšnina-järjestelmä (Опричнина, Opritšnina), jonka tarkoituksena oli vastata tsaarin turvallisuudesta ja estää maanpetos¹³⁵. Ennen 1900-lukua järjestelmää seurasivat Pietari Suuren Preobrazenski prikaasi (Преображенский приказ, Preobrazenski prikaz) ja Nikolai I:sen Kolmas osasto (Третье отделение, Tretje otdelenije), josta myöhemmin tuli Ohrana (Охрана, Ohrana)¹³⁶. Venäjän kotimaantiedustelun historiassa yhteisinä tekijöinä on nähtävissä henkilötiedustelun merkitys hallitsijan aseman turvaamiseen ja hänen politiikkansa tekemiseen.

Vaikka tiedustelun historian juuret ovat pitkät Venäjällä, on ulkomaantiedustelu saanut alkunsa vasta 1900-luvulla. Ensimmäinen ulkomaantiedustelua toteuttava elin Tšekan (Всероссийская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем, Vserossijskaja tšrezbytšainaja komiccija po borbe s kontrrevoljutsijej i sabotažem) ulkomaanosasto INO (Иностранный отдел, Inostrannyi otdel) perustettiin joulukuussa vuonna 1920¹³⁷. Neljän vuoden kuluessa INO:n perustamisesta se onnistui organisoimaan laillisia residentuuria Neuvostoliiton naapurivaltioihin sekä Euroopan tärkeimpiin kapitalistisiin valtioihin kuten Englantiin, Ranskaan ja Saksaan¹³⁸. Samaan aikaan aloitettiin myös luomaan tiedustelua laittomasta asemasta ja muodostamaan agenttiverkostoja useissa maissa¹³⁹.

Venäjän sotilastiedustelun juuret kantautuvat puolestaan niin pitkälle kuin asevoimia on ollut. Jonkinlainen raja voidaan kuitenkin asettaa vuoteen 1810, kun ensimmäisen kerran asevoimiin muodostettiin keskustiedusteluelin (Экспедиция секретных дел при военном министерстве, Ekspeditsija sekretnyh del pri voennom ministerstve)¹⁴⁰. Tuohon aikaan oltiin tyytymättömiä tarvittavaan tiedustelutiedon laatuun ja ratkaisuna ryhdyttiin lähettämään upseereita tiedustelutyöhön suurlähetystöihin ulkomaille¹⁴¹. Lähetetyt tiedustelu-upseerit loivat

¹³⁴ Andersson Julie: The HUMINT Offensive from Putin's Chekist State, *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*. 20:2, 2007, s. 258.

¹³⁵ Bateman, Aaron: The KGB and Its Enduring Legacy, *The Journal of Slavic Military Studies*. 29:1, 2016, s. 26.

¹³⁶ Sama, s. 26–27.

¹³⁷ Sama, s. 28–29.

¹³⁸ Antonov, Vladimir S.: *Служба Внешней Разведки История Люди Факты*. Кучково полб, Moskova 2016, s. 13.

¹³⁹ Sama.

¹⁴⁰ Alekseev, Mihail: *Военная Разведка России: От Рюрика До Николая II Книга I*. Русская разведка, Moskova 1998, s. 33.

¹⁴¹ Sama.

agenttiverkostoja kohdemaan tiedon saamista varten¹⁴². Sotilastiedustelulla ulkomailla on siten pidemmät juuret ulkomaantiedusteluperinteessä kuin varsinaisilla ulkomaantiedustelu-palveluilla.

Neuvostoliiton aika oli merkittävä henkilötiedustelun erityisaseman muodostumisen kannalta. Tiedustelu- ja turvallisuuspalvelut kävivät läpi vuosien 1917–1991 aikana useita organisaa-tiomuutoksia. Tuona aikana tiedustelu- ja turvallisuuspalvelut suosivat ihmisoperaatioita tek-nologian sijaan, mikä voidaan nähdä traditiona kompensoida pitkäaikaista taloudellista, tie-teellistä ja teknologista alemmuutta¹⁴³. Siinä missä teknologia saattoi vanhentua ja olla käyt-tökelvotonta, KGB:n ihmislähteet mukautuivat jatkuvasti muuttuvaan tilanteeseen¹⁴⁴. Toinen syy henkilötiedustelumenetelmien kehittämiseen, priorisoimiseen ja käyttämiseen saattoi olla se, että se sopi myös KGB:n aktiivitoimien toteuttamiseen¹⁴⁵. Neuvostoliiton aikana oli näh-tävissä ero myös ajatuksellisella tasolla Venäjän ja läntisen tiedustelun välillä. Siinä missä länsi käytti myös avoimia lähteitä tiedon hankkimiseen, halusi Venäjä saada tarvitsemansa tiedot salaisista virallisista dokumenteista¹⁴⁶.

Toisena erityispiirteenä voidaan pitää illegaaleja, jotka ovat venäläisille merkittävä ylpeyden aihe¹⁴⁷. SVR:n mukaan illegaalitoiminta perustettiin ensimmäisen kerran 28.7.1922¹⁴⁸. KGB:n määritelmien mukaan illegaali on tiedustelu-upseeri, joka toimii laittomasta asemasta tai eri-tyisesti valittu ja koulutettu agentti, joka suorittaa tiedustelutehtävää hänelle tehdyllä henkilö-lisyydellä¹⁴⁹. Illegaalitoiminnan ero epävirallisella peitteellä toimimiseen on se, että illegaali pyrkii täysin sulautumaan kohdemaan yhteiskuntaan mahdollisesti loppuelämäkseen. Gordon Corera kirjassaan *Vakoojajahti* arvioi, ettei Yhdysvalloilla ja Iso-Britannialla ole illegaaleihin verrattavissa olevaa toimintaa¹⁵⁰.

Illegaalitoiminnan tarkoitus on perinteisesti ollut perustaa salainen operaatio vihamieliseen maahan tai sen läheisyyteen¹⁵¹. Tätä illegaaliverkoston filosofiaa kuvaa hyvin kertomus Juri

¹⁴² Alekseev (1998), s. 33.

¹⁴³ Falkov, Yaacov: Intelligence exalting strategic cultures: a case study of the Russian approach, *Intelligence and National Security*. 37:1, 2022 s. 95.

¹⁴⁴ Dakota, Salavat Rice & Karl Bahm: The Nature of Russian and Soviet Intelligence Agencies, *The McNair Scholars Journal of the University of Wisconsin Superior*. 2018, s. 5.

¹⁴⁵ Sama.

¹⁴⁶ Orlov, Alexander: The Soviet Intelligence Community, *Intelligence: The Secret Worlds of Spies*. Oxford University press, New York 2015, s. 529.

¹⁴⁷ Riehle, Kevin: Russia's intelligence illegals program: an enduring asset, *Intelligence and National Security*. 35:3, 2020 s. 387–388.

¹⁴⁸ Riehle (2020), s.387–388.

¹⁴⁹ Mitrokhin, (2002), s. 6, 74, 112.

¹⁵⁰ Corera, Gordon: *Vakoojajahti*. Atena, Jyväskylä, 2022, s.39–40.

¹⁵¹ Riehle (2020), s. 395–396.

Andropovin KGB aikakaudelta Segei Tretjakovista kertovassa teoksessa. Andropovilla oli huoli diplomaattisten yhteyksien katkeamisesta, jolloin virallisilla peitteillä olevat tiedustelu-upseerit eivät voisi jatkaa työtään residentuurissa¹⁵². Tämän tilanteen varalle oli olemassa illegaalit, joita käytettäisiin vain, jos ensimmäinen kerros jouduttaisiin vetämään pois¹⁵³.

Illeaalien kouluttaminen on pitkä prosessi ja normaalisti se vie aikaa viidestä seitsemään vuoteen sisältäen vähintään kahden kielen opiskelun, operatiivisen tiedustelukoulutuksen, kohdemaan tietojen opetteluun ja muita kokonaisuuksia¹⁵⁴. Sadoista koulutukseen otetuista tyyppillisesti vain muutama läpäisi sen¹⁵⁵. Pitkän koulutusajan takia illeaalien kiinnijääminen on iso menetys Venäjän ulkomaantiedustelulle. Toinen haaste illeaalitoiminnalle on teknologian kehitys ja etenkin kehittynyt kyky tunnistaa henkilöllisyyksiä rajanylityspaikoilla, mikä vaikeuttaa merkittävästi illeaalien lähettämistä kohdemaahan¹⁵⁶.

Venäjän arvioidaan kuitenkin jatkavan illeaaliohjelmaa neljästä syystä. Nämä syyt ovat Venäjän johdon, etenkin presidentti Vladimir Putinin, sille antama historiallinen merkitys, Venäjän osoittama päättäväisyys löytää ratkaisut illeaaliohjelman haasteisiin, pysyvä illeaalikandidaattien joukko, muuttunut käsitys illeaalien kansalaisuudesta¹⁵⁷ ja tarve sijoittaa illeaalieja eri maihin diplomaattisten yhteyksien katkeamisen varalta¹⁵⁸. Illeaalitoiminnan laajuus, kulttuurillinen asema ja tehokkuus muodostavat siitä Venäjän henkilötiedustelun erityispiirteen.

Kolmantena erityispiirteenä nousee esille KGB:n aikainen tiedustelu alueelta -periaate. Käsite *tiedustelu alueelta* (разведка с территорий, razvedka s territori) tarkoittaa tiedon keräämistä vieraasta valtiosta Venäjän omalla toimialueella. Tämän toiminnan tiedustelu-upseerit käsittelevät agenteja Venäjän omalla maaperällä. Suurimmat hyödyt tällaisessa toimintatavassa ovat sen edullisuus, turvallisuus, ja tehokkuus. Lisäksi tiedustelu-upseeri voi toimia ilman pelkoa kiinnijäämisestä, sillä vieraiden valtioiden vastatiedustelun on vaikea huomata tällaista toimintaa.¹⁵⁹

¹⁵² Early, Peter: *Comrade J: The Untold Secret of Russia's Master Spy in America After the End of The Cold War*. Putnam, New York, 2009, s. 200.

¹⁵³ Early (2009), s. 200.

¹⁵⁴ Kauzmimov, Alexander: *Biological espionage: Special operations of the soviet and Russian foreign intelligence services in the west*. Greenhill books, London, 2005. s. 17.

¹⁵⁵ Sama.

¹⁵⁶ Riehle (2020), s. 386.

¹⁵⁷ Anna Chapman ja Mikhail Semenko toimivat illeaalina omilla nimillään Yhdysvalloissa ennen pidätetyksi tulemistä 2010. Ks. Kevin Riehlen (2020) artikkelissa pohditaan, onko tämä illeaalitoiminnan mahdollinen tulevaisuus.

¹⁵⁸ Riehle (2020), s. 387.

¹⁵⁹ *Välisluureamet International Security and Estonia 2018*, s. 36–37.

Tiedustelu alueelta ei eroa merkittävästi ulkomailla olevien residentuurien toimintatavoista¹⁶⁰. Etuna siinä on se, että omalla maaperällä voidaan luoda suotuisat olosuhteet rekrytoinnille sekä käyttää laajempaa keinovalikoimaa sen toteuttamiseen¹⁶¹. Suurimpana erona puolestaan on se, että tiedustelu alueelta -toimintatavassa Neuvostoliiton alueella olevat osastot ratkaisivat tiedustelutehtävät¹⁶². Toiminnassa pidettiin myös yhteyttä ulkomailla oleviin osastoihin¹⁶³. Tämä mahdollisti tiedustelulle yhteyden luomisen Neuvostoliiton lisäksi ulkomaille lähettämällä sinne toimihenkilöitä¹⁶⁴. Erityisenä piirteenä tässä pidettiin sitä, että tehtäviä pyrittiin ratkaisemaan käyttäen Neuvostoliiton kansainvälisten suhteiden tarjoamia mahdollisuuksia eri ministeriöiden osastojen, organisaatioiden, tieteen, kulttuurin, koulutuksen, urheilun tai muun toimialan kautta¹⁶⁵. Tiedustelu alueelta -periaatteessa yhdistyvät sekä koti- että ulkomaantiedustelu, mutta myös erilaisten peitteiden ja osastojen käyttö.

¹⁶⁰ Vladimirov V.M. & Bondarenko Y.A.: *Политическая разведка с территории СССР*. Краснознаменный институт КГБ СССР, Moskova, 1989 s.19. [<https://www.4freerussia.org/29-kgb-manuals/>], ladattu 12.1.2023

¹⁶¹ Sama, s. 19.

¹⁶² Sama, s. 4.

¹⁶³ Sama.

¹⁶⁴ Sama.

¹⁶⁵ Sama.

3. VENÄJÄN HENKILÖTIEDUSTELU BALTIASSA

Tässä luvussa käsitellään teoriaohjaavalla sisällönanalyysillä muodostettua kuvaa Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden henkilötiedustelusta Baltiassa. Luku muodostuu viidestä alaluvusta. Neljä ensimmäistä alalukua käsittelevät henkilötiedustelun kokonaisuuksia ja viides alaluku käsittelee henkilötiedustelusta muodostettavia johtopäätöksiä. Luvun johtopäätökset vastaavat ensimmäiseen tutkimuskysymykseen.

Muodostetun kuvan perusrakenteena toimivat ylä- ja alaluokat. Yläluokat kuvaavat sitä, millaista henkilötiedustelua on havaittu ja minkälaisia kokonaisuuksia hyödynnetään sen toteuttamisessa. Aineistosta muodostui viisi yläluokkaa, jotka ovat salattu henkilötiedustelu, tiedustelu alueelta, alueet, olosuhteet ja tiedustelupalvelut. Alaluokat tarkentavat yläluokkien sisältöä. Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden henkilötiedustelusta muodostetut ylä- ja alaluokat on esitetty taulukossa 1.

Taulukko 1: Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden henkilötiedustelu Baltiassa 2010-luvulla

<i>Pääluokka</i>	Venäjän henkilötiedustelu Baltiassa				
<i>Yläluokat</i>	Salattu henkilötiedustelu	Tiedustelu alueelta	Alueet	Olosuhteet	Tiedustelupalvelut
<i>Alaluokat</i>	Lähteet Rekrytointiprosessi Tiedustelu laillisesta asemasta Tiedustelu laittomasta asemasta Illegaalitoiminta	Tiedustelutoiminta Viisumijärjestelmä Tapahtumat FSB:n oikeudet	Tiedustelumaat Raja-alueet	Venäjä- ja neuvostoyhteydet Yhteistyöprojektit Asevelvollisuuden hyödyntäminen Venäjän ja Valko-Venäjän yhteistyö Maanmiespolitiikka	-

Tiedustelupalvelut yläluokan alle yhdistettiin suoraan tiedustelua toteuttaviin tiedustelu- ja turvallisuuspalveluihin liittyvät ajatuskokonaisuudet, minkä seurauksena se ei pidä sisällään erillisiä alaluokkia. Tämän yläluokan perusteella henkilötiedustelua toteuttavat SVR, FSB ja GU¹⁶⁶. Tieto vastaa Venäjän ulkomaantiedustelulakia.

¹⁶⁶ *Kaitsepolitseiamet Annual Review 2015*, s. 14; *Kaitsepolitseiamet Annual Review 2012*, s. 11; *Valsts drošības dienests Annual Report 2015*, s. 7; *Valsts drošības dienests Annual Report 2014*, s. 7; *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2018*, s. 25; *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2016*, s. 24.

3.1 Salattu henkilötiedustelu Baltiassa

Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden suorittamasta salatusta henkilötiedustelusta löydettiin viisi kokonaisuutta, jotka ovat lähteet, rekrytointiprosessi, tiedustelu laillisesta asemasta, tiedustelu laittomasta asemasta ja illegaalitoiminta. Salattu henkilötiedustelu voidaan luokitella kohdemaan näkökulmasta vakoiluksi.

Lähteiden¹⁶⁷ kokonaisuus kuvaa sitä, millaisiin tehtäviin ja millaisia henkilöitä Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalvelut pyrkivät värväämään agenteikseen. Erilaiset agentit, kontaktit ja muut ihmislähteet ovat edelleen Venäjälle tärkeitä tiedonlähteitä¹⁶⁸. Niistä muodostuu agenttiverkko, johon Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden tiedonkeräys perustuu¹⁶⁹.

Venäjän värväystoiminnasta on tunnistettavissa kaksi päätarkoitusta, jotka ovat tiedonhankinta ja vaikuttaminen¹⁷⁰. Toinen aineistosta ilmennyt agenttien kokonaisuutta kuvaava jako on ammatti- ja perusagenttien välillä. Ammattiluokan agenteilla tarkoitetaan pitkään koulutettuja ja harjoitettuja henkilöitä¹⁷¹. Perusagenteilla puolestaan tarkoitetaan Venäjän näkökulmasta vähemmän merkityksellisiä henkilöitä¹⁷².

Aineistosta tunnistettavia erilaisia agenttityyppejä ovat pääsyagentti¹⁷³, disinformaatioagentti, kuriiriagentti, tarkkailija-agentti ja valvoja-agentti¹⁷⁴. Yhdeksi merkittävimmäksi agenttityypiksi voidaan nostaa vaikuttaja-agentit, sillä niillä on keskeinen rooli Venäjän vaikuttamispyrkimysten toteuttamisessa kohdemaassa¹⁷⁵. Vaikuttaja-agentit toimivat valtuudellaan tai asemallaan ja pyrkivät vaikuttamaan yleiseen mielipiteeseen sekä poliittisiin, taloudellisiin ja yhteiskunnallisiin prosesseihin¹⁷⁶.

¹⁶⁷ Tässä alaluokassa agentilla tarkoitetaan kaikkia tiedustelu- ja turvallisuuspalvelun kanssa laitonta yhteistyötä tekeviä henkilöitä. Todellisuudessa lähteitä on eritasoisia ja niitä jaotellaan eri kategorioihin. Kts. liite 2.

¹⁶⁸ *Satversmes aizsardzības birojs Annual Report 2018*, s. 27; *Satversmes aizsardzības birojs Annual Public Report 2015*, s. 5.

¹⁶⁹ *Valsts drošības dienests Annual Report 2016*, s. 7.

¹⁷⁰ Esim. *Kaitsepolitseiāmet Annual Review 2015*, s. 16; *Kaitsepolitseiāmet Annual Review 2013*, s. 12; *Valsts drošības dienests Annual Report 2016*, s. 11; *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2014*, s. 5.

¹⁷¹ *Kaitsepolitseiāmet Annual Review 2017*, s. 15.

¹⁷² Sama, s. 13.

¹⁷³ *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2016*, s. 25. Asiakirjassa käytetään termiä *access agent*, jolla kuvataan henkilöä, jonka avulla päästään kiinni mielenkiintoisiin ihmisiin. Suoraa vastaavuutta ei löydy Mitrokhinin käsikirjasta. Esimerkki kuvastaa tapaa kutsua agenteja käyttöperiaatteen mukaisesti.

¹⁷⁴ *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2018*, s. 28.

¹⁷⁵ *Satversmes aizsardzības birojs Annual Public Report 2016*, s. 4–5.

¹⁷⁶ *Välisluureamet International security and Estonia 2020*, s. 46.

Venäjän henkilötiedustelun näkökulmasta kuka tahansa ihminen voi tuottaa vähintään yksinkertaista tietoa¹⁷⁷. Rekrytointirytykset voivat kohdistua kehen tahansa riippumatta siitä, onko henkilöllä pääsy salaiseen tietoon¹⁷⁸. Venäjällä osin pidetään jopa tärkeämpänä mahdollisuutta rekrytoida lähteitä heille suotuisalla maaperällä verrattuna siihen, mikä on kohteen tiedustelupotentiaali¹⁷⁹. Esimerkiksi joissakin tapauksissa kohteeksi päätymiseen on riittänyt vaikutusmahdollisuus rekrytoijan ja kohteen välillä sekä rekrytoitavan motivaatio¹⁸⁰. Värvästoiminnassa on myös havaintoja siitä, että ensin rekrytoidaan henkilö ja vasta myöhemmin päätetään mihin tehtäviin häntä käytetään¹⁸¹.

Venäjä hyödyntää henkilötiedustelussa myös sellaisia diplomaatteja, jotka eivät ole tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden työntekijöitä¹⁸². Merkittävänä hyötynä tässä voidaan pitää “agentiksi värvätyn” diplomaatin laajoja kontaktiverkkoja¹⁸³. Tällainen henkilö tekee diplomaattitehtävän ohessa tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden laatimia toimeksiantoja¹⁸⁴. Tämä korostaa venäläistä käsitystä diplomatian ja tiedustelun eron häilyvyydestä¹⁸⁵. Samankaltaista ajatusta omien työntekijöiden värvämisestä agenteiksi Venäjä on käyttänyt myös muunlaisten organisaatioidensa kanssa¹⁸⁶. Vaikka kyseessä on pieni nyanssi, kuvastaa se Venäjän tapaa hyödyntää tilanteen edellyttämiä lähteitä.

Aineistossa esiin tulleet rekrytointikohteet luokiteltiin maiden osalta valtiollisiin, sotilaallisiin ja yhteiskunnallisiin toimijoihin. Strategisesta näkökulmasta merkittäviä ovat etenkin valtiolliset ja sotilaalliset toimijat, sillä heidän työssään on usein kysymys strategisen tason tai strategiseen kokonaisuuteen vaikuttavista tehtävistä. Kategoria muut toimijat voidaan arvioida olevan eräänlainen tukeva kiertoreitti strategiseen tietoon pääsemisessä. Tällaiset henkilöt voivat olla esimerkiksi poliitikkojen ystäviä. Rekrytointikohteet on esitetty taulukossa 2.

¹⁷⁷ *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2016*, s. 27. Ks. myös *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2019*, s. 30; *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2016*, s. 26. 2016. Värvätyille henkilöille on annettu esimerkiksi tehtäväksi videoita ja valokuvata haluttua kohdetta, mikä on luonteeltaan sellaista toimintaa, johon kuka tahansa pystyy.

¹⁷⁸ *Kaitsepolitseiāmet Annual Review 2019*, s.25; *Valsts drošības dienests Annual Report 2017*, s. 8.

¹⁷⁹ *Valsts drošības dienests Annual Report 2018*, s. 9.

¹⁸⁰ *Kaitsepolitseiāmet Annual Review 2019*, s. 25.

¹⁸¹ *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2020*, s. 30.

¹⁸² *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2016*, s. 23; *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2014*, s. 4.

¹⁸³ *Satversmes aizsardzības birojs Annual Report 2019*, s. 15.

¹⁸⁴ Sama, s. 17.

¹⁸⁵ *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2017*, s. 13.

¹⁸⁶ *Valsts drošības dienests Annual Report 2015*, s. 8.

Taulukko 2: Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden rekrytointikohteita.¹⁸⁷

	Viro	Latvia	Liettua
Valtiolliset toimijat	<ul style="list-style-type: none"> - virkamiehet - poliitikot - ulko- ja puolustuspoliittisia kysymyksiä käsittelevät henkilöt - tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden työntekijät - lainvalvontaviranomaisten työntekijät - diplomaatit 	<ul style="list-style-type: none"> - valtion ja kunnan virkamiehet - poliittisten puolueiden edustajat - tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden henkilöt - Latvia-Venäjä yhteistyöprojekteissa olevat henkilöt - lainvalvontaelimien virkamiehet - diplomaatit 	<ul style="list-style-type: none"> - poliitikot - eri alojen virkamiehet (esim. ulkopolitiikka, kansallinen turvallisuus, puolustusala, valtionhallinto) - paikallishallinnon johtajat ja työntekijät - lainvalvontaviranomaiset - diplomaatit
Sotilaalliset toimijat	<ul style="list-style-type: none"> - asevoimien henkilöt - sotilaat 	<ul style="list-style-type: none"> - henkilöt, joilla on tietoa Latvian asevoimista, Natos-ta tai puolustusalan tukitoiminnoista 	<ul style="list-style-type: none"> - sotilaat - puolustusalan työntekijät - sotilasasiamiehet
Yhteiskunnalliset toimijat	<ul style="list-style-type: none"> - liikemiehet - toimittajat - opiskelijat - rikolliset - tietotekniikka-asiantuntijat - tietojenkäsittelyn ja viestinnän asiantuntijat - tiedemiehet - mielipidevaikuttajat - poliittisia yhteyksiä omaavat henkilöt - kaksoiskansalaiset - tavalliset ihmiset 	<ul style="list-style-type: none"> - liikemiehet - toimittajat - Venäjällä opiskelevat tai siellä nuorisoleireillä olevat - salakuljettajat ja pienrikolliset - kansalaisjärjestöjen edustajat - Venäjällä vierailevat latvialaiset 	<ul style="list-style-type: none"> - liikemiehet/yrittäjät - toimittaja - opiskelijat - salakuljettajat - kansalaisjärjestön työntekijät - asiantuntijat - liettualaisomisteisten yritysten työntekijät Venäjällä - vaikutusvaltaiset henkilöt

Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden käyttämästä rekrytointiprosessista on tunnistettavissa kaksi keskeistä toimintatapaa. Ensimmäisessä tavassa värväys perustuu ystävyyden ja pitkäaikaisen suhteen muodostamiseen ja toisessa puolestaan värväys suoritetaan nopeasti ja aggressiivisesti käyttäen hyväksi kohteen kannalta pakotettua tilannetta¹⁸⁸. Muutoin rekrytointiprosessi noudattelee samanlaista kaavaa kuin teoria¹⁸⁹. Vaikka rekrytointi voi olla aggressiivista, on prosessi lähtökohtaisesti kuitenkin pitkä¹⁹⁰. Rekrytointia ohjataan tarkasti Moskovasta ensimmäisen kontaktin jälkeen¹⁹¹. Aggressiivisista rekrytointikeinoista esimerkkejä ovat muuan muussa kiristys, provokaatio, tekaistusta rikoksesta syyttäminen, psykologinen painostaminen ja salakuvaaminen¹⁹².

¹⁸⁷ *Kaitsepolitsei*amet Annual Review 2010–2017; *Valsts drošības dienests* Annual report 2013–2020; *Valstybės Saugumo Departamentas* Annual Threat Assessment 2013, 2014, 2016–2018 ja 2020; *Välisluureamet* International security and Estonia 2017.

¹⁸⁸ *Kaitsepolitsei*amet Annual Review 2018, s. 21; *Valsts drošības dienests* Annual Report 2019, s. 10–11.

¹⁸⁹ Esim. *Valstybės Saugumo Departamentas* Annual Threat Assessment 2019, s. 28.

¹⁹⁰ *Kaitsepolitsei*amet Annual Review 2013, s. 15; *Valstybės Saugumo Departamentas* Annual Threat Assessment 2019, s. 29; *Valstybės Saugumo Departamentas* Annual Threat Assessment 2013, s. 6.

¹⁹¹ *Valstybės Saugumo Departamentas* Annual Threat Assessment 2017, s. 13.

¹⁹² *Valsts drošības dienests* Annual report 2015, s. 10; *Valstybės Saugumo Departamentas* Annual Threat Assessment 2018, s. 26; *Valstybės Saugumo Departamentas* Annual Threat Assessment 2017, s. 17; *Valstybės Saugumo Departamentas* Annual Threat Assessment 2014, s. 6; *Valstybės Saugumo Departamentas* Annual Threat Assessment 2013, s. 8.

Tiedustelu laillisesta asemasta tarkoittaa diplomaatti- ja sotilasasiamiespeitteellä toimimiseen perustuvaa salattua henkilötiedustelua. Diplomaatti- ja sotilasasiamiespeitteellä toimivat tiedustelu-upseerit muodostavat kohdemaassa venäläisen käsityksen laillisesta residentuurasta, joka on keskeinen kokonaisuus salatun henkilötiedustelun toteuttamisessa¹⁹³. Laillinen residentuura on laillisesta asemasta tapahtuvan henkilötiedustelun keskus, josta koordinoidaan tiedustelua¹⁹⁴. Laillisen residentuuran päätehtävänä on agenttien värvääminen, tiedonkeruu lähteiden kautta sekä aktiivitoimien toteuttaminen¹⁹⁵.

Laillisesta asemasta toimimiseen käytetty diplomaattipeite on Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden yleisimmin käyttämä peite¹⁹⁶. Laillisesta asemasta toimimisen edut ovat sen tuomat mahdollisuudet, joita ovat muun muassa tilaisuus osallistua erilaisiin tapahtumiin kuten akateemisiin konferensseihin¹⁹⁷. Esimerkiksi Latviassa toiminut Venäjän sotilasasiamies vieraili vuonna 2019 turvallisuus- ja ulkopoliittisissa tapahtumissa tarkoituksenaan solmia ensikontakteja lähteiden kanssa¹⁹⁸.

Laillisesta asemasta toimiminen pitää sisällään muutakin tiedustelutoimintaa kuin laillisista residentuurista tapahtuvaa henkilötiedustelua. Tällaista toimintaa ovat matkustavien tiedustelu-upseereiden käyttäminen sekä laillisesta asemasta suoritettut tiedusteluhaastattelut¹⁹⁹. Tiedusteluhaastattelut ovat tulkittavissa avoimesti tehdyiksi tarkentaviksi kyselyiksi, jotka kuulostavat avoimessa henkilötiedustelussa käytetyltä keinolta kerätä tietoa keskustelun aikana kohteen asiasta tietämättä²⁰⁰.

Tiedustelu laittomasta asemasta tarkoittaa Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden toimintaa ilman Wienin sopimuksen mukaista koskemattomuutta. Laittomasta asemasta toimivat

¹⁹³ *Kaitsepolitsei*amet Annual Review 2011, s. 16; *Satversmes aizsardzības birojs Annual Report 2020*, s. 4–5; *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2019*, s. 28; *Välisluureamet International security and Estonia 2018*, s. 35. Ks. myös *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2014*, s. 4; *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2013*, s. 4. Esimerkiksi Liettuassa laillisesta asemasta toimivat tiedustelu-upseerit toteuttavat tiedustelua Venäjän lähetystöstä, kauppaedustustosta Vilnasta ja konsulaatissa Klaipedasta.

¹⁹⁴ *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2013*, s. 3.

¹⁹⁵ *Satversmes aizsardzības birojs Annual Report 2020*, s. 5; *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2014*, s. 4.

¹⁹⁶ *Kaitsepolitsei*amet Annual Review 2014, s. 12.

¹⁹⁷ *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2017*, s. 13.

¹⁹⁸ *Satversmes aizsardzības birojs Annual Report 2019*, s. 16.

¹⁹⁹ *Kaitsepolitsei*amet Annual Review 2011, s. 16; *Valstybės Saugumo Departamentas Annual threat Assessment 2017*, s. 17.

²⁰⁰ Ks. myös Mikkola (2020), s. 158; Clark (2014), s. 66. Avoimessa henkilötiedustelussa käytetään käsitettä elisisaatio. Elisisaatiolla tarkoitetaan tiedon keräämistä keskustelun aikana kohteen sitä tietämättä. Elisisaatiossa tiedonhankkija pyrkii hienovaraisesti johdattamaan erilaisten keskustelutekniikoiden avulla kohteen paljastamaan huomaamattaan halutusta aihepiiristä asioita paljastamatta kuitenkaan tiedonintressiään.

tiedustelu-upseerit muodostavat laittoman residentuuran²⁰¹. Tällaisessa toiminnassa keskiössä ovat erilaiset peitteet, joissa yhteisenä piirteenä on näkyvän julkisen yhteyden puuttuminen Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluihin. Baltiassa 2010-luvulla Venäjän käyttämiä peitteitä ovat olleet liikemies, toimittaja, tutkija, kansalaisjärjestö, yliopisto, turisti, väärä identiteetti, venäläinen tutkimuslaitos, valtuuskunta, Venäjän valtion instituutio, kunnallinen toimija, media, korkean teknologian yritys ja erilaiset delegaatio²⁰². Näistä väärät identiteetit voidaan nähdä myös viittaavan illegaalitoimintaan.

Esimerkkinä näiden peitteiden käytöstä voidaan mainita Venäjä pyrkimys saada toimittaja-peitteellä toimivia agenttejaan tai kontaktejaan sotaharjoituksiin Liettuan puolustusministeriön akkreditoituina toimittajina²⁰³. Tällaisiin tilaisuuksiin on rajattu pääsy, joka voi aueta laittomasta asemasta toimimisella. Toinen konkreettiseen peitetoimintaan liittyvä esimerkki on se, että Latviassa käytetyt peitteet usein liittyvät kansainväliseen yhteistyöhön²⁰⁴.

Yhtenä salatun henkilötiedustelun muotona ovat illegaalit. Aineistossa ei ole konkreettisia esimerkkejä illegaalitoiminnasta, mutta se on mainittu yhtenä Venäjän käyttämänä salatun henkilötiedustelun keinona Virossa ja Liettuassa²⁰⁵. Illegaaleja kuvataan samankaltaisiksi kuin KGB:n määritelmässä. Illegaali on venäläinen tiedustelu-upseeri, joka toimii kolmannessa maassa suorittaen tiedustelutehtäviä käyttäen fiktiivistä alkuperää tai työtä peitteenä²⁰⁶. Illegaalit saavat kattavan yksilöllisen koulutuksen hallitakseen toisen maan kielen, väärällä identiteetillä toimisen, operatiivisen toiminnan ja viestintätaidot²⁰⁷.

3.2 Tiedustelu alueelta -toiminta Baltiassa

Tiedustelu alueelta -toiminnasta on tunnistettavissa neljä kokonaisuutta, jotka ovat tiedustelu-toiminta, viisumijärjestelmä, tapahtumat ja FSB:n toiminta. Tiedustelu alueelta -toimintatapaa voidaan pitää eräänlaisen koti- ja ulkomaantiedustelun yhdistävänä osana. Yhtenä esimerkkinä tiedustelu alueelta -toimintatavan tuomista mahdollisuuksista on aktiivireservin käyttö.

²⁰¹ *Välisluureamet International Security and Estonia 2018*, s. 35.

²⁰² *Kaitsepolitseiameet Annual Review 2016*, s. 12–13; *Satversmes aizsardzības birojs Annual Public Report 2017*, s. 4; *Valsts drošības dienests Annual Report 2020*, s. 9; *Valsts drošības dienests Annual Report 2015*, s. 8; *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2019*, s. 28; *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2014*, s. 4.

²⁰³ *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2016*, s. 26.

²⁰⁴ *Satversmes aizsardzības birojs Annual Report 2019*, s. 17; *Satversmes aizsardzības birojs Annual Public Report 2017*, s. 4.

²⁰⁵ *Kaitsepolitseiameet Annual Review 2013*, s. 12; *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2016*, s. 23; *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2014*, s. 4.

²⁰⁶ *Kaitsepolitseiameet Annual Review 2010*, s. 17.

²⁰⁷ *Kaitsepolitseiameet Annual Review 2010*, s. 17.

Aktiivireserviin kuuluu entisiä tiedustelu ja turvallisuuspalveluiden työntekijöitä, joiden rooli korostuu etenkin tiedustelu alueelta -toiminnassa²⁰⁸. Tällainen reservi on jo henkilömäärällisesti merkittävä lisäresurssi.

Henkilötiedustelu on tiedustelu alueelta -periaatteessa Baltian ja Venäjän rajalla tapahtuvaa tiedustelua, agenttien lyhyitä vierailuja kohdemaassa, ulkomailla työskenteleviin baltialaisiin viranomaisiin kohdistuvaa tiedustelua ja valvontaa, tiedustelu-upseerien lyhyitä matkoja ja tehtäviä Baltiassa, agenttien värväämistä ja värvättyjen venäläisten lähettämistä Baltiaan keräämään tiedustelutietoa²⁰⁹. Keskeistä tiedustelutoiminnassa on kohteiden värväminen Venäjän alueella²¹⁰. Tämä ei kuitenkaan sido Venäjää agentin käsittelyvaltioksi²¹¹. Tällaisen henkilötiedustelun tehokkuuden mahdollistaa suuri määrä henkilökohtaisista tai ammatillisista syistä Venäjälle matkustavia henkilöitä²¹².

Omalla maaperällä tapahtuvan toiminnan etuina ovat kohteiden tunnistamisen ja värväämisen nopeus ja helppous sekä tiedustelu-upseerien mahdollisuus työskennellä suojassa kohdemaan vastatiedustelulta²¹³. Lähdeaineiston perusteella FSB:n rooli korostuu tiedustelu alueelta -toiminnassa, sillä se on sen päätiedustelukeino²¹⁴. Tämä vaikuttaa tarkoituksenmukaiselta verrattaessa tehtyä havaintoa FSB:n toimivaltuuksiin. Kuitenkin kaikkien Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden uskotaan käyttävän tiedustelu alueelta -toimintaa²¹⁵.

Aineiston perusteella tiedustelu alueelta -periaatteessa käytetään lähteiden värväämiseen aggressiivista tapaa. Hyödynnettävä kompromettoiva materiaali on esimerkiksi entisten KGB-yhteyksien esille tuomista tai videoitujen virheiden hyödyntämistä²¹⁶. Muita käytettyjä keinoja rekrytoinnin epäonnistuessa ovat olleet kohteen liiketoiminnan estäminen, uhkailu ja Venäjällä vierailun kieltäminen²¹⁷. Lisäksi rikoksiin syyllistyvät henkilöt ovat helppoja rekrytointikohteita rohkealle toimintatavalle²¹⁸. Rohkeaan rekrytointiprosessiin kuuluu myös diplomaat-

²⁰⁸ *Välisluureamet International Security and Estonia 2018*, s. 36.

²⁰⁹ *Satversmes aizsardzības birojs Annual Report 2018*, s. 26; *Satversmes aizsardzības birojs Annual Public Report 2016*, s. 4; *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2014*, s. 3, 6; *Välisluureamet International Security and Estonia 2018*, s. 37.

²¹⁰ *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2020*, s. 29.

²¹¹ *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2016*, s. 25.

²¹² *Valsts drošības dienests Annual Report 2017*, s. 12.

²¹³ *Kaitsepolitseiāmet Annual Review 2016*, s. 14.

²¹⁴ *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2014*, s. 6.

²¹⁵ *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2016*, s. 25.

²¹⁶ *Kaitsepolitseiāmet Annual Review 2010*, s. 17.

²¹⁷ *Kaitsepolitseiāmet Annual Review 2013*, s. 13.

²¹⁸ *Kaitsepolitseiāmet Annual Review 2016*, s. 14.

tien häirintä Venäjällä. Sen avulla pyritään saamaan reaktioita ja materiaalia, joita voidaan käyttää myöhemmin esimerkiksi informaatiovaikuttamiseen²¹⁹.

Rajalla tapahtuvasta tiedustelusta esimerkkinä on tiedusteluhaastattelu²²⁰. Tällaisella toiminnalla pyritään saamaan sekä yleistä että värväämiseen liittyvää tietoa²²¹. Vaikka tiedusteluhaastatteluilla ei saada kuin yleistä tietoa, on se hyödyllistä tiedon varmistamisessa ja rekrytoitavien kartoittamisessa. Tiedusteluhaastatteluilla kerättiin esimerkiksi tietoa Zapad-17-pääharjoitukseen suhtautumisesta²²².

Viron aineiston perusteella tiedonkeräykseen yhtenä keinona on käytetty tapahtumia. Niillä tarkoitetaan Venäjällä järjestettävien tapahtumien ja kokousten hyödyntämistä tiedonkeräykseen tiedustelu alueelta -toiminnassa. Osa tapahtumista voi olla kehitetty henkilötiedustelua varten tarkoituksella. Tärkeässä roolissa ovat kansainväliset tapahtumat, kuten poliittiset ja taloudelliset foorumit, tieteelliset konferenssit, nuorisofestivaalit ja urheilukilpailut²²³. Toiminnan järjestelmällisyydestä kertoo se, että tällaisiin kansainvälisiin tapahtumiin saatetaan koota merkittävän kokoinen tiedusteluosasto²²⁴.

Viisumijärjestelmän hyödyntämisen mahdollisuus tiedustelu alueelta -toiminnassa on havaittavissa Viron ja Liettuan aineistoissa. Viisumijärjestelmään syötettävien tietojen perusteella on mahdollista tehdä ennakkovalintoja rekrytoitavista kohteista²²⁵. Saapuvista kansalaisista etsitään sellaisia, joilla voi olla arvokasta tietoa tai joita pidetään haavoittuvina²²⁶. Viisumijärjestelmää voidaan ajatella eräänlaisena tiedustelun tehostajana. Venäjälle saapuvien henkilöiden luokittelu etukäteen lisää onnistuneiden rekrytointien määrää ja tuottaa parempia lähteitä Venäjän henkilötiedustelujärjestelmään.

FSB:n oikeudet nousevat esiin Latvian ja Liettuan aineistoissa. Kokonaisuus kuvaa FSB:n laillisten oikeuksien vaikutusta tiedustelun tehokkuuteen, joita se voi kohdistaa lähes vapaasti kansallisen turvallisuuden, lain tai järjestyksen uhkiin²²⁷. FSB:n eduiksi voidaan luetella suuri määrä virkamiehiä, mahdollisuus keskustella säännöllisesti ulkomaalaisten kanssa Venäjällä

²¹⁹ *Välisluureamet International Security and Estonia 2017*, s. 22–23.

²²⁰ *Valsts drošības dienests Annual Report 2015*, s. 7; *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2014*, s. 3.

²²¹ *Valsts drošības dienests Annual Report 2017*, s. 8; *Valsts drošības dienests Annual Report 2015*, s. 7.

²²² *Valsts drošības dienests Annual report 2017*, s. 7.

²²³ *Välisluureamet International Security and Estonia 2018*, s. 37.

²²⁴ *Välisluureamet International Security and Estonia 2018*, s. 38.

²²⁵ *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2020*, s. 4; *Välisluureamet International Security and Estonia 2018*, s. 38.

²²⁶ *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2020*, s. 29.

²²⁷ *Satversmes aizsardzības birojs Annual Public Report 2015*, s. 5.

ja tiivis yhteistyö Venäjän federaation poliisin, sisäasiainministeriön, maahanmuuttoasioiden yleishallinnon ja liittovaltion tullihallinnon kanssa sekä jatkuva valvontajärjestelmien kehittäminen²²⁸. FSB:n rooli korostuu, koska se on ensimmäinen kontakti ylitettäessä rajaa²²⁹.

FSB suorittaa henkilötiedustelua puolustusteollisuuden alalla, energiasektorilla, kuljetusaloilta, pankeissa, tullissa, kemian- ja lääketieteellisyydessä, eri tieteiden ja tutkimuksen aloilla sekä yksityisissä turvallisuusyrityksissä²³⁰. FSB:n toimintatapamalliin kuuluu peitetehtävissä toimivia tiedustelu-upseereiden sijoittaminen erilaisiin venäläisiin organisaatioihin, kuten liittovaltioon, alueellisiin ja paikallisiin hallintoihin, tiedotusvälineisiin, valtion ja yksityisiin liikeyrityksiin, kansalaisjärjestöihin, yliopistoihin, tutkimuslaitoksiin, liike-elämään ja mediaan²³¹.

Edellä luetelluissa organisaatioissa erityisen hyödyllisiä henkilöitä ovat sellaiset, joilla on vastinpari kohdemaassa²³². Aineiston perusteella Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalvelut pyrkivät etsimään ja hyödyntämään tällaisia luonnollisia siteitä tiedustelussa²³³. Käytännössä tällainen toiminta mahdollistaa sen, ettei kohde tiedä onko hän tekemisissä oikean viranomaisen vai tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden työntekijän kanssa.

3.3 Baltian henkilötiedustelemiseen hyödynnettävät alueet

Venäjä pyrkii hyödyntämään henkilötiedustelun toteutuksessa alueellista ja paikallista etua. Venäjä käyttää Baltian, Venäjän sekä kolmansien maiden alueita Baltiaan kohdistuvan henkilötiedustelun toteuttamisessa²³⁴. Suotuisiksi kolmansiksi maiksi toimia mainitaan Itsenäisten valtioiden yhteisön (IVY) maat²³⁵. Jonkinlaisessa erityisasemassa voidaan päätellä olevan Valko-Venäjä, jonka aluetta Venäjä käyttää hyväksi henkilötiedustelussa sekä tekee tiedusteluyhteistyötä Nato- ja EU-maita kohtaan²³⁶. IVY-maiden lisäksi voidaan olettaa kolmansien maiden tarkoittavan EU:n ulkopuolisia maita. Kolmansia maita käytetään yhteyksien muodos-

²²⁸ *Valsts drošības dienests Annual Report 2018*, s. 7.

²²⁹ *Valsts drošības dienests Annual Report 2016*, s. 8.

²³⁰ *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2017*, s. 14.

²³¹ *Valsts drošības dienests Annual Report 2016*, s. 8; *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2014*, s. 6.

²³² *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2013*, s. 7.

²³³ *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2014*, s. 6.

²³⁴ *Satversmes aizsardzības birojs Annual Public Report 2017*, s. 4; *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2016*, s. 23; *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2014*, s. 4.

²³⁵ *Valsts drošības dienests Annual Report 2019*, s. 7; *Valsts drošības dienests Annual Report 2018*, s. 9.

²³⁶ *Valsts drošības dienests Annual Report 2020*, s. 7; *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2019*, s. 29.

tamiseen agenttien kanssa sekä niiden käsittelyyn²³⁷. Myös Baltian maista kerätään tietoa kolmansissa maissa²³⁸.

Toinen alueisiin liittyvä kokonaisuus nousee esiin Latvian ja Liettuan aineistoista. Tämä kokonaisuus on henkilötiedustelun tapahtuminen valtioiden raja-alueilla. Raja-alueet korostavat Baltian maantieteellisen sijainnin merkitystä Venäjän henkilötiedustelun toteutuksessa. Se mahdollistaa Venäjän tiedustelu alueelta -toiminnan ja korostaa FSB:n roolia²³⁹. Aineistossa tärkeinä alueina korostuvat Pihkova, Kaliningrad, Pietari ja Leningradin alue²⁴⁰. Raja-alueisiin liittyvät myös merkittävästi alueiden sosiaaliset rakenteet. Monilla rajan läheisyydessä asuvilla henkilöillä on rajan toiselle puolelle ulottuvia sosiaalisia yhteyksiä kuten esimerkiksi sukulaissiteitä, joiden seurauksena yhden henkilön kautta voidaan päästä käsiksi laajaan määrään tietoa²⁴¹. Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden tavoitteena raja-alueilla on muodostaa agenttiverkosto, pyrkiä tunkeutumaan kohdemaan paikallishallintoon ja vaikuttamaan sen kansalaisten ja päättäjien mielipiteisiin²⁴².

3.4 Baltian henkilötiedustelemiseen hyödynnetyt olosuhteet Baltiassa

Neljäs henkilötiedusteluun liittyvä kokonaisuus on olosuhteet, joilla tarkoitetaan luonnollisia tai järjestettyjä kokonaisuuksia, joita Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalvelut hyödyntävät henkilötiedustelussa. Tällaisiksi kokonaisuuksiksi muodostuivat Venäjä- ja neuvostoyhteydet, maanmiespolitiikka, yhteistyöprojektit, asevelvollisuusjärjestelmä sekä Venäjän ja Valko-Venäjän yhteistyö.

Venäjä- ja neuvostoyhteydet muodostavat keskeisen hyödynnettävyyden Baltian alueella. Aineiston perusteella tämän yhteyden hyödyntämistä värväämisessä pidetään pääkeinona, jonka seurauksena sillä on merkittävä rooli agenttiverkostojen muodostamisessa²⁴³. Värväämisessä hyödynnetyt Venäjä- ja neuvostoyhteyksiä ovat olleet muun muassa venäjämielisyys, yhteys neuvostoarmeijaan, jäsenyys maanmiespoliittisessa järjestössä, yhteys KGB:hen

²³⁷ *Kaitsepolitsei*amet Annual Review 2010, s. 17.

²³⁸ *Kaitsepolitsei*amet Annual Review 2013, s. 13.

²³⁹ *Valsts drošības dienests Annual Report 2016*, s. 7; *Valstybės Saugumo Departamentas Annual threat Assessment 2017*, s. 14.

²⁴⁰ *Valsts drošības dienests Annual Report 2016*, s. 8; *Valstybės Saugumo Departamentas Annual threat Assessment 2016*, s. 27.

²⁴¹ *Valsts drošības dienests Annual Report 2018*, s. 9.

²⁴² *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2018*, s. 27; *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2017*, s. 14.

²⁴³ *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2019*, s. 31; *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2018*, s. 58.

(esim. työntekijä, tai agentit) ja kaksoiskansalaisuus²⁴⁴. Yleisimmillään yhteys voi olla matkustamista Venäjälle liiketoimintaa tai opiskelua varten²⁴⁵. Venäjä- ja neuvostoyhteydeksi voidaan laskea myös opiskelu IVY-maissa²⁴⁶. Esimerkkinä tämän mahdollisuuden hyödyntämisestä on Virossa tapahtunut GU:n tiedustelu-upseerien yhteydenpito kansalaisjärjestöihin, jotka yhdistävät Neuvostoliiton sotaveteraaneja ja sotakouluista valmistuneita²⁴⁷.

Maanmiespolitiikka²⁴⁸ on esillä aineistossa jokaisen Baltian maan kohdalla. Henkilötiedustelun kannalta maanmiespolitiikka on nähtävissä eräänlaisena alustana, jota voidaan hyödyntää tiedusteluun tai sitä voidaan tukea tiedustelulla. Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden suhde maanmiespolitiikkaan on läheinen²⁴⁹. Maanmiespolitiikkaa johdetaan lähetystöistä²⁵⁰. Lähetystöissä toimivat myös Baltiassa olevat lailliset residentuurat. Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalvelut yrittävät hyödyntää maanmiespolitiikkaa omien tehtäviensä suorittamiseen²⁵¹. Esimerkkinä hyödyntämisestä on nuorten henkilöiden ohjaaminen maanmiespolitiikan vaikuttamistoimintaan²⁵². Toinen esimerkki on maanmiespolitiikkaan liittyvissä tapahtumissa suoritettava kiinnostavien henkilöiden värväminen²⁵³.

Venäjän ja Baltian väliset yhteistyöprojektit ovat yksi hyödynnettävä mahdollisuus henkilötiedustelussa. Tämä kokonaisuus esiintyy Latvian aineistossa. Suurin osa tällaisista hyödynnettävistä hankkeista ovat urheilun, kulttuurin ja matkailun alalla²⁵⁴. Yhteistyö ei tarkoita pelkästään yhteistyöprojekteja Venäjän kanssa vaan myös IVY-maiden kanssa²⁵⁵. Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalvelut todennäköisesti pyrkivät tarkoitushakuisesti rakentamaan erilaisia yhteistyöprojekteja kyetäkseen tiedustelemaan ja vaikuttamaan haluamallaan tavallaan.

Asevelvollisuusjärjestelmä kuvaa Venäjän kiinnostusta käyttää sitä henkilötiedustelulähteiden soluttamisalustana. Näin ollen asevelvollisuusjärjestelmää ei tule nähdä pelkkänä keräyskoh-

²⁴⁴ *Kaitsepolitsei*amet Annual Review 2013, s. 13; *Valsts drošības dienests Annual Report 2018*, s. 9; *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2019*, s. 29, 31; *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2018*, s. 26; *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2017*, s. 16.

²⁴⁵ *Kaitsepolitsei*amet Annual Review 2012, s. 11; *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2019*, s. 31.

²⁴⁶ *Valsts drošības dienests Annual Report 2018*, s. 9.

²⁴⁷ *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2017*, s. 17.

²⁴⁸ Maanmiespolitiikalla tarkoitetaan Venäjän suorittamaa ulkomailla asuvien kansalaistensa suojelemista.

²⁴⁹ *Valsts drošības dienests Annual Report 2017*, s. 9, 12.

²⁵⁰ *Kaitsepolitsei*amet Annual Review 2016, s. 8; *Valsts drošības dienests Annual Report 2017*, s. 15; *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2013*, s. 11.

²⁵¹ *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat assessment 2020*, s. 31; *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat assessment 2017*, s. 23.

²⁵² *Valsts drošības dienests Annual Report 2020*, s. 8.

²⁵³ *Välisluureamet International Security and Estonia 2018*, s. 49.

²⁵⁴ *Valsts drošības dienests Annual Report 2019*, s. 9.

²⁵⁵ *Valsts drošības dienests Annual Report 2018*, s. 9.

teena. Tämä mahdollisuus mainitaan Liettuan aineistossa. Liettua palautti asevelvollisuusjärjestelmän 2015, jonka seurauksena aineistossa on tuotu esiin siihen liittyvät uhat. Liettuaan palautettu asevelvollisuusjärjestelmä on hyödyllinen Venäjälle sekä tiedonkeräyksen että Liettuan asevoimiin tunkeutumisen kannalta²⁵⁶. Venäjän toteuttaman henkilötiedustelun kannalta asevelvollisuus mahdollistaa tiedonkeräämisen varusmiehenä palvelevan agentin kautta²⁵⁷. Varusmiespalveluksen käyneelle henkilölle on mahdollista myös hakeutua töihin Liettuan asevoimiin²⁵⁸. Asevelvollisuuden kautta Venäjän henkilötiedustelun on mahdollista saada agentti Liettuan asevoimiin sellaiseen asemaan, josta se kykenee tuottamaan merkittävää strategista tietoa. Käytännössä tämän onnistuminen vaatisi Liettuan kansalaisen, jolla ei ole merkittäviä yhteyksiä Venäjään.

Toinen Liettuan aineistossa havaittu kokonaisuus on Venäjän ja Valko-Venäjän tiedustelu-yhteistyö. Se ilmenee esimerkiksi maitten yhteisinä tiedustelusuuntauksina²⁵⁹. Liettuan vastaisissa operaatioissa Valko-Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalvelut toimivat Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden ohjeiden alaisena²⁶⁰. Näin ollen Valko-Venäjän suorittama tiedustelu voidaan laskea myös Venäjän tekemäksi tiedusteluksi. Valko-Venäjällä on pisin maa-rajaa Baltian maista Liettuan kanssa ja siksi Venäjän ja Valko-Venäjän yhteistyö korostuu siellä.

3.5 Johtopäätökset Venäjän henkilötiedustelusta Baltiassa

Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden toteuttamasta henkilötiedustelusta muodostuu yhtenäinen kuva Baltian osalta. Henkilötiedustelun keskiössä on kaksi erilaista toiminnallista kokonaisuutta, joiden toteutuksessa hyödynnetään erilaisia alueita ja olosuhteita. Huomioitavaa muodostuneessa kuvassa on se, että vaikka kuva pitää sisällään laajasti erilaisia Venäjän toteuttamaan henkilötiedusteluun kuuluvia kokonaisuuksia, se ei kuitenkaan kuvaa toteutuneen henkilötiedustelun ajallista ja paikallista tehokkuutta.

Henkilötiedustelun ydin muodostuu kahden eri toimintatavan ympärille, jotka ovat salattu henkilötiedustelu ja tiedustelu alueelta -toiminta. Salattu henkilötiedustelu edustaa tyypillistä strategista henkilötiedustelua, jossa toiminta on pitkäjänteistä ja maltillista. Tiedustelu alueelta -toiminta puolestaan mahdollistaa suoraviivaisen ja riskittömämmän toiminnan. Kokonai-

²⁵⁶ *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2016*, s. 24.

²⁵⁷ Sama.

²⁵⁸ Sama.

²⁵⁹ *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2014*, s. 7.

²⁶⁰ *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2018*, s. 30.

suutena kahdessa eri toimintatavassa yhdistyvät koti- ja ulkomaantiedustelu. Sitä voidaan kutsua Venäjän viitekehyksessä lähiulkomaantiedusteluksi, sillä sen tehokas toteuttaminen osin edellyttää maantieteellistä ja historiallista läheisyyttä. Toimintatavat menevät kuitenkin monelta osalta päällekkäin, jonka seurauksena näiden kahden välillä on käytännön toiminnassa vaikea tehdä tarkkaa jaottelua.

Kolmantena henkilötiedustelun toimintatapana on illegaalit. Huolimatta siitä, että illegaalit havaittiin yhdeksi Venäjän henkilötiedustelun erityispiirteeksi, konkreettisia illegaalitapauksia ei aineistossa mainittu²⁶¹. Illegaalit kuitenkin muodostavat yhden käytössä olevista keinosta henkilötiedustelussa.

Ihmiset tiedonhankinnan lähteinä ovat tärkeässä asemassa Venäjän tiedustelussa. Lähteet muodostavat kaksi pääkategoriaa, jotka ovat tiedustelu- ja vaikuttaja-agentit. Erilaisia henkilölähteitä pyritään värväämään laajasti valtiollisista, sotilaallisista ja muista yhteiskunnallisista toimijoista. Lähdettä lähestyminen voidaan tehdä suunnitelmallisesti tarkoin valikoiden, nopeasti hyödyntäen edullista tilannetta tai pyrkien rekrytoimaan kenet voidaan. Edullisen tilanteen ja rekrytointimahdollisuuden käyttäminen vaikuttavat olevan yleisimmät toimintatavat. Tällaisesta värväystoiminnasta seuraa kuitenkin se, että tiedonkeräämistä on suunniteltava sen perusteella, mistä lähteet voivat tuottaa tietoa sen sijaan, että tietoja saataisiin niistä asioista, mistä sitä tarvitaan.

Rekrytoinnissa on havaittavissa kaksi keinoa, jotka ovat ystävällinen tai aggressiivinen lähestyminen. Tämä yhdistettynä siihen, että lähteinä voidaan käyttää lähes ketä tahansa, muodostaa kuvan siitä, että Venäjän henkilötiedustelu käyttää tilanteeseen sopivia keinoja. Tämä puolestaan viittaa tavoiteorientoituneeseen toimintaan.

Venäjä käyttää Baltian henkilötiedusteluun alueina Baltiaa, Venäjää sekä kolmansia maita. Kolmansilla mailla tarkoitetaan Venäjälle suotuisia maita toimia, kuten IVY-maat ja EU:hun kuulumattomat maat. Käytännössä suotuisella tarkoitetaan pyrkimystä toimia kohdemaan vastatiedustelun valvonnan ulkopuolella. Alueiden osalta aineistossa painottui myös raja-alueilla

²⁶¹ Illegaalitoiminnan vähyydelle on tunnistettavissa ainakin viisi eri mahdollisuutta. Ensimmäinen mahdollisuus on se, että vastatiedustelu ei ole havainnut illegaalitoimintaa. Toinen mahdollisuus on se, että ei haluta paljastaa mitään kaikkea illegaalitoiminnasta tiedetään. Tämä mahdollistaa illegaalien seuraamisen ja puuttumisen heidän tiedusteluun halutulla hetkellä. Kolmas mahdollisuus on se, ettei Venäjällä ole Baltiassa illegaaleja. Neljäs vaihtoehto on se, että voi olla vaikea kerätä oikeudessa käyttökelpoista todistusaineistoa tällaisesta toiminnasta. Viides mahdollisuus on se, että jos illegaalit on tarkoitettu aktivoida vasta diplomaattisuhteiden katkeamisen jälkeen, ne voivat olla vielä ”nukkuvina”, jonka seurauksena heidän havaitseminen on vaikeaa.

tapahtuva tiedustelu, joka voi johtua raja-alueilla asuvien henkilöiden toistuvista rajan ylityksistä.

Henkilötiedustelussa pyritään hyödyntämään erilaisia luonnollisia ja järjestettyjä olosuhteita Venäjän ja Baltian maiden välillä. Näistä merkittävin on Venäjä- ja neuvostoyhteydet, joiden seurauksena rekrytointikohteilla on luonnollinen syy olla tekemisissä Venäjän kanssa. Olosuhteiden hyödyntämisessä on nähtävissä myös erilaisten rakenteiden kuten yhteistyöprojektien ja asevelvollisuuden hyödyntäminen osana henkilötiedustelua. Olosuhteiden hyödyntäminen on keskeisessä asemassa Venäjän harjoittamassa henkilötiedustelussa.

Venäjän henkilötiedustelu Baltiassa ei nosta esiin merkittäviä erityispiirteitä verrattaessa Baltian maita toisiinsa strategisella tasolla. Yhteiseksi erityispiirteeksi voidaan tarkastelun perusteella nimetä maantieteellinen läheisyys, jonka seurauksena pystytään tehokkaasti toteuttamaan tiedustelu alueelta -toimintaa. Toisena yhteisenä erityispiirteenä on Venäjä- ja neuvostoyhteydet, sillä Baltiassa on paljon henkilöitä, joilla on jonkinlainen luonnollinen yhteys Venäjään. Nämä erityispiirteet johtuvat historiallisista ja maantieteellisistä syistä.

Venäjän henkilötiedustelun onnistumisen ja epäonnistumisen arvioiminen on vaikeaa muodostetun kuvan perusteella. Toiminnan voidaan arvioida olevan rakenteellisesti onnistunutta, sillä se koostuu useasta erilaisesta toimintaperiaatteesta, rekrytoi lähteitä laaja-alaisesti, hyödyntää luonnollisia ja järjestettyjä olosuhteita sekä pyrkii ajalliseen ja paikalliseen etuun. On kuitenkin muistettava, että aineistosta esiin nousseet kokonaisuudet ovat yksittäisiä julkisen tiedon varassa olevia henkilötiedustelujärjestelmän osia, joista on muodostettu kokonaisuus. Ei ole tiedossa se, minkälaiset kokonaisuudet ovat olleet toiminnassa ja ovatko ne olleet kykeneviä tuottamaan hyödyllistä tietoa oikea-aikaisesti. Käytetyn aineiston ja menetelmän perusteella on toisin sanottuna ollut mahdollista saada tietoa henkilötiedustelun työtavoista, mutta sen onnistumisen arvioimiseksi tarvittaisiin tarkempaa ajallista ja paikallista tietoa sisältävää lähdeaineistoa ja osin määrällistä tarkastelua.

4. VENÄJÄN HENKILÖTIEDUSTELUN TIEDONKERÄYKSEN AIHEALUEET BALTIASSA

Tässä luvussa esitellään sisällönanalyysin tuottamat tulokset Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden tiedonkeräyksen aihealueista. Luku muodostuu neljästä alaluvusta. Kolmessa ensimmäisessä alaluvussa käsitellään Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden toteuttaman henkilötiedustelun keräyskohteita muodostettujen yläluokkien kautta. Neljännessä alaluvussa tehdään johtopäätökset ja vastataan toiseen tutkimuskysymykseen.

Sisällönanalyysissä muodostui kolme yläluokkaa, jotka ovat poliittinen päätöksenteko, sotilaallinen maanpuolustus ja yhteiskunnalliset kohteet. Yläluokkien alle muodostui maakohtaisesti alaluokat. Sisällönanalyysin tuottamat ylä- ja alaluokat sisältöineen on esitelty liitteessä yksi, jossa esitetään kaikki alaluokkien asiakokonaisuudet. Tässä luvussa tarkastellaan löydettyjä keräyskohteita strategisesta näkökulmasta. Tehdyn sisällönanalyysin tuloksena syntyneistä yläluokista puhutaan suuntauksina, alaluokista aihealueina ja yksittäisistä keräyskohteista tiedustelukohteina.

Aineiston käsittelyssä on käytetty kahta oletusta. Ensinnä, jos aineistossa mainittiin Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden olleen kiinnostuneita tai keränneen tietoa jostakin aihealueesta, oletetaan sen tehneen sitä vähintään henkilötiedustelulla. Toiseksi, jos tekstissä mainittiin ulkomaalaisten tiedustelupalvelujen olevan kiinnostuneita tai keräävän tietoa joistakin aihealueista, oletetaan tämän tarkoittavan vähintään Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluita. Tämä oletus perustuu siihen, että aineistossa Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden kerrotaan tiedustelevan muita maita aktiivisemmin Baltiassa.

Sisällönanalyysi toteutettiin keräyskohteiden osalta keräämällä ensin niihin liittyvät ajatuskokonaisuudet lähdeaineistosta ja pelkistämällä ne. Seuraavaksi ajatuskokonaisuudet purettiin analyysin kannalta sopiviksi kokonaisuuksiksi, jotta niistä voitiin erottaa erilaiset ja eritasoiset keräyskohteet. Tämän jälkeen keräyskohteista muodostettiin ylä- ja alaluokat yhdistelemällä, vertailemalla ja luokittelemalla purettuja asiakokonaisuuksia. Tällainen toteutus mahdollisti eri keräystasojen ja -kohteiden erottelun tekstistä sekä niiden yhdistämisen kokonaisuuksiksi. Verrattaessa tätä lähestymistä henkilötiedustelusta tehtyyn analyysiin on teorian rooli ollut selvästi vähäisempi. Aihealueiden osalta analyysiä voidaan kutsua aineistolähtöiseksi.

4.1 Poliittisen päätöksenteon suuntaus

Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden henkilötiedustelulla kerätty tiedustelutieto jakautuu poliittisen päätöksenteon suuntauksen osalta kolmeen kokonaisuuteen, jotka ovat ulkopoliittinen, sisäpoliittinen ja muut poliittiset aihealueet. Aihealueissa painottuvat lähes pelkästään ulko- ja sisäpoliittiset tiedustelukohteet.

Virossa Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalvelut ovat pyrkineet saamaan ulkopoliittisen aihealueen osalta tiedustelutietoa kolmesta kokonaisuudesta, jotka ovat kansainväliset organisaatiot, suhteet ja kolmannet valtiot. Kansainvälisten organisaatioiden kokonaisuudessa tiedustelukohteita ovat olleet Viron EU-politiikka ja Viron toiminta osana kansainvälisiä organisaatioita. Muita kansainvälisiä organisaatioita ei ole mainittu, mutta niiden voidaan arvioida tarkoittavan ainakin ETYJiä (Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestö) ja YK:ta (Yhdistyneet kansakunnat). Suhteiden kokonaisuudessa tiedustelukohteina ovat olleet Viron kahden- tai monenväliset kansainväliset sopimukset sekä kahdenväliset suhteet muihin valtioihin. Kolmansien valtioiden osalta tiedustelukohteena on ollut niiden ulkopoliitiikka.

Latviassa Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden ulkopoliittisen aihealueen tiedustelukohteista erityisesti esiin nousee EU. Siihen liittyviä tiedustelukohteita ovat olleet Latvian EU-puheenjohtajuus, europarlamenttivaalit, maahanmuuttopolitiikka, energiasektori, Latvian rooli EU:ssa ja Venäjän vastaiset pakotteet. Muut tiedustelukohteet liittyvät Latvian kansainväliseen toimintaan ja ulkopoliittikan prosesseihin. Tällaisia tiedustelukohteita ovat olleet Latvian jäsenyys kansainvälisissä organisaatioissa, kansainvälisten organisaatioiden tavoitteet ja toiminta sekä ulkopoliittiset päätöksentekoprosessit. Yhtenä tiedustelukohteena on ollut myös Latvian ja Itämeren alueen poliittisen tilanteen kehitys.

Liettuassa tapahtuneen ulkopoliittisen aihealueen tiedonkeräyksen tiedustelukohteissa on nähtävissä pyrkimys saada tietoa Liettuan kansainvälisistä suhteista. Suhteet jakautuvat Liettuan toimintaan osana eri organisaatioita sekä kahdenvälisiin suhteisiin. Organisaatioiden osalta tiedustelukohteita ovat olleet Liettuan suhteet EU:hun ja puolustusliitto Natoon. Kahdenvälisten suhteiden osalta tiedustelukohteita ovat olleet Ukraina ja IVY-maat. Tähän kokonaisuuteen voidaan laskea myös Liettuan Venäjä-politiikka tiedustelukohteena. Muita tiedustelukoh- teita ovat olleet ulkopoliittiset päättäjät ja suunnitteluprosessit. Yksittäisenä tiedustelukohteena ovat olleet myös muiden EU- ja Nato-maiden lähetystöt.

Ulkopolitiikan osalta yhteneväisinä tekijöitä ovat kiinnostus ja tiedustelutiedon kerääminen Baltian maiden kansainvälisistä suhteista ja toiminnasta kansainvälisissä järjestöissä. Tällöin keskiössä on EU. Muita yhteneväisyyksiä ovat kiinnostus kahdenvälisiä suhteita kohtaan sekä tiedonkeräys ulkopoliittiseen päätöksentekoon ja toimintaan liittyvistä kokonaisuuksista. Verrattaessa Baltian maita toisiinsa merkittäviä eroavaisuuksia tiedustelukohteiden osalta ei ole havaittavissa.

Virossa Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden sisäpoliittisen aihealueen tiedonkeräys jakautuu kolmeen kokonaisuuteen, jotka ovat poliittinen toiminta, vaikutuspiirit ja tapahtumat. Poliittisen toiminnan kokonaisuuteen kuuluvat päivittäisiin sisäpoliittisiin asioihin kohdistunut tiedonkeräys. Siihen liittyviä tiedustelukohteita ovat olleet sisäpoliittiset prosessit, päättäjät, toimijat sekä trendit. Sisäpoliittisiin vaikutuspiireihin liittyviä tiedustelukohteita ovat olleet poliittisten henkilöiden muodostamat yhteisöt sekä politiikan nuorempi sukupolvi. Sisäpoliittisiin tapahtumiin liittyviä tiedustelukohteita ovat olleet vaalit ja uuden hallituksen muodostaminen. Vaalien osalta keräys on kohdistunut Viron parlamentti- ja presidentinvaaleihin.

Latviassa Venäjän sisäpoliittisen aihealueen tiedonkeräys jakautuu kahteen kokonaisuuteen, jotka ovat sisäpoliittinen toiminta sekä siihen vaikuttavat kokonaisuudet. Sisäpoliittisen toiminnan tiedustelukohteita ovat olleet sisäpoliittiset prosessit, vaalit, poliittinen kehitys ja hallituksen vakaus. Sisäpoliittisissa prosesseissa mielenkiinnonkohteita ovat olleet esimerkiksi päätöksentekoprosessi sekä vuosibudjetin hyväksyminen ja vaalien osalta presidentin- sekä parlamenttivaalit. Sisäpoliittiseen toimintaan vaikuttavat kokonaisuudet ovat tiedustelukohteita, jotka voivat johtaa yhteiskuntaryhmien ja maiden välisiin erimielisyyksiin. Tällaisia tiedustelukohteita ovat olleet maahanmuuttopolitiikka, Latvian kanta Iso-Britannian eroamiseen Euroopan unionista ja Yhdysvaltojen presidentinvaalien tulokset.

Liettuassa Venäjän tiedustelun sisäpoliittisen aihealueen tiedonkeräyksessä on nähtävissä kaksi kokonaisuutta, jotka ovat sisäpolitiikan dynamiikka ja suhtautuminen Venäjään. Sisäpolitiikan dynamiikan tiedustelukohteita ovat olleet Liettuan poliittisten instituutioiden väliset suhteet sekä Liettuan puolueiden toteuttama politiikka. Esimerkki kiinnostuksen kohteesta puolueita kohtaan osalta on niiden vaalistrategiansa. Suhtautumisessa Venäjään tiedustelukohteina ovat olleet niin Liettuan puolueiden kuin myös yksittäisten poliitikkojen suhtautuminen Venäjää kohtaan.

Sisäpoliittisessa aihealueessa yhtenäisinä piirteinä Baltiassa on nähtävissä Venäjän pyrkimys kerätä tietoa sellaisista sisäpoliittisista kokonaisuuksista, jotka liittyvät päivittäiseen sisäpolitiikan tekemiseen ja päätöksentekoon. Muita aihealueeseen liittyviä tiedustelukohteita ovat vaikuttamiseen ja Venäjään suhtautumiseen liittyvät kokonaisuudet. Sisäpoliittisen tiedonkeräyksen kohteina ovat olleet toisin sanottuna sisäpoliittisen toimintatavan ja tilanteen selvittäminen sekä erilaiset mahdollisuudet vaikuttaa niihin.

Ulko- ja sisäpoliittisen aihealueiden lisäksi Venäjä on pyrkinyt keräämään tietoa myös muista poliittisista aihealueista. Virossa tällaisia tiedustelukohteita ovat olleet puolustuspolitiikka sekä yleisesti muutokset politiikassa sekä Latviassa ja Liettuaassa puolustus-, energia-, turvallisuus- ja talouspolitiikka. Lisäksi Latviassa on pyritty keräämään tietoa sosiaalipolitiikasta ja sen prosesseista.

4.2 Sotilaallisen maanpuolustuksen suuntaus

Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden henkilötiedustelulla kerätty tiedustelutieto sotilaallisen maanpuolustuksen aihealueesta jakautuu kansallisen puolustuksen, Naton ja kansainvälisen yhteistyön aihealueisiin. Sotilaallisen maanpuolustuksen aihealueissa on havaittavissa samanlainen selkeä painotus kahteen keräyskohteeseen. Nämä ovat kansallisen puolustuksen ja Naton aihealueet.

Viron osalta kansallisen puolustuksen aihealue voidaan jakaa kahteen tiedonkeräämisen kokonaisuuteen, jotka ovat suorituskyky ja sotilaallisen potentiaalin kasvu. Suorituskykyyn liittyvät tiedustelukohteet ovat olleet Viron puolustusvoimien toiminta, henkilöstö, yhteistoiminnan osapuolet, sotilaalliset kohteet sekä yleisesti puolustuksen suorituskyky. Sotilaallisen potentiaalin kasvuun liittyviä tiedustelukohteita ovat olleet Viron puolustusteollisuus sekä asevoimien kehitys.

Latvian kansallisen puolustuksen aihealueen tiedustelukohteista on havaittavissa kolme kokonaisuutta, jotka ovat suunnittelu, suorituskyky ja muutokset. Suunnitteluun liittyviä tiedustelukohteita ovat olleet Latvian turvallisuus- ja puolustuskysymykset. Suorituskykyyn liittyviä tiedustelukohteita ovat olleet puolustuskyky, asevoimat, sotilaallinen valmius, Latvian puolustuskohteet, puolustuskohteiden sijainnit, infrastruktuuri sekä paikkatieto. Muutokseen liittyviä tiedustelukohteita ovat olleet lainsäädäntöaloitteet.

Liettuan kansallisen puolustuksen tiedustelukohteet jakautuvat kolmeen kokonaisuuteen, jotka ovat suorituskyky, kehittäminen ja järjestöt. Suorituskykyyn liittyviä tiedustelukohteita ovat olleet Liettuan asevoimien yksiköt, koulutus, harjoitustoiminta, henkilöstö, valmius, puolustuskyky sekä sotilaskohteet. Sotilaskohteista tietoa kerättiin harjoitusalueista ja ilmavalvontainfrastruktuurista. Kehitykseen liittyviä tiedustelukohteita ovat olleet asejärjestelmät ja niiden modernisaatio sekä toteutetut ja suunnitellut asevoimien hankinnat. Järjestöihin liittyvät tiedustelukohteet ovat olleet Liettuan puolustus- ja turvallisuusteollisuusyhdistys (Lithuanian Defence and Security Industry Association, LDSIA) sekä Liettuan Kivääriliitto (Lithuanian Riflemen's Union), sen toiminta ja henkilöstö.

Kansallisen puolustuksen aihealueessa Baltian osalta yhteneväisiä kiinnostuksen kohteita ovat olleet tiedon kerääminen kansallisesta suorituskyvystä sekä sen kehittymisestä. Strategisessa kehityksessä merkittäviä eroavaisuuksia ei ole nähtävissä kansallisen puolustuksen aihealueessa. Tiedonkeräys kohdistuu suorituskykyyn sekä siihen, miten sitä aiotaan käyttää ja kehittää.

Naton aihealueeseen kohdistunut Venäjän tiedonkeräys Virossa liittyy puolustusliiton sotilaalliseen toimintaan sekä suunnitteluun. Sotilaalliseen toimintaan liittyvät tiedustelukohteet käsittelevät niin Viron kuin kaikkien Nato-maiden toiminnan Viron alueella. Tällaisia tiedustelukohteita ovat olleet aseellisten resurssien käyttö, joukot, infrastruktuuri, harjoitustoiminta ja puolustusyhteistyö. Suunnitteluun liittyvä tiedustelukohde on puolestaan ollut Naton puolustus suunnittelu.

Latvian osalta Naton aihealueeseen kohdistuneen tiedonkeräyksen tiedustelukohteet voidaan jakaa suunnitteluun, toimintaan ja valtioihin. Suunnitteluun liittyviä tiedustelukohteita ovat olleet Naton strategia, turvallisuuspolitiikka ja päätökset sekä Naton ulkorajan tilanne. Toimintaan liittyviä tiedustelukohteita ovat olleet Naton toiminta, tavoitteet, joukot ja Naton kumppanuusmaiden tehostettu läsnäolo Latviassa (Enhanced Forward Presence, EFP). Valtioiden kokonaisuuteen liittyviä tiedustelukohteita ovat olleet Latvian ja muiden Nato maiden toiminta.

Liettuassa Natoon kohdistunut Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden suorittama tiedonkeräys jakautuu kahteen kokonaisuuteen, jotka ovat suunnittelu ja toiminta. Suunnittelun kokonaisuuden osalta tiedustelukohteita ovat olleet Naton poliittinen ja sotilaallinen suunnittelu sekä Naton sotilaallinen toiminta Itämeren alueella. Toimintaan liittyviä tiedustelukohteita ovat olleet Naton joukot, infrastruktuuri, viestijärjestelmät Liettuassa ja ilmatilamissio.

Baltian osalta Naton aihealueesta muodostuu yhtenäinen kokonaisuus. Aihealueen perusteella Venäjällä on ollut pyrkimys kerätä tietoa Baltiassa kahdesta kokonaisuudesta, jotka ovat suunnittelu sekä toiminta.

Muu kansainvälinen toiminta pitää sisällään Viron osalta Viron Naton ulkopuolisen kansainvälisen yhteistyön ja Liettuan kansainväliset sotilaalliset operaatiot sekä puolustusyhteistyön. Näihin kategorioihin kuuluvia kokonaisuuksia voivat olla esimerkiksi YK- ja EU-operaatiot sekä puolustusyhteistyö kahdenvälisesti tai esimerkiksi JEF-maiden viitekehyksessä (Joint Expeditionary Force). Vaikka muun kansainvälisen toiminnan keräyskohde mainitaan vain kahden maan osalta, on todennäköistä, että myös Latvian osalta Venäjä kerää tietoa tästä aihealueesta.

4.3 Yhteiskunnallisten kohteiden suuntaus

Yhteiskunnallisten tiedonkeräyskohteiden aihealueessa muodostui sekä yhteneväisyyksiä että eroavaisuuksia. Yhteisiksi aihealueiksi muodostuivat viranomaiset sekä tiede, talous ja energia. Eroaviksi aihealueiksi muodostuivat Viron osalta informaatioteknologia ja Venäjä Viron yhteiskunnassa, Latvian osalta hankkeet, valtio ja kunta sekä sosiaaliset kokonaisuudet ja Liettuan osalta infrastruktuuri. Yhteiskunnalliset keräyskohteet kuvaavat Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden henkilötiedustelulla keräämän tiedon laajuutta ja kertovat kiinnostuksesta erilaisiin kokonaisuuksiin. Tiedonkeräyskohteissa on nähtävissä organisaatioihin, sosiaalisiin kokonaisuuksiin, informaatioon ja erilaiseen kehittymiseen kohdistunutta henkilötiedustelua.

Yhteiskunnallisten kohteiden viranomaiset aihealueen osalta tiedustelukohteita Virossa ovat olleet Viron tiedustelu- ja turvallisuuspalvelut, muut turvallisuus- ja lainvalvontaviranomaiset sekä yleisesti valtarakenteet ja henkilöstö. Latviassa puolestaan tiedustelukohteena ovat olleet turvallisuus- ja lainvalvontaviranomaiset, kuten tiedustelu- ja turvallisuuspalvelut, rajavartiolaitos sekä julkishallinto. Liettuassa tiedustelukohteita ovat olleet eri turvallisuusviranomaiset, kuten tiedustelu- ja turvallisuuspalvelut ja rajavartiopalvelu sekä turvallisuusviranomaisten henkilöstön mielipiteet ja asenteet Venäjän ulkopolitiikkaa kohtaan.

Toisen yhteneväisen aihealueen, tiede, talous ja energia, tiedustelukohteita Virossa ovat olleet tieteen ja teknologian kehitys, talouden tila ja taloudellinen menestys sekä energia-alan kehitys. Latviassa tiedustelukohteita ovat olleet tieteelliset saavutukset, hankkeet, erityisprojektit sekä henkilöt. Talouteen kohdistuneita tiedonkeräyskohteita ovat olleet sen taloudellinen ti-

lanne, prosessit ja kehitys sekä energia-ala yleisesti. Latviassa tiedustelukohteita ovat olleet yleisesti talouden ja energia-alan tilanne, kansantalouden kehitys sekä tieteellis-tekninen tieto.

Viron osalta yhteiskunnallisten kohteiden suuntaukseen muodostui kaksi maakohtaista aihealuetta, jotka ovat informaatioteknologia ja Venäjä Viron yhteiskunnassa. Informaatioteknologian tiedustelukohteita ovat olleet Viron onnistumiset ja kehitys IT-alalla, kyberympäristö ja kyberpuolustus. Venäjä Viron yhteiskunnassa aihealueen osalta tiedustelukohteita ovat olleet Virossa olevat venäläisyhteisöt, Venäjän vaikutuksen kasvattamiseen liittyvät asiat sekä reaktiot Venäjän toimintaan.

Latvian osalta muodostui kolme maakohtaista aihealuetta, jotka ovat sosiaaliset kokonaisuudet, valtio ja kunta sekä hankkeet. Sosiaalisten kokonaisuuksien tiedustelukohteita ovat olleet yhteiskunnan yleinen kehitys, kansan tunteet ja reaktiot poliittisiin ja taloudellisiin asioihin, sosioekonominen tilanne, yleinen mielipide, asenteet sisäpolitiikkaa kohtaan ja yhteiskunnallisen protestin mahdollisuus. Valtio ja kunta aihealueen tiedustelukohteita ovat olleet kunnalliset hankkeet, sen valvonnassa olevat strategiset yritykset ja valtion sekä kunnan työntekijät. Hankkeiden aihealueen tiedustelukohteita ovat olleet strategisesti tärkeät eri alojen suunnitelmat ja kehityshankkeet, kuten esimerkiksi Rail Baltica -hanke sekä liikenne- ja energia-ala.

Liettuan kohdalle muodostui yksi maakohtainen aihealue, joka on infrastruktuuri. Infrastruktuurin tiedustelukohteita ovat olleet energiasektorin kohteet, strategiset hankkeet ja niiden toteutuminen, teollisuusyritykset, viestintäjärjestelmät, merisatamat ja lentokentät, rautatie- ja tieverkosto sekä telekommunikaatio ja kyberinfrastruktuuri.

Yhteiskunnan osa-alueet muodostavat varsin konkreettisen tiedustelukohtekokonaisuuden, jotka käsittelevät laaja-alaisesti erilaisia toiminnallisuuksia. Vaikka yhteiskunnan osa-alueissa on nähtävissä eroja Baltian maiden välillä, todellisuudessa Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalvelut pyrkivät keräämään laaja-alaisesti tietoa jokaisesta maasta. Tähän viittaa esimerkiksi rekrytoitavien kohteiden laajuus. Yhteiskunnallisista kohteista kuitenkin viranomaisilla sekä tieteellä, taloudella ja energialla on tärkeä asema venäläisessä tiedonkeräyksessä.

4.4 Johtopäätökset Venäjän henkilötiedustelun tiedonkeräyksen aihealueista Baltiassa

Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden henkilötiedustelun keräyskohteista Baltiassa on tunnistettavissa kolme eri suuntausta, jotka ovat poliittinen päätöksenteko, sotilaallinen maanpuolustus ja yhteiskunnalliset kohteet. Näistä kolmesta suuntauksesta poliittinen päätöksenteko ja sotilaallinen maanpuolustus ovat aihealueiden osalta yhteneväiset Baltiassa. Yhteiskunnan kohteiden suuntauksen aihealueissa on maakohtaisia yhteneväisyyksiä ja eroavaisuuksia. Kolmesta suuntauksesta muodostuu laaja strateginen intressi, josta Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden suorittama henkilötiedustelu on pyrkinyt keräämään tietoa 2010-luvulla.

Poliittisen päätöksenteon aihealueista on havaittavissa kaksi kokonaisuutta. Ensimmäinen kokonaisuus on se, että Venäjän henkilötiedustelulle Baltia on sekä kohde että keino tiedon hankkimiseen. Tämä tarkoittaa tiedon saamista itse Baltian valtioiden toiminnasta, mutta myös organisaatioista, joihin ne kuuluvat tai jotka toimivat niiden alueella. Organisaatioista tiedustelukohteena Baltiassa korostuu erityisesti EU. Toinen kokonaisuus liittyy tiedonkeräyksen kohdistumiseen poliittiseen päätöksentekoon, siihen liittyviin prosesseihin ja asioihin, joiden kautta voidaan vaikuttaa kahteen edellä mainittuun. Tämän kokonaisuuden perusteella tiedonkeräyksen yhtenä keskeisenä tarkoituksena on tilannekuvan ylläpitäminen poliittisessa päätöksenteossa sekä Venäjälle edullisten olosuhteiden selvittäminen.

Sotilaallisen maanpuolustuksen aihealueista on havaittavissa samanlainen kokonaisuus kuin poliittiseen päätöksentekoon liittyvästä tiedonkeräyksestä. Baltiasta kerätään tietoa niin siellä olevasta sotilaallisesta potentiaalista kuin myös laajemmassa sotilaallisessa kontekstissa. Sotilaallisella potentiaalilla tarkoitetaan Baltian valtioiden asevoimia ja laajemmalla sotilaallisella kontekstilla Naton toimintaa. Näiden kahden kokonaisuuden välille ei voida kuitenkaan vetää selvää rajaa, sillä Baltian maiden kuuluessa Natoon on kansallinen puolustus aina yhteydessä myös Naton sotilaalliseen kokonaisuuteen. Yleisesti voidaan sanoa, että Venäjän henkilötiedustelun toteuttama tiedonkeräys kohdistuu sotilaallisen maanpuolustuksen osalta kansallisen puolustuksen ja Naton muodostamaan suunnittelun, suorituskyvyn ja sen kehittymisen kokonaisuuteen.

Baltiassa on Naton itäinen raja, jossa Venäjä ja Nato maantieteellisesti kohtaavat. Tämä muodostaa Baltiaan polttopisteen Naton ja Venäjän vastakkainasettelussa. Juuri tämä vastakkain-

asettelu on mielenkiintoista strategisesta näkökulmasta tarkasteltuna. Baltiaan kohdistunut tiedonkeräys tarjoaa Venäjälle mahdollisuuden saada tietoa laajemmin Naton strategiasta, suunnittelusta ja toimeenpanosta.

Yhteiskunnan kohteiden aihealueet kertovat Venäjän laaja-alaisista strategisista tiedonkeräysintresseistä. Keräys on kohdistunut niin strategiseen infrastruktuuriin, sosiaalisiin kokonaisuuksiin, tieteeseen, talouteen, energiaan sekä erilaisiin valtiollisiin valtarakenteisiin. Yhteiskunnallisissa keräyskohteissa on havaittavissa maakohtaisia eroavaisuuksia, mutta yhdistämällä keräyskohteet pääsemme todennäköisimmin lähimmäksi sitä, mitä Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalvelut pyrkivät keräämään jokaisesta Baltian maasta. Yhteiskunnan aihealueen laajuus on yhteneväistä verrattuna rekrytointikohteisiin ja salatussa henkilötiedustelussa käytettyihin peitteisiin.

Baltian maihin kohdistuneessa tiedonkeräyksessä ei ole havaittavissa merkittäviä eroavaisuuksia. Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden toteuttaman tiedonkeräyksen voidaan sanoa olevan yhtenäinen, sillä jokaisesta maasta on löydettävissä jokaisen kolmen eri suuntauksen kokonaisuuksia. Merkittävin syy tähän on strategisesta näkökulmasta tarkasteltuna se, että Baltian valtioilla on samanlaiset poliittiset ja sotilaalliset ratkaisut. Tällä tarkoitetaan EU:hun ja Natoon kuulumista.

Baltiasta kerätyistä aihealueista on nähtävissä Venäjän kaksiosainen tiedonintressi. Tietoa on kerätty henkilötiedustelulla niin Baltian maita koskevista kokonaisuuksista, kuin myös laajemmassa globaalissa kontekstissa. Verrattaessa sisällönanalyysin tuottamia luokkia Venäjän ulkomaantiedustelulakiin havaitaan lähes kaikkien tiedonkeräystehtävien täyttyvän. Alaluokista on löydettävissä poliittinen, taloudellinen, puolustuksellinen ja tieteellis-tekninen kokonaisuus. Ainoastaan ekologisen tiedonkeräyksen kokonaisuutta ei ole havaittavissa. Tiedonkeräyksen laajuuden perusteella Venäjän henkilötiedustelu vaikuttaa onnistuneelta.

Tiedonkeräyksen onnistumisen ja epäonnistumisen arvioinnissa on tehtävissä samankaltaiset havainnot kuin tiedustelutoiminnan osalta. Voidaan luotettavasti sanoa se, mihin aihealueisiin tiedonkeräys on kohdistunut ja todeta niiden olevan merkityksellisiä strategisesta näkökulmasta etenkin Venäjän valtion päätöksenteolle. Julkisten lähteiden perusteella ei kuitenkaan pystytä arvioimaan sitä, millaisia tietoja Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalvelut ovat saaneet kerättyä, eikä sitä millaisia johtopäätöksiä kerätyistä tiedoista on tehty. Niin ikään lähdeaineiston perusteella ei pystytä arvioimaan sitä, miten Venäjän poliittinen ja sotilaallinen johto on käyttänyt saamaansa tietoa päätöksenteossa.

5. VENÄJÄN HENKILÖTIEDUSTELUN PYRKIMYKSET BALTIASSA

Tässä luvussa esitellään teoriaohjaavalla sisällönanalyysillä muodostetut Venäjän henkilötiedustelun pyrkimyksiä koskevat ylä- ja alaluokat sekä analysoidaan millaisia pyrkimyksiä henkilötiedustelusta muodostettu kuva ja tiedonkeräyksen aihealueet osoittavat. Luku koostuu kolmesta alaluvusta. Ensimmäinen alaluku käsittelee teoriaohjaavassa sisällönanalyysissä syntyneitä ylä- ja alaluokkia Venäjän henkilötiedustelun pyrkimyksistä. Toinen alaluku sisältää kolmannelta ja neljännestä luvusta analysoidut pyrkimykset. Kolmannessa alaluvussa muodostetaan johtopäätökset ja vastataan kolmanteen tutkimuskysymykseen.

Pyrkimysten osalta teoriaohjaavan sisällönanalyysin tekemisessä olettamana on, että henkilötiedustelu on Venäjän ulkomaantiedustelun pääkeräyslaji. Näin ollen aineistossa mainitut kokonaisuudet Venäjän tiedustelusta ovat ennen kaikkea henkilötiedusteluun vaikuttavia kokonaisuuksia. Luvussa käsitellään Baltiaa kokonaisuutena. Tämä perustuu siihen, että yhdistämällä ajatuskokonaisuudet saatiin laajempi aineisto luokkien muodostamiseksi ja samalla myös laajempi strategisempi näkemys Venäjän henkilötiedustelun pyrkimyksistä.

5.1 Henkilötiedustelun pyrkimykset Baltiassa

Teoriaohjaavassa sisällönanalyysissä muodostui kolme yläluokkaa, jotka ovat tehtävät, strateginen suunnittelu ja toimeenpano sekä vaikuttaminen. Strategisen suunnittelun ja toimeenpanon kokonaisuuteen muodostui kolme alaluokkaa ja vaikuttamisen kokonaisuuteen kaksi. Perustehtävien kokonaisuuteen ei muodostunut alaluokkia, vaan ajatuskokonaisuudet yhdistettiin suoraan yläluokan alle. Venäjän henkilötiedustelupyrkimysten ylä- ja alaluokat on esitelty taulukossa 3.

Taulukko 3: Venäjän henkilötiedustelun pyrkimykset Baltiassa 2010-luvulla.

<i>Pääloukka</i>	Venäjän pyrkimykset Baltiassa		
<i>Yläluokat</i>	Strateginen suunnittelu ja toimeenpano	Vaikuttaminen	Tehtävät
<i>Alaluokat</i>	Poliittinen suunnittelu ja toimeenpano	Aktiivitoimet	-
	Sotilaallinen suunnittelu ja toimeenpano	Tunkeutuminen valtiollisiin järjestelmiin	
	Taloudellinen suunnittelu ja toimeenpano		

Teoriaohjaavan sisällönanalyysin prosessi suoritettiin samalla tavalla kuin kolmannessa luvussa esitellyn henkilötiedustelun kuvan osalta. Käytännössä tämä tarkoittaa teorian roolin näkymistä muodostettujen yläluokkien nimissä sekä taustalla siinä, millaisia kokonaisuuksia aineistosta tunnistettiin.

Tehtävät kokonaisuus kuvaa aineistossa mainittuja tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden yleisiä tehtäviä. Toisin sanoen tehtävät kuvaavat sitä, miten tiedustelu- ja turvallisuuspalveluilla ja näiden toteuttamalla henkilötiedustelulla pyritään yleisesti edistämään Venäjän strategisia intressejä. Aineiston perusteella tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden perustehtäviä ovat tiedustelu ja vaikuttaminen²⁶². Nämä kaksi tehtävää voivat myös liittyä suoraan toisiinsa²⁶³. Tällaisella tiedustelun tarkoituksella on vastaavuus Venäjän ulkomaantiedustelulakiin, KGB:n tiedustelumääritelmään ja tässä tutkimuksessa aineistosta muodostettuun henkilötiedustelun kuvaan. Tehtävien perusteella tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden toteuttamalla henkilötiedustelulla pyritään tukemaan päätöksentekoa tiedonkeräyksellä sekä vaikuttamaan päätöksentekijöiden haluamiin kohteisiin.

Strategisen suunnittelun ja toimeenpanon kokonaisuus jakautuu poliittiseen, sotilaalliseen ja taloudelliseen aihealueeseen. Tässä kokonaisuudessa Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalvelut pyrkivät tuottamaan tilannekuvan, joka on tarkoitettu Venäjän poliittisen ja sotilaallisen johdon tukemiseen²⁶⁴.

Poliittisen suunnittelun ja toimeenpanon kokonaisuus tarkoittaa Venäjän pyrkimystä edistää omaa poliittista toimintaansa henkilötiedustelun avulla. Poliittiset tavoitteet ja siihen liittyvä toiminta ohjaavat Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden henkilötiedustelua²⁶⁵. Merkittävimmät henkilötiedustelun toteutukseen vaikuttavat alat ovat Venäjän turvallisuus-, ulko- ja sisäpolitiikka sekä Venäjän geopoliittiset intressit ja tavoitteet²⁶⁶. Venäjän geopoliittisella kiinnostuksella tarkoitetaan intressejä entisiä Neuvostoliiton alueita kohtaan²⁶⁷. Laajemmassa

²⁶² Esim. *Kaitsepolitseiameet Annual review 2016*, s. 13; *Kaitsepolitseiameet Annual review 2012*, s. 10; *Satversmes aizsardzības birojs Annual Report 2020*, s. 3; *Satversmes aizsardzības birojs Annual Public Report 2017*, s. 4; *Valsts drošības dienests Annual Report 2014*, s. 7; *Valsts drošības dienests Annual Report 2019*, s. 7; *Välisluureamet: International security and Estonia 2020*, s. 3–4, 46.

²⁶³ *Kaitsepolitseiameet Annual Review 2014*, s. 13.

²⁶⁴ *Kaitsepolitseiameet Annual Review 2016*, s. 13.

²⁶⁵ *Valsts drošības dienests Annual Report 2017*, s. 7; *Valstybės Saugumo Departamentas National Threat Assessment 2017*, s. 2.

²⁶⁶ *Satversmes aizsardzības birojs Annual Public Report 2019*, s. 15; *Valsts drošības dienests Annual Report 2016*, s. 7; *Valsts drošības dienests Annual Report 2014*, s. 8; *Valstybės Saugumo Departamentas National Threat Assessment 2014*, s. 4.

²⁶⁷ *Valstybės Saugumo Departamentas National Threat Assessment 2014*, s. 3.

strategisessa kuvassa tämä tarkoittaa alueellisen vaikutusvallan palauttamista ja lännen vaikutusvallan heikentämistä²⁶⁸.

Sotilaallisen suunnittelun ja toimeenpanon kokonaisuus liittyy pyrkimykseen edistää Venäjän sotilaallista toimintaa henkilötiedustelulla. Yhdeksi tiedustelun päätavoitteeksi on arvioitu tiedon saaminen Naton ja sen jäsenmaiden puolustuskyvystä ja sen kehityksestä²⁶⁹. Tällaisella tiedolla Venäjä pyrkii edistämään omaa sotilaallista toimintaansa muun muassa ohjuspuolustuksen suunnittelun, ohjusten sijoittamisen, sotateollisuuden kehittämisen, länsimaisten sotatarvikkeiden tuonnin, Naton hyökkäyksellisten toimien havaitsemisen sekä yleisesti sotilaallisen suunnittelun osalta²⁷⁰. Strategisella henkilötiedustelulla saavutettu tieto on tärkeää Venäjän sotilassuunnittelulle sekä erilaisen suoran ja epäsuoran sotilaallisen toiminnan projisoinnille Baltian maita vastaan²⁷¹. Henkilötiedustelun on arvioitu olevan erityisen tärkeää sotilaalliselle suunnittelulle ja toimeenpanolle ennen sotilaallisten operaatioiden aloittamista²⁷².

Taloudellinen suunnittelu ja toimeenpano liittyvät Venäjän taloudellisten intressien ja pyrkimysten edistämiseen henkilötiedustelulla. Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden tiedustelulla pyritään tuottamaan tietoa Venäjän poliittisen johdon taloudellisten päätösten tueksi²⁷³. Venäjän taloudelliset pitkän aikavälin tavoitteet vaikuttavat siihen, miten henkilötiedustelua toteutetaan²⁷⁴.

Toinen pyrkimykseen muodostunut yläluokka on vaikuttaminen. Vaikuttaminen on tullut useasti esiin eri yhteyksissä. Vaikuttamisen muodostuminen aineistosta yhdeksi henkilötiedustelulla tavoiteltavaksi pyrkimykseksi korostaa sen asemaa venäläisessä tiedustelukäsityksessä. Vaikuttamispyrkimykset kuvaavat Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden pyrkimystä muodostaa otollisia olosuhteita tai edesauttaa toimeenpantuja päätöksiä. Henkilötiedustelun keinoin toteutettava vaikuttaminen on kokonaisuus, joka jakaantuu aktiivitoimiin ja valtiollisiin järjestelmiin tunkeutumiseen.

Aktiivitoimet kuvaavat Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden vaikuttaja-agentteihin perustuvaa vaikuttamista. Tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden yksi tavoite on oman valtion

²⁶⁸ *Satversmes aizsardzības birojs Annual Report 2019*, s. 15; *Valsts drošības dienests Annual Report 2017*, s. 7.

²⁶⁹ *Kaitsepolitseiāmet Annual Review 2011*, s. 16.

²⁷⁰ *Kaitsepolitseiāmet Annual Review 2011*, s. 16; *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2014*, s. 5.

²⁷¹ *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2018*, s. 27.

²⁷² *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2018*, s. 28.

²⁷³ *Satversmes aizsardzības birojs Annual Public Report 2016*, s. 4; *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2013*, s. 4.

²⁷⁴ *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2013*, s. 4.

vaikutusvallan lisääminen poliittisella alalla²⁷⁵. Tämä näkyy myös vaikuttamisen kohteissa. Vaikuttamiskohteita ovat kohdemaan ulko- ja sisäpolitiikka²⁷⁶. Esiin tulleita Venäjän pitkän aikavälin vaikutustavoitteita ovat geopoliittisen vaikutusvallan lisääminen, Naton ja EU:n heikentäminen sekä Baltian maiden vaikutuksen vähentäminen mainituissa organisaatioissa²⁷⁷. Aktiivitoimilla on myös pyritty vaikuttamaan yleiseen mielipiteeseen, sisäpoliittisiin prosesseihin, virkamiehiin sekä valtion instituutioihin ja päätöksentekoon²⁷⁸.

Tunkeutuminen valtion järjestelmiin nousee esille Liettuan aineistossa. Se nostetaan omaksi pyrkimykseksi, koska valtion eri poliittiset- sekä turvallisuusinstituutiot ovat keskiössä lähes jokaisessa tarkasteltavassa kokonaisuudessa. Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalvelut pyrkivät luomaan lainvalvontaviranomaisiin, puolustusjärjestelmään ja muihin valtion laitoksiin verkoston²⁷⁹. Koska Baltian maat ovat poliittisilta ja sotilaallisilta ratkaisuiltaan integroituneita läntisiin organisaatioihin, antaa tämä onnistuessaan Venäjälle mahdollisuuden edistää laajasti pyrkimyksiään. Tästä hyvänä esimerkkinä on se, kuinka tunkeutuminen Liettuan puolustusjärjestelmään on yhtä lailla riski myös Natolle²⁸⁰. Pyrkimys tunkeutua valtion järjestelmiin kuvastaa hyvin sitä, mitä venäläisellä tiedustelu- ja vaikuttamiskeskeisellä henkilötiedustelulla voidaan saada aikaan. Tunkeutuminen esimerkiksi puolustusjärjestelmään mahdollistaa onnistuessaan yhdenaikaisen strategisen tiedon tuottamisen sekä vaikuttamisen.

5.2 Henkilötiedustelun ja keräyskohteiden osoittamat pyrkimykset

Venäjän henkilötiedustelun kuvasta ja keräyskohteiden aihealueista on nähtävissä pyrkimyksiä, jotka liittyvät tapaan käyttää henkilötiedustelua sekä Venäjän intresseihin. Henkilötiedustelun käytön pyrkimykset liittyvät sen rooliin tiedonkeräyksessä ja vaikuttamisessa. Venäjän intressipyrkimykset puolestaan käsittelevät aihealueita sekä intressien alueellista suuntautumista.

Venäjän Baltiassa toteuttamasta henkilötiedustelusta muodostettu kuva kertoo pyrkimyksestä käyttää henkilötiedustelua strategisten intressien edistämiseen tiedustelemalla ja vaikuttamalla. Tiedustelu liittyy pyrkimykseen saavuttaa päätöksenteon etu keräämällä suhteellisesti pa-

²⁷⁵ *Kaitsepolitsei*amet Annual Review 2012, s. 10.

²⁷⁶ *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2013*, s. 4.

²⁷⁷ *Satversmes aizsardzības birojs Annual Public Report 2016*, s. 5.

²⁷⁸ *Valsts drošības dienests Annual Report 2015*, s. 7; *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2014*, s. 3–4.

²⁷⁹ *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2016*, s. 25; *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2014*, s. 6–7

²⁸⁰ *Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2014*, s. 5

rempaa tietoa kuin kilpailijat. Vaikuttaminen puolestaan liittyy pyrkimykseen saavuttaa suotuisat olosuhteet Venäjän päätöksenteolle tai tehtyjen päätösten osakokonaisuuksien toimeenpanemiselle.

Venäjä pyrkii kahdella erilaisella tavalla muodostamaan kyvyn tiedustella ja vaikuttaa henkilötiedustelun avulla. Ensimmäistä tapaa voisi kutsua mahdollisuusperiaatteeksi, jossa tarkoituksena on värvätä laajasti erilaisia lähteitä aina, kun siihen on mahdollisuus. Tämän jälkeen voidaan suunnitella, millaisia mahdollisuuksia muodostuneella agenttiverkostolla on tiedustella ja vaikuttaa. Toista tapaa voisi kutsua tavoiteperiaatteeksi, jossa ollaan valmiita hyödyntämään erilaisia tilanteen vaatimia keinoja halutun tavoitteen saavuttamiseksi. Tällä tavalla värvätty agenttiverkosto voi muodostua nopeasti strategisesti merkittäväksi. Yhdistämällä nämä kaksi erilaista lähestymistapaa havaitaan venäläinen tapa, jossa pyritään luomaan intressien edistämisen edellyttämä agenttiverkosto.

Henkilötiedustelulla kerättyjä aihealueita tarkasteltaessa havaitaan, että Venäjän keskeisimmät pyrkimykset ovat poliittisia ja sotilaallisia. Kerättyjen aihealueiden yhteneväisyys eri Baltian maissa vahvistaa, että pyrkimykset keskittyvät näihin kahteen aihealueeseen. Poliittisen ja sotilaallisen alan pyrkimykset ovat havaittavissa myös henkilötiedustelussa käytetyissä peitteissä ja värväyskohteissa. Poliittinen ja sotilaallinen kokonaisuus on Venäjän henkilötiedustelun päätiedustelusuuntaus.

Poliittisten ja sotilaallisten aihealueiden perusteella Venäjällä havaitaan olevan kolmiosainen intressi Baltiaa kohtaan. Venäjä on kiinnostunut Baltiasta paikallisesti, Baltian maiden toiminnasta kansainvälisissä organisaatioissa sekä kansainvälisistä organisaatioista, joihin Baltian maat kuuluvat. Paikallisella kiinnostuksella tarkoitetaan Baltian valtioita yksittäisinä tiedustelukohteina. Baltialla osana kansainvälisiä organisaatioita tarkoitetaan Baltian maiden roolia EU:ssa ja Natossa. Kansainvälisillä organisaatioilla puolestaan tarkoitetaan EU:n ja Naton toimintaa. Tämä kolmiosainen tiedonintressi osin sulautuu yhteen Baltiassa.

Yhteiskunnalliset keräyskohteet voidaan tulkita Venäjän pyrkimykseksi pitää yllä tilannekuvaa strategisesti merkittävistä kokonaisuuksista Baltiassa ja selvittää niihin liittyviä vaikutusmahdollisuuksia. Yhteiskunnalliset keräyskohteet voidaan osin nähdä myös operatiivisen tiedon keräämisinä verrattaessa sitä poliittisen ja sotilaallisen aihealueen laajaan paikalliseen ja globaaliin vaikutuskenttään. Toinen tapa tulkita yhteiskunnallisia aihealueita on nähdä ne tukevana kokonaisuutena poliittisen ja sotilaallisen tiedonkeruun ja vaikuttamisen edistämiseksi.

Yhdistämällä Venäjän henkilötiedustelun ja sen keräyskohteiden osoittamat pyrkimykset voidaan arvioida Venäjän pyrkivän henkilötiedustelun avulla keräämään tietoa ja vaikuttamaan poliittisiin, sotilaallisiin ja yhteiskunnallisiin kokonaisuuksiin niin paikallisesti Baltiassa kuin myös osana laajempaa vastakkainasettelua EU:n ja Naton kanssa. Tällainen arvio kertoo henkilötiedustelun tärkeydestä ja asemasta Venäjällä.

Vertaamalla Venäjän toteuttaman henkilötiedustelun tiedonkeräyskohteita Venäjän strategiisiin intresseihin havaitaan poliittisen keräysalan olevan pyrkimys edistää strategisen vakauden ja tasapuolisen strategisen kumppanuuden intressejä. Sotilaalliset tiedonkeräyskohteet kertovat pyrkimyksestä edistää maanpuolustuksen intressiä. Yhteiskunnallisen keräyksen kohteet puolestaan kertovat pyrkimyksestä edistää talouskasvun sekä tieteen, teknologian ja koulutuksen intressejä. Näitä intressejä Venäjä pyrkii edistämään henkilötiedustelulla, joka tarkoittaa tiedonkeräämistä ja vaikuttamista.

5.3 Arvio Venäjän henkilötiedustelun pyrkimyksistä Baltiassa

Venäjä pyrkii tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden toteuttamalla henkilötiedustelulla edistämään pyrkimyksiä keräämällä tiedustelutietoa ja vaikuttamalla haluttuihin kohteisiin. Nämä tavoitteet ovat mahdollisia henkilötiedustelun muodostamien agenttiverkostojen avulla. Agenttiverkostojen ylläpito luo Venäjälle alustan, jonka avulla se pystyy toteuttamaan tätä kokonaisuutta. Ilman agenttiverkostoja tiedonkerääminen tai halutun vaikutuksen aikaansaaaminen on vaikeaa venäläisestä agenttilähtöisestä näkökulmasta.

Venäjän henkilötiedustelun suorittama tiedonkerääminen liittyy pyrkimykseen saavuttaa päätöksenteon etu suhteessa vastustajiin. Päätöksenteon etu on tarkoitettu tukemaan Venäjän poliittisen ja sotilaallisen johdon suunnittelua, päätöksentekoa ja toimeenpanoa. Kerättävän tiedon osalta etenkin ulkopoliitiikan, sisäpolitiikan, Naton ja kansallisen puolustuksen aihealueet muodostavat tärkeän kokonaisuuden.

Henkilötiedustelun avulla toteutetun vaikuttamisen pyrkimykset liittyvät suotuisan toimintaympäristön tavoitteluun sekä päätösten toimeenpanemiseen. Aktiivitoimien sekä muun vaikuttamisen kautta Venäjä voi luoda itselleen suotuisat olosuhteet päätöksenteon eri vaiheissa tai vaihtoehtoisesti osallistua tehtyjen päätösten toimeenpanemiseen. Molemmat vaikuttamiseen liittyvät kokonaisuudet tähtäävät pyrkimykseen kyetä toimeenpanemaan päätökset onnistuneesti täytäntöön.

Keräyskohteiden perusteella Venäjän päätöksenteon onnistumiselle keskeistä on pyrkiä vaikuttamaan poliittisiin, sotilaallisiin sekä yhteiskunnan erilaisiin strategisiin kohteisiin. Venäjän näkökulmasta näistä kokonaisuuksista muodostuu suunnittelun, päätöksenteon ja toimeenpanemisen kannalta kriittiset tietotarpeet. Tarkasteltaessa vaikuttamisen asemaa voidaan sen todeta olevan tiedonkeräämisen ohella Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluille tärkeä toimintatapa.

Tarkastelun perusteella Baltialla on monitasoinen rooli Venäjän intressien edistämässä. Strategisesta näkökulmasta Baltian rooli intressien edistämässä on ennen kaikkea välillinen, minkä kautta Venäjä pyrkii edistämään intressejään globaalisti. Etenkin Baltian maiden jäsenyys Natossa ja EU:ssa sekä niiden historiallinen Venäjä- ja neuvostoyhteys antavat Venäjälle mahdollisuuden pyrkiä edistämään intressejään laajemmin. Venäjän toiminnassa on nähtävissä myös intressi muodostaa Baltiaan paikallisesti Venäjälle suotuisa poliittinen, sotilaallinen ja taloudellinen ympäristö.

Edellä kuvattujen pyrkimysten kautta voidaan nähdä Venäjän käyttävän henkilötiedustelua päätöksenteon edun saavuttamiseen, olosuhteiden muokkaamiseen ja päätösten toimeenpanemiseen. Venäläisessä tiedustelutoiminnassa nämä kokonaisuudet linkittyvät tiivistä toisiinsa. Venäjä käyttää henkilötiedustelua edistämään kokonaisuutta, joka muodostuu poliittisista, sotilaallisista sekä yhteiskunnallisista tiedustelukohteista. Näin järjestetyn keinon Venäjä suuntaa Baltiaan, jossa se pyrkii saavuttamaan itselleen paikallisesti ja alueellisesti suotuisan ympäristön toimia. Paikallisesti se tarkoittaa Baltian alueella olevaa Venäjälle suotuisia ilmapiiriä ja alueellisesti EU:hun sekä Natoon liittyviä Venäjän intressien kannalta suotuisia suhteita.

Suhteutettuna aineistosta havaittuja kokonaisuuksia Venäjän kansallisessa turvallisuusstrategiassa sen itse ilmoittamiin prioriteetteihin on nähtävissä pyrkimys edistää strategisen vakauden ja tasa-arvoisen strategisen kumppanuuden sekä maanpuolustuksen intressejä. Tämä kokonaisuus muodostuu kautta linjan nähtävissä olevan poliittisen ja sotilaallisen tärkeyden kautta. Yhteiskunnan kohteiden suuntauksen sekä taloudellisen toimeenpanon ja suunnittelun kautta on myös nähtävissä Venäjän pyrkimys edistää omasta näkökulmasta talouskasvuun sekä tieteeseen, teknologiaan sekä koulutukseen liittyviä intressejä.

Venäjän henkilötiedustelun pyrkimyksiin liittyviä kokonaisuuksia pystytään löytämään julkisesta lähdeaineistosta. Erityisesti on mahdollista saada havaintoja siitä, minkälaisen kokonaisuuksien edistämiseen tai toteuttamiseen henkilötiedustelu liittyy ja millä tavoilla sitä pyritään

käyttämään. Onnistumisen ja epäonnistumisen arviointi on pyrkimysten osalta haastavaa, sillä strategisessa kokonaisuudessa henkilötiedustelu on vain yksi intressien edistämisessä käytetty kokonaisuus. On hyvin vaikeaa arvioida sitä, mikä on henkilötiedustelun lopullinen vaikutus toteutuneeseen Venäjän harjoittamaan politiikkaan. Tiedustelussa on monta eri osa-aluetta alkaen tiedon keräämisestä ja päätyen tiedon välittämiseen päätöksentekijöille, jossa on mahdollisuus onnistua tai epäonnistua. Todellisiin pyrkimyksiin liittyvien onnistumisten ja epäonnistumisten arviointi vaatisi kaikkien näiden eri osa-alueiden sekä myös muiden päätöksentekoon ja toimeenpanoon liittyvien keinojen tarkastelua.

6. JOHTOPÄÄTÖKSET

6.1 Johtopäätökset ja pohdinta

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli tuottaa käsitys Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden toteuttaman henkilötiedustelun roolista osana Venäjän strategisten intressien edistämistä. Tutkimuksen sivutavoitteena oli tarkastella henkilötiedustelun empiiriseen tutkimiseen liittyviä piirteitä. Päättökysymyksenä tarkasteltiin, miten Venäjä on pyrkinyt edistämään strategisia intressejään henkilötiedustelulla Baltiassa 2010-luvulla. Päättökysymystä tarkasteltiin kolmen alatutkimuskysymyksen kautta, jotka käsitelivät henkilötiedustelua, tiedonkeräyskohteita ja pyrkimyksiä. Tutkimusmenetelmänä käytettiin teoriaohjaavaa sisällysanalyysiä ja primääriaineistona Baltian tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden 2010-luvulla julkaisemia vuosiraportteja. Tässä luvussa vastataan asetettuihin tutkimuskysymyksiin ja tarkastellaan tutkittavaa ilmiötä.

Tutkimuksessa Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden toteuttamasta henkilötiedustelusta muodostui kuva, jossa keräysjärjestelmä koostuu salatusta henkilötiedustelusta ja tiedustelu alueelta -toiminnasta. Henkilötiedustelujärjestelmään värvätään lähteiksi valtiollisia, sotilaallisia ja yhteiskunnallisia toimijoita, joiden kautta pyritään saavuttamaan halutun tiedon laajuus ja syvyys. Henkilötiedustelun toteutuksessa hyödynnetään toiminnan mahdollistavia alueita ja olosuhteita. Tiedustelussa käytettyjä alueita olivat Baltia, sen raja-alueet, Venäjä sekä kolmannet maat kuten IVY-maat. Baltian ja Venäjän historiallinen yhteys oli merkittävin tiedusteluun hyödynnettävistä olosuhteista. Venäjän toteuttamaa henkilötiedustelua Baltiassa kuvaa termi lähiulkomaantiedustelu, jolla tarkoitetaan koti- ja ulkomaan tiedustelutapojen yhdistymistä. Lisäksi termi korostaa Venäjän ja Baltian maantieteellistä läheisyyttä, joka mahdollistaa tiedustelu alueelta -toimintatavan käytön. Koti- ja ulkomaan henkilötiedustelun yhdistymisen voidaan arvioida olevan Venäjän Baltiassa toteuttaman henkilötiedustelun erityispiirre, sillä vastaavan toiminnan toteuttaminen maantieteellisesti kauempana olevan valtion suhteen olisi haastavaa.

Venäjän henkilötiedustelujärjestelmän suorittama tiedonkeräys koostui poliittisen päätöksenteon, sotilaallisen maanpuolustuksen ja yhteiskunnallisten kohteiden suuntauksista. Tiedonkeräyksen painopiste oli poliittisen päätöksenteon ja sotilaallisen maanpuolustuksen suuntauksissa, joiden aihealueiden keskiössä olivat ulko- ja sisäpolitiikka sekä Nato ja kansallinen puolustus. Yhteiskunnallisten kohteiden suuntaus kuvastaa Venäjän tiedusteluintressien laa-

juutta. Kerätyissä aihealueissa on nähtävissä Venäjän kaksitahoinen intressi, joka jakautuu kiinnostukseen itse Baltian aluetta sekä laajempaa globaalia kehystä kohtaan. Baltian maiden rooli kansainvälisissä järjestöissä, etenkin Natossa ja EU:ssa, mahdollistaa Venäjän kaksitahoisien intressien edistämisen. Tämän tutkimuksen perusteella Baltia on tiedonkeräyksen kannalta sekä tiedustelukohde että keino tiedonkeräämiseen.

Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden pyrkimyksenä on toteuttaa tiedustelutiedon keräämistä ja vaikuttamista henkilötiedustelun avulla. Venäjän toimintatavassa henkilötiedustelulla vaikuttaminen tarkoittaa aktiivitoimia, mikä on tiedustelutiedon tuottamisen ohella tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden perustehtävä. Vaikuttaminen voi osin tai kokonaan ohjata tiedustelun toteuttamista. Tiedustelulla ja vaikuttamisella pyritään edistämään Venäjän ylimmän johdon strategista suunnittelua, päätöksentekoa ja toimeenpanoa etenkin poliittisella-, sotilaallisella- ja taloudellisella-alalla. Venäjän pyrkimykset kohdistuvat sekä Baltiaan että laajempaan globaaliin kontekstiin.

Venäjä pyrkii henkilötiedustelulla ensisijaisesti edistämään poliittisia ja sotilaallisia intressejä, mikä käytännössä tarkoittaa tiedon keräämistä poliittisista ja sotilaallisista tiedustelukohteista sekä niihin liittyviin kokonaisuuksiin vaikuttamista. Poliittiset ja sotilaalliset intressit kertovat Venäjän pyrkimyksestä edistää strategisen vakauden ja tasa-arvoisen strategisen kumppanuuden ja maanpuolustuksen prioriteetteja. Yhteiskunnan kohteiden suuntaus puolestaan kertoo pyrkimyksestä edistää talouskasvun sekä tieteen, teknologian ja koulutuksen prioriteetteja. Venäjän pyrkimykset edistää strategisia prioriteetteja liittyvät sen globaaleihin intresseihin, joissa kiinnostus kohdistuu Natoa ja EU:ta kohtaan.

Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden toteuttama henkilötiedustelu on keino, jolla voidaan kahdella eri tavalla pyrkiä edistämään Venäjän strategisia intressejä. Ensimmäinen tapa on käyttää henkilötiedustelua keräämällä tiedustelutietoa Venäjän ylimmän johdon päätöksenteon edun saavuttamiseksi. Toinen tapa on pyrkiä muodostamaan henkilötiedustelulla toteutetun vaikuttamisen avulla suotuisat olosuhteet päätöksenteolle sekä toteuttamaan toimeenpantujen päätösten osakokonaisuuksia. Tutkimuksen perusteella näiden kahden tavan yhdistelmää voidaan kutsua Venäjän tiedustelustrategiaksi.

Venäläinen tapa käyttää henkilötiedustelua strategisten intressien edistämiseen eroaa Jennifer Simsin tiedusteluteoriasta, sillä Venäjän henkilötiedustelulla pyritään muuhunkin kuin tiedonkeräämisellä saavutettavaan päätöksenteon edun tuottamiseen. Ero on nähtävissä siinä, että henkilötiedustelulla pyritään myös suotuisten olosuhteiden luomiseen sekä itse päätösten

toimeenpanemiseen. Venäjän tiedustelulla voidaan kuitenkin havaita olevan samanlainen tavoite kuin adaptiivisessa realismissa, joka on pelkistetysti edun saavuttaminen kilpailullisessa tilanteessa. Venäjä pyrkii omalla tiedustelukyvyllään ja erityisesti henkilötiedustelulla saavuttamaan etua suhteessa kilpailijoihinsa.

Venäjän pyrkimys saavuttaa etu tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden henkilötiedustelulla suhteessa kilpailijoihin on kattavampaa kuin adaptiivisessa realismissa, jossa suhteellisen edun muodostus keskittyy päätöksenteon hetkeen. Venäjän suhteellisen edun tavoittelu puolestaan kohdistuu myös olosuhteiden hallintaan ja toimeenpanon onnistumisen edistämiseen. Tämän perusteella venäläinen tiedustelu on laaja-alaisempaa valtion johdon toiminnan tukemista ja mahdollistamista.

Venäjän tiedustelussa korostuvat ihmisten käyttö sensorina sekä vaikuttamisen yhdistyminen tiedusteluun. Tutkimuksen perusteella nämä ovat Venäjän tiedustelua määritteleviä kokonaisuuksia, mikä näkyy henkilötiedustelun erityisasemassa Venäjällä. Tällaisten tiedustelukäsitusten erojen takia on vaikeaa luoda yhtenäistä mitattavissa olevaa teoriaa tiedustelusta. Nyt tehty tutkimus osoittaa, että voidaan olla yksimielisiä siitä, että Venäjän tiedustelu pyrkii muiden valtioiden tavoin edistämään valtion johdon intressejä ja tavoitteita. Monet tekijät, kuten tiedustelukulttuuri, vaikuttavat tapaan käyttää tiedustelua.

Jennifer Simsin adaptiivisen realismin esittämät kokonaisuudet tiedustelun arviointiin sopivat myös Venäjän tiedustelun ja henkilötiedustelun tarkasteluun. Mutta, jotta Venäjän näkökulmasta saataisiin todellisempi kuva, olisi kyettävä arvioimaan myös sen toteuttamaa vaikutustoimintaa. Tällainen tarkastelu antaisi kattavamman ja samalla todellisemmän kuvan siitä, miten Venäjä on onnistunut käyttämään henkilötiedustelua strategisten intressiensä edistämiseen.

Tutkimuksen perusteella Venäjän henkilötiedustelu näyttää noudattelevan teorialuvussa esitellyjä yleisiä salatun henkilötiedustelun toimintamalleja sekä Venäjän ulkomaantiedustelun erityispiirteitä. Aineistosta ei paljastunut selkeästi mitään poikkeavaa tai uudeksi toimintatavaksi luokiteltavaa. Tämä johtuu osin strategisesta tarkastelutasosta.

Henkilötiedustelun tutkiminen julkisesta materiaalista tieteellisillä menetelmillä on vaikeaa, mutta mahdollista. Tämän tutkimuksen havaintojen perusteella henkilötiedustelun tarkastelun keskiössä ovat kolme asiaa, jotka ovat tutkijan substanssiosaaminen, käytettävä lähdemateriaali ja tutkimusmenetelmä.

Substanssiosaamisella tarkoitetaan henkilötiedustelun teoreettista sekä yleistä tiedusteluosaamista. Tällaisella osaamisella on keskeinen merkitys aineiston etsimisessä, arvioimisessa ja analysoimisessa. Tärkeitä kysymyksiä lähdeaineistoa tarkasteltaessa ovat kuka on kirjoittanut, missä on kirjoittanut, kenelle on kirjoittanut sekä mitä on kirjoitettu tai jätetty kirjoittamatta. Tämä kokonaisuus on kieltämättä haaste tutkijalle, mutta samalla se mahdollistaa myös mielenkiintoisten uusien asioiden löytämisen.

Käytettävällä lähdemateriaalilla tarkoitetaan sitä, että kyetään tutkimaan henkilötiedustelua, on löydettävä yhtenäinen aineisto. Henkilötiedustelu ja ylipäättään valtiollinen tiedustelu asettuu aina laajempaan kontekstiin, johon liittyy myös eri valtioiden historia, kulttuuri ja intressit. Lähdemateriaalin osalta on huomioitava se, että henkilötiedustelua käsittelevä julkinen aineisto itsessään rajaa mahdollisuutta tutkia ilmiötä. Esimerkiksi tässä tutkimuksessa se, mitä Baltian tiedustelu- ja turvallisuuspalvelut ovat halunneet tuoda ilmi julkaisujensa kautta, on löydettävissä. Tämä tulee huomioida tutkimusasetelmaa hahmoteltaessa, jotta luodaan mahdollisuus löytää havaittavissa olevat kokonaisuudet.

Kahden edellä mainitun kokonaisuuden täytyessä tulee kysymykseen toimivan tutkimus- ja analyysimenetelmän valinta. On tarkkaan mietittävä, mitä halutaan tutkia, mitä voidaan löytää, millaisella menetelmällä se voidaan saavuttaa ja miten valittu menetelmä rajoittaa tutkimusta. Tämän tutkimuksen havaintojen perusteella teoriaohjaavaa sisällönanalyysiä voidaan pitää toimivana tapana tarkastella henkilötiedustelua strategisessa viitekehityksessä. Menetelmänvalinnassa tärkeää on tutkimuksessa oleva tarkastelun taso. Mikäli halutaan havaita erilaisia kokonaisuuksia, kuten esimerkiksi taktisen tai operatiivisen tason, on mietittävä tarkkaan, millä pystymme erottelemaan niitä analysoitavasta aineistosta.

Tutkimuksessa on yhtenä osa-alueena henkilötiedustelun onnistumisen ja epäonnistumisen arviointi. Vaikka tutkimuksessa käytetty menetelmä mahdollisti henkilötiedustelun tarkastelun, se ei kuitenkaan sovellu onnistumisen ja epäonnistumisen arvioimiseen. Tehdyn tutkimuksen perusteella käytetyllä menetelmällä on mahdollista löytää yksittäisiä elementtejä tai kokonaisuuksia ja arvioida niiden onnistumisen mahdollisuuksia tai niiden rakenteellista toimivuutta. Venäjän henkilötiedustelun yksittäisiä kokonaisuuksia arvioidessa se vaikuttaa strategisten intressien edistämisen keinona onnistuneelta, sillä se hyödyntää erilaisia toimintatapoja, alueita ja olosuhteita sekä on kohdistettu laajaan intressikokonaisuuteen. Todellista onnistumista sekä ajallista ja paikallista tehokkuutta ei kuitenkaan pystytä tämän tutkimuksen havaintojen perusteella arvioimaan. On vaikea tietää sitä, kuinka paljon päätöksentekijä on hyödyntänyt tiedustelun tuottamaa tietoa ja luomia olosuhteita. Merkittävänä henkilötieduste-

lun tutkimiseen liittyvänä asiana voidaan kuitenkin todeta se, että henkilötiedustelusta on mahdollista tuottaa hyödyllistä tietoa tieteellisellä tutkimuksella.

6.2 Tutkimuksen luotettavuuden arviointi ja jatkotutkimusmahdollisuudet

Tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa on ymmärrettävä tutkittavan aiheen luonne, käytetty lähdemateriaali sekä käytetty tutkimusmenetelmä. Tutkimuksen aiheen eli tiedustelun luonteeseen takia tutkimuksen tuottamat johtopäätökset ovat eräänlainen jäävuoren huippu tiedustelusta, jossa näkyvä huippu on jonkun tahon tarkoituksellisesti julkaisemaa tietoa tai teoreettista tarkastelua ja vedenpinnan alapuolelle jäävä osa on salattua tietoa.

Tutkimus perustuu yksipuoleiseen lähdemateriaaliin, mitä ei voi korostaa liikaa. Tutkimuksen tuottamat johtopäätökset ovat lähdemateriaaliin peilaten kuvaus, jonka Baltian tiedustelu- ja turvallisuuspalvelut haluavat tuoda julki Venäjän henkilötiedustelusta. Toisaalta on perusteltua kysyä, miksi he haluaisivat antaa vääränlaisen kuvan toiminnasta, joka ohjaisi Baltian kansalaisia varautumaan vääränlaisiin uhkiin. Tutkimustulokset kuvaavat Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden toteuttamaa toimintaa, mutta selvittämättä jäävät toiminnan laajuus, tehokkuus sekä yksityiskohtaiset toteutustavat.

Baltian tiedustelu- ja turvallisuuspalvelut tuovat todennäköisesti julkisuuteen korostetusti tai vähättelevästi heille suotuisia kokonaisuuksia. Lähdeaineisto sisältää sekä strategisen että operatiivisen henkilötiedustelun kokonaisuuksia, joita ei voida aina erotella toisistaan. Tästä johtuen kaikki toiminta ei välttämättä ole puhtasoppista strategista tiedustelua tai kaikki keräyskohteet eivät ole puhtaasti henkilötiedustelun kokonaisuuksia. Lisäksi on tiedostettava, että keräysjärjestelmät menevät osin limittäin ja tiedonkeräyksen tasot ovat aina liitoksissa muihin päätöksenteon tasoihin.

Tutkimusmenetelmän ymmärtämisellä tarkoitetaan teoriaohjaavan sisällönanalyysin prosessin tiedostamista johtopäätösten taustalla. Voidaan luotettavasti todeta, että tutkimus osoittaa Venäjän henkilötiedustelun tärkeimmät kokonaisuudet, keräyskohteet ja pyrkimykset. On kuitenkin tunnistettava strategisen tason yksittäisten nyanssien havaitsemisen vaikeus, jonka seurauksena pienipiirteisen toiminnan kattava arviointi on osin vajavaista. Lisäksi on mahdollista, että tutkimus korostaa yksittäisiä pieniä havaintoja ja heikentää täten isoja vahvoja kokonaisuuksia. Valittu tutkimusmenetelmä, jossa vuoroin aineisto ja vuoroin teoria ohjaavat tutkijaa, luo liikkumavaraa tutkimustuloksiin.

Tutkimuksessa koostetaan yksittäisistä kommenteista Baltiaa koskevaa näkemystä. Suurimmalta osalta se antaa laajemmassa kuvassa oikeansuuntaiset havainnot, mutta jättää pois etenkin sellaisia kokonaisuuksia, joita ei ole aineistossa kuvattu. Seikkaperäisempi tarkastelu paljastaisi sellaisia eroavaisuuksia Baltian maissa, joita tämän tutkimuksen skaala ja toteutus eivät nosta esiin.

Tutkimuksen tavoitteista ja menetelmästä johtuen tutkimuksessa nousee esille suhteellisen laaja kokonaisuus Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden toteuttamasta henkilötiedustelusta. Tämä korostaa henkilötiedustelun asemaa ja antaa siitä todellisuutta täydellisemmän kuvan. Henkilötiedustelu on erityisasemastaan huolimatta vain yksi useista strategiseen tiedusteluun käytettävistä keräyslajeista ja tiedustelu on vain yksi useista käytettävistä keinoista valtiopolitiikassa. Tutkimuksen esittämää kuvaa henkilötiedustelusta osana strategisten intressien edistämistä on tulkittava eräänlaisena pohjakarttana, joka kertoo lähdeaineiston mahdollistamalla tavalla olemassa olevista osista, kohteista ja pyrkimyksistä.

Jatkotutkimusmahdollisuuksien osalta mielenkiintoinen tutkimusasetelma olisi Venäjän tiedustelustrategian osien tarkastelu osana Venäjän hyökkäystä Ukrainassa. Tiedustelustrategialla tarkoitetaan Venäjän tapaa käyttää tiedustelua ja vaikuttamista päätöksenteon edun saavuttamiseen, olosuhteiden muokkaamiseen ja päätösten toimeenpanemiseen. Mielenkiintoinen näkökulma tällaisessa asetelmassa olisi tutkia Venäjän tiedustelustrategian elementtien onnistumisen ja epäonnistumisen syy-seuraussuhteita muiden hyökkäyksellisten toimenpiteiden onnistumiseen ja epäonnistumiseen.

Toinen mielenkiintoinen jatkotutkimusmahdollisuus on Venäjän Baltiassa toteuttaman henkilötiedustelun vertaaminen sen muihin maihin kohdistamaan tiedusteluun tai toisen valtion toteuttamaan tiedusteluun. Tällainen tutkimusasetelma voisi paljastaa tarkemmin eri alueiden, kohteiden tai Venäjän toteuttaman tiedustelun erityispiirteitä. Venäjän tapauksessa mielekkäitä vastinpareja valtioiden osalta olisivat Yhdysvallat ja Kiina.

LÄHTEET

1 LÄHTEET

1.1 Tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden vuosijulkaisut

Kaitsepolitseiamet Annual Review 2010-2020.

Satversmes aizsardzības birojs Annual Public Report 2015-2017.

Satversmes aizsardzības birojs Annual Report 2018-2020.

Valsts drošības dienests Annual Report 2013-2020.

Valstybės saugumo departamentas Annual Threat Assessment 2013-2020.

Välisluureamet International Security and Estonia 2016-2022.

1.2 Asiakirjat

Указ Президента Российской Федерации от 31.12.2015 N 683 "О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации". [https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_191669/ec97029645278dce9d199b14ea6bbf6c09ee93aa/]. Luettu 12.1.2023.

Указ Президента Российской Федерации от 12.05.2009 г. N 537 "О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года". [<https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/95521/>], luettu 27.2.2023.

Федеральный закон от 10.10.1996 г. N 5-ФЗ "О внешней разведке". [<https://base.garant.ru/10135745/>], luettu 12.1.2023.

Федеральный закон от 3.4.1995 г. N 40-ФЗ "О федеральной службе безопасности". [https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_6300/707dcb13ea2256febeeb1a02973216de0a8359da/], luettu 12.1.2023.

1.3 Tutkimukset, opinnäytteet ja työpaperit

Lauha, Matti: *Tiedustelu ja Venäjän intressit*, Suojelupoliisi tutkimusraportti 2, 2008.

Makkonen, Niko: *Akateemisen tiedustelututkimuksen tieteenalaidentiteetti*. Yleisesikuntaupseerikurssi 59:n diplomityö, Maanpuolustuskorkeakoulu, 2019.

Panschin, Vladimir: *Menneestä nykyisyyteen: Teoreettinen tarkastelu Suomen maanpuolustukseen kohdistuvasta Venäjän toteuttamasta henkilötiedustelusta*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Sotataidonlaitos, Julkaisusarja 3: Työpapereita nro 19, Helsinki 2020.

Ruotsalainen, Heidi: *Salatun tiedon tuottajat: Suomen sotilasasiainjärjestelmän kehitys 1918-1939*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Julkaisusarja 1, Tutkimuksia nro 39, Punamusta OY, Tampere 2020.

1.4 Kirjallisuus

Alekseev, Mihail: *Военная разведка России: от Рюрика до Николая II книга I*. Русская разведка, Moskova 1998.

Antonov, Vladimir: *Служба внешней разведки история люди факты*. Кучково поле, Moskova 2016.

Clark, Robert: *Intelligence collection*. CQ Press, The United States 2013.

Corera, Gordon: *Vakoojajahti*. Atena, Jyväskylä 2022.

Early, Peter: *Comrade J: The Untold Secret of Russia's Master Spy in America After the End of The Cold War*. Putnam, New York 2009.

Hirsjärvi, Sirkka; Pirkko Remes & Paula Sajavaara: *Tutki ja kirjoita*. Tammi, Porvoo 2016.

Johnson, Loch: National security intelligence, *The Oxford Handbook of National Security Intelligence*. Oxford University Press, New York 2010.

Kajanmaa, Petteri: *Sotilastrategia: yksinkertainen, vaikea sota*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Sotataidon laitos, Julkaisusarja 2: Tutkimusselosteita nro 12, PunaMusta Oy, Helsinki 2021.

Kauzmimov, Alexander: *Biological espionage: Special operations of the soviet and Russian foreign intelligence services in the west*. Greenhill books, London 2005.

Lowenthal, Mark: *The 5 Discipline of Intelligence Collection*. CQ Press, The United States 2016.

Lowenthal, Mark: *Intelligence: From Secrets to Policy*. CQ Press, The United States 2020.

McDowell, Don: *Strategic Intelligence*. The Scarecrow press, inc., The United States 2009.

Mitrokhin, Vasiliy: *KGB LEXICON The Soviet Intelligence Officer's Handbook*. FRANK CASS, Great Britain 2002.

Porvari, Mikko: *Tiedustelun näkymätön historia*. Atena Kustannus Oy, EU 2018.

Sims, Jennifer: *Decision Advantage: Intelligence in International Politics from the Spanish Armada to Cyberwar*. Oxford University Press, New York 2022.

Sipilä, Joonas & Tommi Koivula: *Kuinka strategiaa tutkitaan*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Strategian laitos, Julkaisusarja 2: Tutkimusselosteita No52, Juves Print Oy, Helsinki 2014.

Sivonen, Pekka: *Suomalaisia näkökulmia Strategian tutkimukseen*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Juvenes Print, Tampere 2013.

Raatikainen, Panu: *Ihmistieteet ja filosofia*. Gaudeamus, Tampere 2004.

Rantapelkonen, Jari & Lotta Koistinen: *Pohdintoja sotatieteellisistä käsitteistä*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Sotataidon laitos, Julkaisusarja 2: Tutkimusselosteita nro 1, Helsinki 2016.

Tuomi, Jouni & Anneli Sarajärvi: *Laadullinen sisällönanalyysi*. Tammi, Helsinki 2009.

Vladimirov V.M. & Bondarenko Y.A.: *Политическая разведка с территории СССР*. Краснознаменный институт КГБ СССР, Moskova, 1989. [<https://www.4freerussia.org/29-kgb-manuals/>], ladattu 12.1.2023.

1.5 Artikkelit

Althoff, Michael: Human Intelligence, *The 5 disciplines of intelligence collection*. CQ Press, 2016.

Andersson Julie: The HUMINT Offensive from Putin's Chekist State, *International Journal of Intelligence and Counter Intelligence* 20:2, 2007.

Bateman, Aaron: The KGB and Its Enduring Legacy, *The Journal of Slavic Military Studies* 29:1, 2016.

Burkett, Randy: An alternative framework for agent recruitment: From Mice to RASCLS, *Studies in intelligence vol. 57 NO1*, 2013.

Dakota Salavat Rice & Karl Bahm: *The Nature of Russian and Soviet Intelligence agencies*. The McNair Scholars Journal of the University of Wisconsin Superior.

Falkov, Yaacov: Intelligence exalting strategic cultures: a case study of the Russian approach, *Intelligence and National Security* 37:1, 2022.

Ficher, Lynn: *Espionage why does it happen*. The Department of Defence, 2013.

Himanen, Hannu: Diplomatia ja tiedustelu, *Suomalaisen tiedustelukulttuurin jäljillä*. Maanpuolustuskorkeakoulun sotataidonlaitoksen julkaisusarja 2 tutkimuseloiteita nro 7, Punamusta OY, Tampere 2020.

James, Bruce & Michael Bennet: Foreign Denial and Deception: Analytical Imperatives, *Analyzing intelligence: origins, obstacles and innovations*. Georgetown University Press, Washington D. C. 2008.

Mikkola, Olli-Matti: Henkilötiedustelu: diplomatian arjesta sotavankien kuulustelukoppeihin, *Suomalaisen tiedustelukulttuurin jäljillä*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Sotataidon laitos, Julkaisusarja 2, Tutkimusselosteita nro 7, Punamusta OY, Tampere 2020.

Orlov, Alexander: The Soviet Intelligence Community, *Intelligence: The Secret Worlds of Spies*. Oxford University Press, New York 2015.

Petkus, Donald: Ethics of Human Intelligence operations: OF MICE and Men, *International Journal of Intelligence Ethics*, Col 1, No1 / Spring 2010.

Riehle, Kevin: Russia's intelligence illegals program: an enduring asset, *Intelligence and National Security* 35:3, 2020.

Sims, Jennifer: Defending adaptive realism: Intelligence theory comes of age, *Intelligence Theory: Key questions and database*. Routledge, London 2009a.

Sims, Jennifer: A Theory of Intelligence and International Politics, *National Intelligence Systems: Current Research and Future Prospects*. Cambridge University Press, New York 2009b.

Taylor, Stan: The Role of Intelligence in National Security, *Contemporary Security studies*, Oxford university press, New York 2010, s. 300.

Wippl, Joseph: The quality That Make a Great Case Officer, *International Journal of Intelligence and Counterintelligence* 25:3, 2012.

1.6 Muut julkaistut lähteet

Galeotti, Mark: *The Baltic States as Target and Levers: The Role of the Region in Russian Strategy*. George C. Marshall European Center of Security studies, 2017. [<https://www.marshallcenter.org/en/publications/security-insights/baltic-states-targets-and-levers-role-region-russian-strategy-0>], luettu 17.5.2022.

Galeotti, Mark: *Putin's hydra: Inside Russian's intelligence*. European Council on Foreign Policy. Policy Brief, 2016.

1.7 Internet lähteet

RE:Baltica: *Baltic spy cases*. 2018. [<https://en.rebaltica.lv/2018/12/baltic-spy-cases/>], luettu 12.1.2023.

Diplomaattisia suhteita koskeva WIENIN YLEISSOPIMUS: artikla 7. [<https://finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1970/19700004>], luettu 12.1.2023.

Jyväskylän yliopisto, *Koppa: poikittaistutkimus*. [<https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tutkimusstrategiat/poikittaistutkimus>], luettu 2.6.2022.

Jyväskylän yliopisto: *Koppa: Realismi*. [<https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tieteenfilosofiset-suuntaukset/realismi>], luettu 2.2.2023.

Kuczyński, Grzegorz: *Estonia Spy Hunters*, Warsaw institute, 2018. [[tps://warsawinstitute.org/estonian-spy-hunters/](https://warsawinstitute.org/estonian-spy-hunters/)], luettu 17.5.2022.

Leinonen, Rita: *sisällönanalyysi*. Spoken. [<https://spoken.fi/sisallonanalyysi/>], luettu 19.5.2022.

Norton-Taylor, Richard: *Russian spies in UK 'at cold war levels' says MI5*. The Guardian, 2010. [<https://www.theguardian.com/world/2010/jun/29/russian-spies-cold-war-levels>], luettu 17.5.2022.

Rikoslaki 19.12.1889/39 [<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001>], luettu 26.1.2023.

Schauman, Satu: Supon päällikkö: *Tämän takia Venäjän vakoilusta ei kerrota enempää*. Verkkouutiset, 2022. [<https://www.verkkouutiset.fi/a/supon-paallikko-taman-takia-venajan-vakoilusta-ei-kerrota-enempaa/#075489e8>], luettu 17.5.2022.

LIITTEET

- LIITE 1 VENÄJÄN HENKILÖTIEDUSTELUN TIEDONKERÄYSKOHTEET BAL-
TIASSA 2010-LUVULLA
- LIITE 2 KGB:N HENKILÖTIEDUSTELUKÄSITTEITÄ

VENÄJÄN HENKILÖTIEDUSTELUN TIEDONKERÄYSKOHTEET BALTIASSA 2010-LUVULLA

Taulukko 1: Venäjän tiedustelu ja turvallisuuspalveluiden tiedonkeräyskohteet Virossa²⁸¹.

Poliittinen päätöksenteko	Yhteiskunnalliset kohteet	Sotilaallinen maanpuolustus
<u>Ulkopolitiikka</u> - EU politiikka (esim. Viron yhteistyö ja asema EU:ssa) - Viron osallistuminen kansainvälisiin organisaatioihin ja liittoumiin - Viron kahden- tai monenväliset kansainväliset sopimukset - Kahdenväliset suhteet - Kolmansien maiden ulkopolitiikka	<u>Informaatioteknologia</u> - Viron onnistumiset ja kehitys IT-alalla - Kyberympäristö - Kyberpuolustus	<u>Kansallinen puolustus</u> - Viron sotilaskohteet - Viron puolustusvoimat, sen toiminta, henkilöstö ja yhteistoimintaosapuolet - Puolustuksen suorituskyky - Puolustusteollisuus / sotilasteollisuus - Asevoimien kehitys
<u>Sisäpolitiikka</u> - Prosessit, trendit, päättäjät, toimijat - Poliittiset piirit - Presidentin- ja parlamenttivaalit - Uuden hallituksen muodostuminen - Viron politiikan nuorempi sukupolvi	<u>Venäjä Viron yhteiskunnassa</u> - Viron venäjähaitteet - Venäjän vaikutuksen kasvataminen - Venäjän finanssitoiminnan jälkivaikutukset	<u>Nato</u> - Naton toiminta (Viron sekä liittolaisten) - Puolustussuunnitelmat - Aseiden ja voimavarojen käyttö - Naton joukot ja rakennettu infrastruktuuri - Harjoitustoiminta - Puolustusyhteistyö
<u>Muut poliittiset kokonaisuudet</u> - Puolustuspolitiikka - Viron politiikan muutokset	<u>Tiede, talous ja energia</u> - Tieteen ja teknologian kehitys - Talous, sen tila ja taloudellinen menestys - Energia-ala ja sen kehitys	<u>Kansainvälinen toiminta</u> - Muu kansainvälinen yhteistyö (esim. kahdenvälinen puolustusyhteistyö)
	<u>Viranomaiset</u> - Viron tiedustelu- ja turvallisuusviranomaiset (esim. Viron tiedustelu- ja turvallisuuspalveluiden Nato- ja EU-politiikasta) - Viron lainvalvontaviranomaiset ja instituutiot - Valtarakenteet ja niiden henkilöstö	

²⁸¹ Kaitsepolitseiamet Annual Review 2017, s. 13, 15; Kaitsepolitseiamet Annual Review 2016 s. 14, 16; Kaitsepolitseiamet Annual Review 2014, s. 12; Kaitsepolitseiamet Annual Review 2013, s. 12–14, 16; Kaitsepolitseiamet Annual Review 2012, s. 10; Kaitsepolitseiamet Annual Review 2011, s. 16; Kaitsepolitseiamet Annual Review 2010 s. 16, 17.

Taulukko 2: Venäjän tiedustelu ja turvallisuuspalveluiden tiedonkeräyskohteet Latviassa²⁸².

Poliittinen päätöksenteko	Yhteiskunnalliset kohteet	Sotilaallinen maanpuolustus
<u>Ulkopolitiikka</u> - EU-politiikka (Latvian EU-puheenjohtajuus, europarlamenttivaalit, maahanmuuttopolitiikka, energiasektori, Latvian rooli EU:ssa, Venäjän vastaiset pakotteet) - Jäsenyys kansainvälisissä järjestöissä - Latvian ja Itämeren alueen poliittisen tilanteen sekä turvallisuus- ja puolustustilanteen kehitys - Muiden KV-organisaatioiden tavoitteet ja toiminta - Päätöksentekoprosessi	<u>Sosiaaliset kokonaisuudet</u> - Yhteiskunnallinen kehitys - Kansan tunteet ja reaktiot ajankohtaisiin poliittisiin ja taloudellisiin tapahtumiin - Sosioekonominen tilanne, mukaan lukien yleinen mieliala, asenteet sisäpolitiikkaan, yhteiskunnallisen protestin mahdollisuus	<u>Kansallinen puolustus</u> - Latvian puolustus- ja turvallisuuskysymykset - Puolustuskyky - Latvian asevoimat - Valtion puolustusobjektit (sijainti, infrastruktuuri ja nykyiset paikkatietotiedot) - Latvian sotilaalliset valmiudet - Lainsäädäntö aloitteet
<u>Sisäpolitiikka</u> - Latvian sisäpoliittiset prosessit (esim. päätöksentekoprosessi, vuosibudjetin hyväksyminen) - Sisäpoliittinen kehitys - Vaalit (presidentinvaalit, parlamenttivaalit) - Hallituksen vakaus - asiat, jotka voivat johtaa yhteiskuntaryhmien ja maiden välisten erimielisyyksien lisääntymiseen. Esim. maahanmuuttopolitiikka, Latvian kanta Brexitiin ja USA:n presidentinvaalien tulokset	<u>Valtio ja kunnat</u> - Kunnalliset asiat (yhteistyöhankkeet, strategiset yritykset kunnallisessa valvonnassa) - Valtion ja kuntien virkamiehet ja työntekijät, (erityisesti henkilöt, jotka matkustavat Naton ja EU-maiden ulkopuolelle) - Valtion ja kuntien virkamiesten heikkoudet, riippuvuudet ja laittomat toimet (rekrytointi tarkoitukseen)	<u>Nato</u> - Naton strategia, toiminta, tavoitteet ja joukot - Naton turvallisuuspoliittiset kysymykset, niihin liittyvät toimet ja päätökset - Latvian toiminta Natossa - Naton kumppanimaiden tehostettu läsnäolo maaperällämme (EFP) ja siihen liittyvät kokonaisuudet - Naton ulkorajan tilanne
<u>Muut poliittiset kokonaisuudet</u> - Energiapolitiikka - Puolustuspolitiikka - Turvallisuuspolitiikka	<u>Tiede, talous ja energia</u> - Tieteelliset saavutukset ja tutkimushankkeet - Tieteellinen ja akateeminen henkilöstö, joka osallistuu	

²⁸² Satversmes aizsardzības birojs Annual Report, 2020, s. 4, 5; Satversmes aizsardzības birojs Annual Report, 2019, s. 17; Satversmes aizsardzības birojs Annual Report, 2018, s. 25, 26; Satversmes aizsardzības birojs Annual Public Report, 2017, s. 4; Satversmes aizsardzības birojs Annual Public Report, 2016, s. 1, 4, 5; Satversmes aizsardzības birojs Annual Public Report, 2015, s. 4; Valsts drošības dienests Annual Report, 2020, s. 8; Valsts drošības dienests Annual Report, 2019, s. 8; Valsts drošības dienests Annual Report, 2018, s. 9; Valsts drošības dienests Annual Report, 2017, s. 7, 12; Valsts drošības dienests Annual Report, 2016, s. 8, 11; Valsts drošības dienests Annual Report, 2015, s. 7, 10; Valsts drošības dienests Annual Report, 2014, s. 7; Valsts drošības dienests Annual Report, 2013, s. 7.

- Talouspolitiikka - Sosiaalipolitiikka ja sen prosessit	innovatiivisiin hankkeisiin - Tiedot erityisprojekteista - Talouden tilanne, prosessit ja kehitys - Venäjän taloudelliset intressit - Energia-ala	
	<u>Hankkeet</u> - Strategisesti tärkeiden sektoreiden suunnitelmat ja kehityshankkeet (energia, liikenne, esim. Rail Baltica-hanke)	
	<u>Viranomaiset</u> - Lainvalvontaviranomaiset ja turvallisuusviranomaiset sekä julkishallinnon laitokset - Tiedustelu- ja turvallisuuspalvelut (henkilöstö, valmius, materiaallinen ja tekninen tarjonta, lainsäädännön antamat oikeudet) - Rajavartiolaitos (esim. raja-turvallisuus)	

Taulukko 3: Venäjän tiedustelu ja turvallisuuspalveluiden tiedonkeräyskohteet Liettuassa²⁸³.

Poliittinen päätöksenteko	Yhteiskunnalliset kohteet	Sotilaallinen maanpuolustus
<u>Ulkopolitiikka</u> - Liettuan EU- ja Nato-suhteet - Liettuan Venäjäpolitiikka - Liettuan kahdenväliset suhteet muihin maihin (esim. Ukraina, IVY-maihin) - Liettuan ulkopoliittiset päättäjät - Suunnitteluprosessi - Muiden EU- ja Nato-maiden lähetystöt	<u>Strateginen infrastruktuuri</u> - Kansalliselle turvallisuudelle kriittisestä infrastruktuurista - Strateginen siviili-infrastruktuuri - Energiasektorin kohteet - Strategiset energia hankkeet ja niiden toteutuminen - Teollisuusyritykset - Viestintäjärjestelmät - Merisatamat, lentokentät, rautatie- ja tieverkot - Telekommunikaatio ja	<u>Kansallinen puolustus</u> - Puolustuskyky - Valmius - Asevoimien yksiköt - Koulutus ja harjoitustoiminta - Henkilöstö - Asevelvollisuus - Sotilaskohteet ja -infrastruktuuri (Liettuan harjoitusalueet, Liettuan ilmavalvontainfrastruktuurista, Liettuan sotilaallinen ja strateginen infrastruktuuri) - Suorituskykyjen kehittyminen

²⁸³ Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2019, s. 30; Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2018, s. 4, 25, 27; Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2017, s. 2, 13, 14, 16; Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2016, s. 23, 24, 27; Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2014, s. 4–6; Valstybės Saugumo Departamentas Annual Threat Assessment 2013, s. 4, 8, 10.

	kyberinfrastruktuuri (haavoittuvuudet ja tiedon sieppausmahdollisuudet)	(Asejärjestelmät ja niiden modernisaatio, viimeaikaiset ja suunnitellut Liettuan asevoimien hankinnat) - Liettuan puolustus- ja turvallisuususteollisuusyhdistys (LDSIA) - Liettuan Kivääriliiton toiminta ja henkilöstö
<u>Sisäpolitiikka</u> - Liettuan poliittisten instituutioiden väliset suhteet - Liettuan poliittisten puolueiden ja yksittäisten poliitikkojen asenteet Venäjää kohtaan - Liettuan puoluepolitiikka (esim. vaalistrategiat)	<u>Viranomaiset</u> - Turvallisuusviranomaiset (esim. tiedustelu- ja turvallisuuspalvelut) - Liettuan rajavartiopalvelut (Henkilö- ja kalustoresurssit, varusteet ja aseet, ajoneuvot, videovalvontakamerat, partioreitit, vuorovaikutus muiden valtion instituutioiden kanssa.) - Turvallisuusviranomaisten henkilöstön mielipiteet ja asenteet Venäjän ulkopoliitikkaa kohtaan.	<u>Nato</u> - Naton poliittinen ja sotilas-suunnittelu - Naton sotilaallinen toiminta Itämeren alueella - Naton ilmatilamissio - Naton joukot Liettuassa - Naton infrastruktuuri - Naton viestijärjestelmät
<u>Muut poliittiset kokonaisuudet</u> - Energiapolitiikka - Talouspolitiikka - Turvallisuuspolitiikka - Puolustuspolitiikka	<u>Tiede, Talous, energia</u> - Tieteellis-tekninen tieto - Talous ja sen tilanne - Kansantalouden kehitys - Energia ja sen tilanne	<u>Liettuan kansainvälinen toiminta</u> - Sotilaalliset ja kansainväliset operaatiot - Puolustusyhteistyö

KGB:N HENKILÖTIEDUSTELUKÄSITTEITÄ

Liitteessä olevat käsitteet ovat koostettu Vasiliy Mitrokhinin käsikirjasta ja käsittelevät Neuvostoliiton tiedustelu- ja turvallisuuspalvelu KGB:n ulkomaantiedustelun henkilöstöä, rakenteita ja toimintaa. Käsitteistö muodostaa käsitekartan, joka pitää sisällään tutkimuksessa käytettyjä käsitteitä.

Vladimir Panschinin työpaperissa *Menneisyydestä nykyisyyteen* rakennetaan viitekehys oletukselle siitä, että menneisyyden instituutiot säilyttävät identiteettinsä ja siirtävät traditionsa seuraajilleen²⁸⁴. Samanlaisella oletuksella voidaan ajatella, että Venäjän tiedustelu- ja turvallisuuspalvelut käyttävät samankaltaista käsitteistöä kuin Neuvostoliiton tiedustelu- ja turvallisuuspalvelut.

Agentti (агент разведчики, agent razvedtsiki) Henkilö, joka tietoisesti, säännöllisesti ja salaisesti suorittaa tiedustelutehtäviä. Henkilö on tietoinen salaisesta yhteistyöstä virallisen tiedusteluyöntekijän tai -organisaation (voi olla myös kuvitteellinen) kanssa, jossa tiedustelupäällikö tai agentti toimii salaisessa roolissa.²⁸⁵

Agenttiedustelu (агентурная разведка, agenturnaja razvedka) Tiedustelulaji tai -toiminta, jota suoritetaan pääasiassa agenttien avulla.²⁸⁶

Agenttiverkko (сеть агентурная/агентурная аппарат, set agenturnaja/agenturnaja apparat) Tiedustelupalvelun agenttien kokonaisuus tai sen osa. Agenttiverkko voi viitata tiettyihin kohteisiin tai tiettyihin tiedustelusuuntiin.²⁸⁷

Agenttuura (агентура, agentura) a) Yleinen termi agenteille b) pääkeino tiedustelutehtävien toteuttamiseen.²⁸⁸

Aktiivitoimet (активные мероприятия, aktivnyje meroprijatija) Agenttioperatiiviset toimenpiteet, joilla pyritään vaikuttamaan hyödyllisesti kohteeseen poliittisen elämän kiinnostaviin näkökohtiin, sen ulkopoliittikkaan, kansainvälisten ongelmien ratkaisuun, vihollisten harhaan

²⁸⁴ Panschin (2020), s. 2

²⁸⁵ Mitrokhin (2002), s. 3.

²⁸⁶ Sama, s. 9.

²⁸⁷ Sama, s. 9, 124.

²⁸⁸ Sama, s. 8.

johtamiseen, hänen asemansa heikentämiseen, hänen vihamielisen suunnitelmiansa katkaismiseen ja muiden tavoitteiden saavuttamiseen.²⁸⁹

Aktiivireservi (действующий резерв, deistvujuštši rezerv) KGB:n aktiivireservin erikoisjoukko, johon kuuluu ulkomaille tai Neuvostoliiton sisälle eri instituutioiden suojassa työskentelemään lähetettäviä tiedusteluviranomaisia.²⁹⁰

Disinformaatioagentti (дезинформационной агент, dezinformatsionnoi agent) Agentti, joka tietoisesti kommunikoi tiedustelu-upseerin kanssa ja välittää hänelle väärää tietoa aitona tietona tiedustelupalvelulle.²⁹¹

Erityinen epätavallinen kontakti (особая неофициальная связь, osobaja neofitsialnaja svjaz) KGB:n epäviralliset kontaktit korkeisiin valtion viranhaltijoihin ja kohdemaan poliittisten puolueiden johtajiin, joiden kanssa ratkaistaan toimintaan kuuluva tehtävät toisen osapuolen avulla.²⁹²

Illegaaliagentti (агент нелегал, agent nelegal) Erityisesti valittu ja koulutettu agentti, joka toteuttaa tiedustelua hänelle valittujen ulkomaalaisten henkilöllisyysasiakirjojen turvin. Agentti voi myös ottaa vastaan vastaavat dokumentit ohjeiden mukaisesti itsenäisesti ja siirtyä näiden dokumenttien perusteella kohdemaahan tai kolmanteen maahan suorittamaan tiedustelutehtävää.²⁹³

Illegaali tiedustelu-upseeri (разведчик нелегал, razvedtšik nelegal) Tiedustelu-upseeri, joka tekee tiedustelutyötä laittomasta asemasta.²⁹⁴

Illegaali (нелегал, nelegal) Erityiskoulutettu henkilö (tiedustelu-upseeri tai agentti), joka elää tiedustelupalvelun ohjeiden alaisena ja avulla tietyssä maassa. Henkilöllä on henkilöasiakirjat, jotka sisältävät tekaistuja tunnistetietoja tarkoituksena salata viranomaisilta ja lähimmäisiltä

²⁸⁹ Mitrokhin (2002), s. 13.

²⁹⁰ Sama, s. 30.

²⁹¹ Sama, s. 4.

²⁹² Sama, s. 91–92.

²⁹³ Sama, s. 6.

²⁹⁴ Sama, s. 112.

hänen kansallisuuteensa, yhteydet valtioon, todellisen sukunimensä ja elämäkerralliset tiedot. Asiakirjat luovat edellytykset tiedustelulle laittomasta asemasta.²⁹⁵

KGB ulkomaantiedustelu (внешняя разведка КГБ, vnešnjaja razvedka KGB) KGB:n keskuskoneiston ja alueellisten virastojen alaisten yksiköiden kokonaisuus, joiden toiminnallisiin tehtäviin kuuluu ulkomaisia valtioita vastaan suunnatun tiedustelutoiminnan organisointi ja toteuttaminen poliittisten, tieteellisten, teknisten, vastatiedustelun ja muiden suuntaviivojen mukaisesti.²⁹⁶

Kontaktit (связи в разведке, svjazi v razvedke) Henkilöt, joihin tiedustelu-upseeri (tai agentti) pitää säännöllisesti yhteyttä erilaisilla tekosyillä tai muilla perusteilla.²⁹⁷

Kuriiriagentti (агент связник/агент курьер agent svjaznik/agent kurjer) Agentti, jota käytetään tiedustelupalvelun toimesta salaisessa yhteydenpidossa tiedustelupalvelun jäseniin, illegaaleihin tai agentteihin kohdemassa.²⁹⁸

Lailliset kontaktit (легальные источники, legalhyje istotšniki) Eri tavalla julkaistut määräykset, lait, siviili- ja sotilasviranomaiset, lehdistö, tieteelliset ja tekniset työt sekä muu kirjallisuus, radiolähetykset ja elokuvatiedot, joista tiedustelupalvelu voi saada kiinnostavaa tietoa.²⁹⁹

Lailliset residentuurat (легальные резидентуры, legalnyje rezidentury) Tiedustelupalvelun salaiset osat, jotka toimivat ulkomailla maan virallisten edustustojen ja laitosten suojassa. Heidän upseerinsa tekevät tiedustelutyötä laillisesta asemasta ja siksi heitä kutsutaan ”legaleiksi”.³⁰⁰

Laiton residentuura (нелегальная резидентура, nelegalnaja rezidentura) Tiedustelupalvelun residenssi vieraassa maassa, jonka johtoon ja operatiiviseen henkilöstöön kuuluu laittomia tiedusteluviranomaisia ja agenteja sekä erikoisagentteja.³⁰¹

²⁹⁵ Mitrokhin (2002), s. 74.

²⁹⁶ Sama, s. 23.

²⁹⁷ Sama, s. 122.

²⁹⁸ Sama, s. 7.

²⁹⁹ Sama, s. 59.

³⁰⁰ Sama, s. 59.

³⁰¹ Sama, s. 74.

Luotettavat kontaktit (доверительные связи, doveritelyeje svjazi) Ulkomaan kansalaiset, jotka ilman että ovat agenteja, välittävät tiedusteluviranomaisille heitä kiinnostavia tietoja sekä toteuttavat luottamuksellisia pyyntöjä, jotka ovat sisällöltään tiedustelupalvelujen, ideologisen ja poliittisen suuntautumisen, aineellisten etujen, ystävyysuhteiden tai muiden tiedusteluvirkailijoiden kanssa solmimiensa suhteiden mukaisia. Luottamuksellisella konteilla ei ole velvollisuuksia tiedusteluviranomaiselle.³⁰²

Lähde (источник, istotšnik) a) Henkilö, jolta tiedustelupalvelu on saanut tiedustelutietoa tai operatiivisesti merkittävää tietoa ja materiaalia. Lähteitä voivat olla agentit, luottamukselliset kontaktit, viralliset kontaktit ja joskus myös satunnaiset tuttavat b) Virallinen laillinen materiaali, josta tiedustelupalvelua kiinnostavaa tietoa voidaan poimia.³⁰³

Matkustava tiedustelija (маршрутник, maršrutnik) Tiedustelu-upseeri tai agentti, joka suorittaa tiedustelutehtäviä, jotka liittyvät tiedustelutietojen salaiseen keräämiseen matkustaessaan määrättyillä reiteillä yhdessä tai useamassa kohdemaassa, käyttämällä henkilökohtaisia tiedustelumahdollisuuksiaan, operatiivisia laitteita tai yhteyksiään paikallisväestöön.³⁰⁴

Matkustava agentti (агент маршрутник, agent maršrutnik) Agentti, joka tiedustelupalveluiden ohjeiden alaisena toteuttaa matkoja tiettyjä teitä pitkin kohdemaassa tai kolmannessa maassa tarkoituksenaan kerätä tiedustelutietoa henkilökohtaisesti havainnoimalla, operatiivis-teknisillä keinoilla tai omilla kontakteillaan.³⁰⁵

Neutraalit kontaktit (нейтральные связи, neutralnyje svjazi) Henkilöitä, joiden kanssa tiedustelu-upseeri pitää yhteyttä naamioidakseen tiedustelutoimintansa agenttien tai kontaktien kanssa, joita hän käyttää tiedustelutehtävän toteuttamiseen.³⁰⁶

Rekrytoija (вербовщик, verbovštšik) Tiedustelu-upseeri tai erikoiskoulutettu agentti, jonka tehtävänä on tiedustelupalvelun toimesta saada kohde salaiseen yhteistyöhön agenttina.³⁰⁷

³⁰² Mitrokhin (2002), s. 34.

³⁰³ Sama, s. 47.

³⁰⁴ Sama, s. 63–64.

³⁰⁵ Sama, s. 5.

³⁰⁶ Sama, s. 74.

³⁰⁷ Sama, s. 20.

Residentti (резидент, rezident) Tiedustelu-upseeri, joka on nimetty keskusyksikön asetuksella residentuuran johtajaksi.³⁰⁸

Residentuura (резидентура, rezidentura) Syvän peitteen alla oleva tiedustelu-yksikkö kohdemaassa, josta suoritetaan tiedustelua laillisesta tai laittomasta asemasta.³⁰⁹

Tiedustelu (разведка, razvedka) a) Poliittisen taistelun salainen muoto, jossa käytetään salaisia keinoja ja menetelmiä kiinnostavan salaisen tiedon hankkimiseen ja aktiivisten toimenpiteiden toteuttamiseen vastustajaan vaikuttamiseksi ja hänen poliittisen, taloudellisen, tieteellisen, teknisen ja sotilaallisen aseman heikentämiseksi b) valtion virasto tai virastojärjestelmä, joka on valtuutettu järjestämään ja suorittamaan tiedustelutoimintaa, jonka tarkoituksena on luoda suotuisat olosuhteet valtion ulkoisten ja sisäisten tehtävien suorittamiselle.³¹⁰

Tiedustelu laillisesta asemasta (разведка с легальных позиции, razvedka s legalnyh pozitsii) Tiedustelun organisoinnin muoto ulkomailla, jossa samaa kansalaisuutta oleva tiedustelu-upseeri tai agentti eivät peittele kuulumistaan valtioon maansa virallisissa tehtävissä tai muussa laillisessa toiminnassa.³¹¹

Tiedustelu laittomasta asemasta (разведка с нелегальных позиции, razvedka s nelegalnyh pozitsii) Tiedustelun muoto, jossa tiedustelu-upseerit ja agentit tekevät tiedustelutyötä kohdemaassa ollessaan laittomalta pohjalta.³¹²

Tiedustelu-upseeri (разведчик, razvedtšik) a) Tiedustelupalvelun henkilö, joka osallistuu tiedustelutoiminnan järjestämiseen ja toteuttamiseen b) henkilö, jonka perusammatti on tiedustelutoiminta.³¹³

Tarkkailija-agentti (агент наводчик, agent navodtšik) Tiedustelupalvelun käyttämä agentti, jonka tarkoitus on tunnistaa ja arvioida yksilöitä, jotka ovat kiinnostavia rekrytoinnin näkökulmasta.³¹⁴

³⁰⁸ Mitrokhin (2002), s. 120.

³⁰⁹ Sama, s. 120.

³¹⁰ Sama, s. 111.

³¹¹ Sama, s. 111.

³¹² Sama, s. 112.

³¹³ Sama, s. 112.

³¹⁴ Sama, s. 5.

Tiedustelu-upseerin viralliset kontaktit (официальные связи разведчика, ofitsialnyje svjazi pazvedtšika) Kontaktit, jotka tiedustelu-upseeri hankkii ylläpitääkseen toiminnan suojaamista. Tiedustelu-upseeri pitää virallisten kontaktien kanssa vain laillista yhteyttä.³¹⁵

Valvoja-agentti (агент наружного наблюдения, agent naryžnogo nabljudeniija) Agentti, joka on erityisesti koulutettu tiedustelupalvelun toimesta ja jota käytetään kiinnostavien yksilöiden tai kohteiden peitettyyn visuaaliseen tarkkailuun.³¹⁶

Vaikuttaja-agentti (агент влияния, agent vlijaniija) Agentti, joka operoi tiedustelupalvelun ohjeiden alaisena ja käyttää virallista tai julkista asemaansa sekä muita keinoja vaikuttaakseen politiikkaan, yleiseen mielipiteeseen ja tiettyjen tapahtumien kulkuun, poliittisten organisaatioiden aktiivisuuteen ja kohdemaan valtion virastoihin.³¹⁷

³¹⁵ Mitrokhin (2002), s. 93.

³¹⁶ Sama, s. 5.

³¹⁷ Sama, s. 3.